1175
6/84

TÂHİR OLGUN

EDEBİYAT LÜGATİ

İSTANBUL
ÂSÂR-I- İLMİYE KÜTÜPHANESİ NEŞRİYATI
1355—1936

PL
189
O34

Okuyuculara :

Şu kitabı, vaktiyle yazdığım (Edebiyat Istılahları) isimli büyücek bir eserden küçülttüm. (Edebiyat lûğati) ünvânı ile neşrediyorum. İçindeki yazıların edebiyat ile uğraşanlara oldukça faydası dokunacağını umarım. Yazmayı unuttuğum, yâhut bahsine lüzum görmediğim ve yâhut iyice anlatamadığım bâzı kelimeler olabilir. İlim ve kalem sâhiplerinden biri, eserimin noksanlarlnı tamamlamak ve yanlışlarını doğrultmak lutfunda bulunursa yurdumuza değerli bir hizmet etmiş olur.

Tâhir Olgun

LIBRARY
OCT 14 1969
UNIVERSITY OF TORONTO

Aydınlık Basım Evi

Â

Âheng Manzum, mensur bir sözün kulağa güzel ve pürüzsüz gelmesi, âdeta hafif tertip bir mûsikî te'siri yapmasıdır.

Nazmın âhengi : Sözün vezin ölçülerine iyi uydurulmuş olmasından ileri gelir.

Nesrin âhengi ise : Sözde (**tenâfür**), (**tekrar**) ve (**tetabü-ü- izâfât**) bulunmamasıyla varlık gösterir. [Bu kelimelere bak]

Bu kusurların bulunmamasına (**sıhhat**) derler. [Sihhate bak]

O hâlde nesrin âhengi : «Sözde sıhhat ve selâset bulunmasıdır» demek, daha kısa bir söz söylemek olur. [Selâsete bak]

Âheng, (**umûmi**) ve (**taklidî**) olarak ikiye ayrılır. Umûmî âheng : Sözün sıhhatıdır. Taklidî aheng : kelimelerin mânâsından ziyâde çıkardıkları sesle fikri, hissi, hayâli anlatmaktır.

şıp şıp diye indi merdivenden

Mısrâındaki (şip şip) ların terliklerden çıkan sesi anlatışları gibi.

Bu gibi taklidî âhenkler, pek belli olduklarından san'at eseri sayılamazlar. «Fış fış kayıkçı!» oynayan çocuklar bile bunu yapabilir.

Asıl taklidî âhenğ: Kapalıca ve san'atkârâne olur. Başka bir mânâsı olan kelimenin söylenişinden ayrıca bir taklid âhenği çıkarılır.

Ey nâle; yeter çarpınışın tâk-ı- sipihre
Ben, öyle sağır mâkes-i- şîvenden usandım

Beytinde (**kemer**) mânâsına olan (**tâk**) kelimesinin duyurduğu ses gibi. Bu sesle iki cismin çarpışmasından çıkan takırdı taklid edilmiştir. Nef'înin :

Evci havâda sîyt-ı- çakâçâk-i- tiğdan
Avaz-ı- râd-ü- sâika rehgümkünân olur

Beyti, taklidî âhenğ bahsinde hatıra gelir.

Âşık Eskiden ordularda, kışlalarda, köy odalarında, mahalle kahvelerinde saz çalan ve gerek kendinin, gerek başkalarının sözlerini terennüm eden halk şâiri.

Ahmet Vefik paşa bunu «tanbura şâirlerine denir. Meşhur aşık Ömer» diye târif ediyor ve misâl veriyor.

Evet, âşık Ömer, hece ile olsun, aruzla olsun manzumelerinin çoğunda adını (âşık) Vasfi ile kullanır.

Zevrakın engîne salma sen sakın âşık Ömer
Bahr-i- gamda çok muhâlif rüzgâr eksik değil

ve :

Der ki âşık Ömer: kılmadayım zâr
Vücudüm tutuşup yanmada herbâr
Yâr için âşıkı aldatıp her yâr
Bülbüle hâr imiş bilmezdim evvel

Parçalarında olduğu gibi

Âzâde Tam bir mânâ anlatan mısrâ, demektir. İkinci bir mısrâa bağlı olmadıkları için öyle sözler - serbest demek olan - böyle bir sıfat alırlar.

Ey Türk çocuğu; ilerle, yüksel !

Mısrâı gibi.

A

Açık hece [Hece kelimesine bak]

Agıt Halk edebiyatı tâbirlerindendir. ölü çıkan evlerde, yeis, mâtem toplantılarında okunup ağlanılan acıklı türkü.

Agıtlar, eski (**ozan**) ların (**sago**), dîvan şâirlerinin (**mersiye**) dedikleridir.

Agıt yapanlara (**agıtcı**), yapmaya da (**agıt yakmak**) diyorlar.

Agıtlar : 6 lı, 5 li olmak üzre (**dörtleme**) şeklinde yapılıyor. Üç mısrâı aynı kafiyeli, 4 ve 5 inci mısrâları ayrı kafiyeli agıtlar da var. Bunların son iki mısrâı (**nakarat**) gibi tekrarlanıyor. Konyalı Eminenin, Bay Sa'deddin Nüzhetin (**Halk şâirleri**) kitabında münderiç agıtından bir parça:

Soyun İsmailim; sen kendin soyun
Bir yensiz, yakasız gömlekler giyin
Hûriler etsinler ahrette düğün
Ağlayıp ta yerim od etmen benim
Gelir diye yolum gözetmen benim

Ahreb (Rubâî) nin (mef'ûlü) ile başlayan nev'i.

Ahrem (Rubâî) nin (mef'ûlün) ile başlayan nev'i.

Akis Edebî san'atlerdendir. Bir cümlenin, yâhut bir mısrâın altını üstüne getirmekle başka bir cümle veya mısrâ' yapmaktır. Namık Kemalin: «Düşmanın hücumuna mukavemet, muka-

vemetine karşı hücumda...» fıkrasıyla Pertev paşanın :

Her düzün bir yokuşu, her yokuşun bir düzü var

Mısrâında olduğu gibi.

Aksi (**tam**) ve (**nâkıs**) olmak üzere ikiye ayırırlar. Alt, üst ameliyesi temamiyle yapılmışsa o akse (**tam**), arasına kelime karıştırılmış, yâhut bâzı kelime çikarılmışsa (**nâkıs**) derler.

Namık Kemalin fıkrasındaki aksin ikinci parçasına bir (karşı) kelimesi sıkıştırılmıştır. Onun için o akis, nakıstır. Ziya paşanın:

Gelse dergâhına ikrâm görürler küramâ
Küremâ dergehine gelse görürler ikrâm

Beyti de az çok değiştirilmiş olduğu için nakıs akse bir misâl olabilir.

Genç şâirler, akis san'atini fazlaca kullanıyorlar. Ödemişli Bay Muammer Lütfînin :

Eskiden vardım ben, şimdi hiçim ben
Şimdi bir hiçim ben, eskiden vardım

Beyti gibi.

Alâka Sebep, münasebet, dolayı demektir. Bir kelimenin (**hakikat**) mânâsından (**mecaz**) mânâsına nakledilmesinin sebebidir.

Alâkası (**teşbih**) olan mecazlar, (**istiâre**) dir. Teşbihten başka alâkası bulunanlar da (**mecâz-ı-mürsel**) dir.

Meselâ bir Türk neferine (arslanım) denilmesinde (alâka) teşbihtir, yâni düşmana arslan gibi saldırışı dolayısıyla Türk neferine arslan denilmiştir.

«Bir muharrir kalemiyle geçinebilir» ibâresinde mecâz-ı- mürsel vardır. Çünki : kalem, söylenilmiş, yazı ücreti mürad edilmiştir. Buradaki alâka ise (**sebeb**) in zikri, (**müsebbeb**) in irâdesidir.

Arûz Arapların manzum sözlerindeki âheng ölçülerini öğreten bilginin adıdır. Araplardan İranlılara, onlardan bize geçmiştir.

Sâmih Rifat merhum, arûzu Türklerin bulduğunu, sonra Arapların Türklerden almış olduğunu söylemişti.

Târihlerin yazdıklarına göre bu ilim 2=8 inci asırda Basralı (İmam Halil bin Ahmet) tarafından meydana getirilmiştir.

İmam Halil (**Efâil-ü- tefâil**) [bu tâbire bak] dediği sekiz kelimeyi esas olarak almış, onların değişmesinden ve tekrarlanmasından arûzun 15 (**bahr**) ini bulmuş. 16 ıncı bahr olan (**müteâdrik**) sonra (Ahfeş) tarafından, (**cedit**), yâhut (**garib**), (**karib**) yâhut (**müsta'cil**), (**müşakil**), yahut (**müteahhir**) bahirleri de İranlılar tarafından ilâve olunmuş.

Sayısı on dokuza çıkan arûz bahirlerinden her birinin bir çok (**fer'**) i vardır ki onlara (**vezin**) denilir.

İranlılar Müslüman olup Arap maârifini kabul ettikleri vakit onların nazım ölçülerini de aldılar. Fakat içlerinden tabiatlerine uygun gelenleri ayırdılar.

Sonra (**Karahanlılar**) İslâma geldiler. Memleketlerinde mektepler, medreseler açtılar. Oralara devam edecek Türk çocuklarını okutmak için İrandan müderrisler getirdiler.

Gelen müderrisler, verdikleri dersler sırasında Araplardan almış oldukları arûz vezinlerini talebeye öğrettiler.

Yetişen Türk şâirleri ise İranlıların ayırdıkları

vezinlerinde en âhenkli olanlarını seçtiler ve onlara göre Türk diliyle manzumeler yazdılar.

Edebiyat târihimizin ikinci devresine, yâni Türklerin Müslüman olduktan ve İslâm te'siri altına girdikten sonraki zamanlara âid - eldeki eserlere göre - en eski manzum kitap olan (**Kodatgu bilik**) arûzun (**Faûlün, faûlün, faûlün, faûl**) vezni ile nazmedilmiştir.

Arûz vezni 5=11 inci asırda (Hakaniye lehcesi) ne, 7=13 üçüncü asırda bizim lehceye, 8=14 üncü asırda (Çağatay ve Âzerî) lehcelerine girmiş, zamanımıza kadar kullanıla gelmiştir. 11=17 inci asırdan sonra bizim lehce edebiyatının arûz şâirleri ile halk şâirleri biribirlerinden müteesir oldular, halk şâirleri arûz vezniyle, divan şâirlerinden bâzıları da hece vezniyle manzume tertib etmeğe başladılar.

Zamanımızda ve (Millî edebiyat) ın zuhurundan sonra genç şâirler arûz veznini bıraktılar, hece vezniyle meşgul oldular. Hattâ Bay Hâlid Fahrî, arûz vezniyle ve (arûza veda') başlığı ile bir manzume yazdı, onun sonunda :

İran yoluyla zühre tacın, nağme kervanın
Şâhâne geldiğin gibi şâhâne git yine

Beytiyle arûza (uğurlar olsun) dedi.

Arûz ile hece vezinleri arasındaki en belli başlı fark şunlardır:

Arûzun heceleri dalgalıdır, hece vezninin düzdür. Arûzda bir kelimenin bir iki hecesi bir (**cüz'**) de kalır, diğer heceleri öbür cüz'e geçebilir. Yâni kelimelerin bölünmesi câizdir. Hece vezininde ise her kelime, bir (**durak**) ta bitmek gerektir. [Cüz' ve durak kelimelerine bak]

sözde bayağı tâbirler bulunmamasıdır.

Asâlet Buna (**Edeb-i- kelâm**) ve (**mümtaziyet**) isimleri de verilir. Asâletin zıddı (**hasâset**) dir. (**Nâbî**) nin terlemiş bir güzeli tasvîr eden:

Kat kat düşüp ol peri hicâba
Gark oldu gülâb-ı- ıztırâba

Beytinde asâlet vardır. (**Sabit**) in:

Zannetme nuhuddur deheni dağ-ı- tenimde
Ağzına gıda aldı piristu-yi- mehabbet

Beytinde ise iğrenç bir hasâset mevcuddur.

Askı Eskiden saz şâirleri arasında tertib edilen şiir yarışında galebe çalana verilmek üzre kahvehâne duvarına asılan kılıç, tabanca şal ve kumaş gibi şeyler.

Askı indirmek Saz şâirleri yarışında üstün çıkmak ve askıyı almak.

Ayak Halk şâirlerince (**kafiye**) demektir. Arûz şâirlerleri, kafiyede ne kadar zorluk göstermişlerse halk şâirleri o kadar kolaylığa kaçmışlardır. Meselâ: onlarca ayakların son harfleri bir cinsten olmak yetişir. Ondan evvelki harfin harekesine ve kalın, yâhut ince okunmasına ehemmiyet verilmez. Bâzı ayaklarda son harfin bir cinsten olması değil, sesinin biraz benzemesi de elverir.

Yunus Emrenin şu manzumesinde olduğu gibi:

Gâh eserim yeller gibi   Gâh tozarım yollar gibi
Coşkun akan seller gibi   Gel gör beni aşk neyledi

Ben yürürüm ilden ile   Dost sorarım dilden dile
Gurbette hâlim kim bile   Gel gör beni aşk neyledi

Benzim sarı, gözlerim yaş   Bağrım yara, ciğerim taş
Hâlim bilen derdli kardaş   Gel gör beni aşk neyledi

Aşkın beni mest eyledi   Aldı gönlüm hasteyledi
Öldürmeğe kasd eyledi   Gel gör beni aşk neyledi

Ayak uydurmak : Bir manzumenin ayaklarına uygun nazım tertib etmek, (nazîre) söylemek demektir.

Saz şâirlerinin (müşâare) ettikleri, yâni imtihan maksadıyla saz çalıp söyleştikleri sırada birinin söylediği bir beyte öbürlerinin ayni kafiye ile cevap vermeleri mânâsınada kullanılır. Birincinin ilk beyti söylemesine de :

(Ayak açmak) tâbir olunur.

B

Bahr Arûz vezninin ana makamları. Bunların şûbelerine **(vezin)** denilir.

Arûzda asıl 19 bahr vardır. Fakat bizim şâirler, bunların - Rübâî ile beraber - on tanesini kullanmışlardır ki isimleriyle vezinleri şunlardır :

Bahr-i- kâmil :

1— Mütefâilün mütefâilün mütefâilün mütefâilün
2— Mütefâilün faûlün mütefâilün faûlün

Bahr-i- hezec :

1 — Mefâîlün, mefâîlün, mefâîlün, mefâîlün.
2 — Mefâîlün, mefâîlün.
3 — Mefâîlün, mefâîlün, faûlün.
4 — Mefâîlün, faûlün, mefâîlün, faûlün.
5 — Faûlün, mefâîlün, faûlün, mefâîlün.
6 — Mef'ûlü, mefâîlün, mefâîlü, mefâîlün.
7 — Mef'ulü, mefâîlü, mefâilü, faûlün.
8 — mef'ûlü, mefâilün, faûlün.

(Rübâî) vezinleri de bu bahrin şûbelerindendir. Onların 24 nev'i vardır. En âhenklisi :

Mef'ûlü, mefâilün, mefâilün, fa'
Veznidir. [Rübâiye bak]

Bahr-i- recez :

1—Müstef'ilün, müstef'ilün, müstef'ilün,müstef'ilün
2—Müstef'ilün, müstef'ilün.
3—Mefâilün, mefâilün, mefâilün, mefâilün.
4—Mefâilün, mefâilün.

Bahr-i- remel :

1 — Fâilâtün, fâilâtün, fâilâtün, fâilün
2 — Fâilâtün, fâilâtün, fâilün
3 — Fâilâtün, feilâtün, feilâtün, feilün
4 — Fâilâtün, feilâtün, feilün

Üçüncü ve dördüncü vezinlerde bâzan birinci cüz (feilâtün), son cüz de (fa'lün) şekline girer.

Bunun tâyini pek kolaydir : Bu vezindeki bir sözün ilk hecesi kapalı ise ilk cüz (fâilâtün), açıksa (feilâtün) dür.

Son cüzün mevzunu da üc heceli ise (feilün), iki heceli ise (fa'lün) veznindedir.

5 — Feilâtü, fâilâtün, feilâtü, fâilâtün.

Bahr-i- münserih:

1 — Müfteilün, fâilün, müfteilün, fâilün.

Bahr-i- muzâri':

1 — Mef'ûlü, fâilâtün, mef'ûlü, fâilâtün.
2 — Mef'ûlü, fâilâtü, mefâîlü, fâilün.

Bahr-i- müctes:

1 — Mefâilün feilâtün, mefâilün, feilün.
Bu veznin son cüzü bâzan (fa'lün) olur.

Bahr-i- hafif:

1 — Fâilâtün, mefâilün, feilün
Yâhut feilâtün, mefâilün, fa'lün

Bahr-i- seri':

1 — Müfteileün, müfteilün, fâilün

Bahr-i- mütekarib:

1 — Feûlün, feûlün, feûlün, feûlün
2 — Feûlün, feûlün, feûlün, faul

Bedî' Lafzî ve mânevî bâzı san'atler ile sözün süslenmesini öğreten ilmin adı. (**Belâgat**) in ayrıldığı üç fenden biri.

Meydanda (bedî') ile (maâni)
Biz de okuduk biraz (beyan) i
Namık Kemal

(**Bedî'**) ve (**bedîa**) kelimeleri emsalsiz, güzel demek olduğundan (şi'r-i- bedî') (eş'âr-ı- bedîa) terkiplerinde görüldüğü gibi eskiden sıfat olarak da kullanılırdı.

Behâriye Birini medh için yazılan ve behar tavsıfiyle başlayan (kasîde) demekti. Bakinin:

Rûh bahş oldu mesîhâ sıfat enfâs-ı- behâr
Açtılar didelerin hâb-ı- ademden ezhâr

(Matla') lı kasîdesi gibi.

Belâgat Sözün (fasîh olmakla berâber muktazây-ı- hâl ve makama mutabık olmasıdır) diye târif edilir, öyle sözlerle onları söyleyebilenlere **(beliğ)** denilirdi.

Sözün fasîh olması: İfâdenin kusuru olmaması, muktazây-ı- hâl ve makama mutabık olması da: yerinde ve adamına göre söylenilmesidir. Şu hâlde belâgat - bir dereceye kadar - **(tabiîlik)** mânasına geldiği gibi düzgün ve yerinde söyleyebilmek kabiliyeti demek de olur.

Belâgat: hem düzgün, hem yerinde söz söylemeği öğreten ilmin de adı olur ve **(maâni)**, **(beyan)**, **(bedî')** diye üç kısma ayrılırdı, yâni bugün **(edebiyat)** denilen bilgiye eskiden **(ilm-i- belâgat)** adı verilirdi.

Bend **(Mürabba')** **(muhammes)** **(müseddes)**, **(terkib-i- bend)**, **(terci-i- bend)** gibi ayni vezinde müteaddit mısralı parçalardan müteşekkil manzumelerin beher parçası.

Gazete mekalesine de eskiden **(bend)**, yâhut **(bend-i- mahsus)** derlerdi.

Berâat-i-istihlâl Mensur, manzum bir eserde mevzûa uygun tâbirler ile söze başlamaktır. Buna **(hüsn-ü- ibtida)** adı da verilirdi. Fuzûlînin: (Leylâ ve mecnun) manzumesinin baş tarafına :

> **Ey neş'e-i- hüsnü aşka te'sir kılan**
> **Aşk ile binây-ı- kevni tâmir kılan**
> **Leylâ ser-i- zülfini girihgir kılan**
> **Mecnun-ı- hızın boynuna zencir kılan**

Rübâisini yazması gibi.

Berceste Zahmetsizce hatıra geliveren, fakat yüksek bir mânâsı olan şiirlere vasf olur. Muallim Nâcinin gülümser bir hâlde çıkarttığı resminin altındaki :

Mudhikât-ı- dehre ben ölsem de tasvîrim güler

Mısrâı, berceste bir şiirdir.

İkinci sultan Mahmudun hekim başısı Abdülhak mollanın levha olarak ecza dolabı üstüne astırdığı:

Ne ararsan bulunur derde devâdan gayri

Mısraı da böyledir.

Buyruk Bektaşîlerce büyük tanınmış olan kimselerin sözleri. Esasen (**emir**) mânâsınadır. Hüdâyînin :

Buyruğun tut rahmânın
Tevhîde gel Tevîhde

Beytinde olduğu gibi.

Beyan (İlm-i- belâgat) in hakikat, mecaz, kinâye, teşbih, istiâre gibi bahislerini öğreten kısmı.

Beyt Ayni vezinde iki mısrâdan ibâret söz. Bir beyt, kafiyeli olursa (**musarra'**), olmazsa (**müfred**) vasfını alır. Musarra' beyte (gazel) ve (kasîde) nın baş tarafında bulunursa (**matla'**), (**terci ve terkib-i- bend**) lerin arasında gelirse (**vasıta**) tâbir olunur.

Bir gazelin en güzel beytine (**beyt-ül gazel**), bir kasîdenin en ziyâde hoşa giden beytine (**beyt-ü-lkasîd**), nerede olursa olsun en güzel bir beyte (**şehbeyt**) denilir. Mânâsı, diğer bir beyt ile tamamlanan beyte (**merhûn**) ismi verilir. Kasîdelerde

şâirin adı bulunan beyte (**tacbeyt**), gazellerde ise (**mahlas beyti**) derler.

Bibliyografi Bizde (**kitabiyyat**) denilen ilmin Avrupalılarca adıdır. Bunu târih nev'i sırasında zikrediyorlar. Türklerin en büyük kitabiyyat âlimi (**Kâtip Çelebi**) dir ki 15000 kitap ve 10000 müelliften bahseden (**Keşf-üz-zunûn**) u yazmış, bu mühim eser Avrupa dillerine de çevrilmiştir.

Biyografi Terceme-i-hâl demektir ki bir adamın hayatından bahseder. Terceme-i-hâle dâir şark lisanlarında bir çok kitap yazılmıştır.

C

Câize Eski şâirlere yazdıkları (medhiye) ler dolayısıyla verilen para ve ihsan. Buna (**Sıla**) da tâbir edilirdi.

Sünbül zâde Vehbî 13=19 uncu asırdaki şâir taslaklarını şöyle anlatır:

Sözleri bir çürük akçe etmez Câize almasa kalkıp gitmez
Onların aldığıdır def-i- belâ Yıkılıp gitmek için ol sükalâ

Kıymet-i- şi'ri eden himmet-i- şâir gibi pest
Şâirin meskenet-i- câizecûyânesidir

Beyti, ne kadar yüksek bir düşüncenin tercemanıdır.

Câmi' (Beyan) tâbirlerindendir. (İstiâre) de (**müsteârüleh**) ile (**müsteâr**) arasındaki münasebete denir. (**Teşbih**) in (**vech-i-**

şebeh) i demektir. [Teşbih ve istiâre kelimelerine bak]

Cem'iyet (**Bedî'**) tâbirlerindendir. Gerek (**tenâsüb**), gerek (**tezâd**) dolayısıyla biribirine uygun, yâhut karşı bulunan kelimeleri bir arada bulundurmaktır. Öyle söze (**cem'iyetli**) denilir. Bir mezar kitâbesi olmak üzere yazdığım :

Bir tâir-i- kudsîyi uçurdun yuvasından
Bir lâne-i- sevdâyı tebâh eyledin ey mevt !
Bir tûde türâba çevirip cism-i- latîfin
Bir haclegehi hâk-i- siyâh eyledin ey mevt!

Kıt'ası cem'iyetlidir. Çünki (**tâir**), (**uçurdun**), (**lâne**) ve (**tûde**), (**türâb**), (**hâk**) lâfzları arasında tenasüb vardır.

(**Bir tûde turâb**) ile (**cism-i latîf**), (**haclegeh**) ile (**hâk-i- siyah**) arasında ise tezâd mevcuddur.

Cevher, cevherin (**Ebcd hisabı**) ile yazılan, ve yalnız noktalı harfleri hisab edilecek olan târihe vasıf olarak kullanılırdı. [Ebced hisabı maddesine bak]

Cezâlet Tomruk, yâni kalın odun demek olan (**cezl**) kelimesinden alınmıştır. Telaffuz edilişleri kulağa sert gelen kelimelerin söylenişi keyfiyetidir. (**sertlik**) denebilir. Zıddı (**Rikkat**)tir ki o da (**incelik**) demek olur. Kelimelerde (**rikkat**) ve (**cezâlet**) denilen iki tesavvut vardır. Sen, ben, şiir, edeb gibi söylenişleri ince olanlara (**elfâz-ı- rekika**) arz, çarh, toprak, ağaç gibi telâffuzları kabaca olanlara da (**elfâz-ı- cezle**) adı verilir.

(Edâ) nın (müeddâ) yâni lafzın mânâ, daha açığı (üslûb) un (mevzû') ile uygun olması için kelimelerin rikkat ve cezâletine elden geldiği kadar dikkat lâzımdır. Beşikteki bir yavrunun uyuduğunu anlatmak için (mışıl, mışıl) tâbîri kullanılır. Çünki mevzûun inceliği o tâbîri icabeder. Onun yerine (horul, horul) denilecek olsa o kelimelerin sertliği âdeta çocuğu uyandırır ve korkutur. [Muvafekat bahsine de bak]

Cinas lafzı bir, mânâsı ayrı kelimelerin bir sözde bulunmasıdır. Bunu yapmaya (**Tecnis**) denilir. Sünbül zâde Vehbînin:

Eyleme vaktını zâyı', deme kış, yaz, oku, yaz

Mısraındaki (**yaz**) ve Muhyiddin Râifin:

Sen beni terk eyledin, gittin nihâyet yâd ile
Dilde kaldı sevdiğim; yâd-ı-hazinin yâdıgâr

Beytindeki (**yâd**) kelimeleri gibi.

Mısradaki (**yâz**) lardan biri: sıcak mevsim, öbürü: tahrir et demektir. Beyitteki (**yâd**) lardan birincisi: (**yabancı**), ikincisi (**hâtıra**) mânâsınadır. Lafızları ayni olduğu hâlde mânâları gayri olan bu kelimeler, bir ibârede bulundukları için cinas teşkil etmişlerdir. Lafz îtibâriyle biribirine uygun olanlara (**cinâs-ı-tam**) az, çok değişmiş bulunanlara (**cinâs-ı-nâkıs**) denilirdi.

Eskiler, cinas bahsine çok ehemmiyet vermişler, hele (**cinâs-ı-nâkıs**) ın nev'ini ve ismini artırdıkça artırmışlardı. Tam cinas kadar da kıymeti olmayan bu, yarı cinasların hepsini yazmaya lüzum görmedim.

D

Dadaizm: (Dadaisme) yenî ve edebî bir meslek. Bay Behcet yazarın **(Genç şâirler ve eserleri)** isimli kitabında bu meslek için deniliyor ki : « Dadaizm, çocukların kekelemesini, dadısını model tutarak ve hisse dayanıp fikri ve hafızayı inkâr ve ifâdenin en son karışık şeklini istihdâf ederek **(abes)** in, **(mânâsız)** ın zaferini alkışlayan bir yol » dur. Bay Mümtaz Zekinin şu parçası, Dadaizmin bir modeli imiş :

Hayti adaları
Bir istiridye bizim ada
dada
dada
dada
Benim istiridye adamın incisidir
dadam
dadam
Dadam derken çıldıracak adam..!

Darb-ı-mesel: Eskiden söylenilmiş ve bir Hikmeti muhtevi bulunmuş olan söz, Atalar sözü. Daha eski Türkçesi : **Sav.**

Arabcada **(Mesel)** atalar sözü **(Darb-ül-mesel)** ise: öyle bir söz söylemek demektir. Fakat bu tâbîr, vaktiyle dilimize doğrudan doğruya **(Mesel)** mânâsına alınmış, her kesce o mânâda söylenilip anlaşılmakta bulunmuştur. Nâbînin :

Darb-ül-mesel îrâdına bû asrda Nâbî;
Kimse olamaz Sâbit efendîye reside

Beytinde olduğu gibi.

Bu tâbîrin arabca cem'i olan (**Durûb-ü-emsâl**) de Türkcede kullanılmış, hatta Şinâsî tarafından bu nâm ile bir (**Darb-ı- mesel**) kitabı yazılmış ve basılmıştır.

Dâstân - Destan: Hikâye, masal mânâsınadır. Hususiyle hikâyelerin manzum olanlarına tâbîr edilir.

(Dillerde destân olmak) tâbîrinden de anlaşılacağı üzere (**meşhûr**) mânâsına geldiği gibi (**terenüm ve taganni**) maâlini de ifâde eder ki manzum destanların saz ve nağme ile okunduğunu ve mevzûlarının meşhûr bulunduğunu anlatır. Bülbüle (**hezâr destân**) denilmesi bu îtibâr iledir.

Dâstân kelimesini dîvân şâirleri kullanmışlar, arûz vezniyle yazdıkları hikâyelere (**dâstân**) tâbîr etmişlerdir. Meselâ Şeyh Galip (Hüsn-ü- aşk) ında tasvir ettiği (beni mahabbet) isimli bir Aarab kabilesini (âğâz-ı-dâstân-ı-beni mahabbet) başlığı altında anlatmaya başlar.

Fuzûlî de (**Leylâ ve Mecnun**) hikâyesini yazmayı kendisine teklif edenlerin sözlerini şöylece nakleder :

Lûtf ile dediler: ey sûhan senc
Fâş eyle cihâna bir nihan genc
Leylâ, Mecnun Acemde çoktur
Etrâkda ol fesâne yoktur
Takrire getir bu dâstânı
Kıl tâze bu eski bûstânı

Divan şâirlerinin dâstânı (**Mesnevi**) şeklinde yazılırdı. Halk şâirlerinin destâni ise (**dörtleme**)

denilen şekilde ve eksariyâ 6 lı, 5 li hece vezninde tertip edilmiştir. Destanlar ile vak'alar ve şahıslar da tasvîr ve ta'rîf olunurdu.

Birde (**millî destan**) lar vardır ki her kavmin efsânevî târihinden, mâbudlarından, kahramanlarından, muharebelerinden, zaferlerinden, hulâsa: eski mefâhirinden bahseder. Bu menkabevî vak'alar halk tarafından nakledile gelir. Sonra millî bir şâir bu parça parça nakilleri bir araya toplar, millî bir destan meydana getirir. Yunanlıların (**İlyad**) ı ve (**Odise**) si, İrânlıların (**Şehnâme**) si, Hindlilerin (**Ramayana**) sı Finlerin (**Kalavala**) sı gibi.

Türklerin de müteaddit ve mütenevvi' destan parçaları vardır. Fakat bunlar daha, toplu ve mânzum olarak yazılmamıştır.

(Türk edebiyatına dâir manzum bir muhtıra) isimli eserimde şâir Nef'îden bahsederken şöyle demiştim :

Dolaşacağına kasîdelerde
Cevelan etseydi başka bir yerde
Yol verip tab'ının o, şiddetine
Yazsaydı bir destan Türk Milletine
Olurdu kendisi bizde (Firdevsî)
Türkün bulunurdu bir (şehnâme) si

Didaktik : (Didactique) mevzûu hikmet ve nâsıhatten ibâret söz. Yunancada (öğretme) demek olan bir kelimden alındığı için (tâlimî) diye terceme ediyorlar. Eskiden böyle sözlere (Hikemî) derlerdi. Dîvan şâirleri arasında Hikemî sözleriyle en ziyâde şöhret almış olan (**Urfalı Nâbi**) dir ki bu yolda meslek sâhibi sayılır.

Ziya paşaya gelinceye kadar bir çok muakkıbi yetişmiştir. Ben (**manzum muhtıra**) mda Nâbî için şöyle demiştim :

Ne (**lirik**) söyledi, ne yazdı (**epik**)
Mütenâ sözleri oldu (didaktik)

Dramatik : (Dramatique) Tiyatrolarda temsîl edilmek üzre yazılan eserler demektir. Bunların (**Romanesk**) yazılardan başlıca farkı : Romanların okunmak, bunların oynanmak için yazılmış olmalarıdır Dramatik eserler, esâsen (**Trajedi**) ve (**Komedi**) olmak üzre iki kısımdır. Birincileri acıklı, ikincileri gülünç hâlleri gösterirler. Bir de (**Dram modern**) vardır ki bunlarda hüzn ve sürûr karışık bulunur. Dramatik eserler ilk defa Yunanistanda yazılmış, oradan Romaya, oradan da Avrupa ve Amerikaya geçmiştir. Biz de tanzimattan sonra evvelâ terceme, sonra te'lif edilerek oynanmıştı. [Trajedi, komedi kelimelerine de bak].

Dîvan : Esâsen toplanılan yer demektır. Bu îtibâr ile eskiden dâvâlara bakmak ve iş görmek için toplanılan meclise (**dîvan**) denilir, heybetli ve haşmetli toplantılara (**Ebumüslim divânı gibi**) tâbîr edilirdi.

Hazreti Ömer zamanında Medinede teşkil edilen hükûmet dâiresine ve o dâirede tutulan vazîfe ve maaş defterine de - isimlerin toplanmış olması dolayısıyla - (**dîvan**) adı verilmişti.

Daha sonra manzum sözlerin topluca yazıldığı

kitaba (**dîvan**) denildi. (Dîvân-ül hamâse) gibi ki Aarab şâiri (**Ebutemmâm**) ın seçme şiirlerden tertip ettiği bir kitaptır.

Bu kelime, evvelce bir çok şâirin güzel şiirlerini ihtivâ eden mecmua mânâsında kullanıldığı hâlde sonra bir şâirin şiir defteri meâlinde istîmâl edildi. Fuzûlî dîvânı, Nef'î dîvânı gibi ki Fuzûlî ve Nef'îninin yazmış oldukları manzûmelerin topluca bulunduğu kitap demektir. (**Devâvin**) cem'i, (**Dîvançe**) (musaggarı) dır, yâni küçük dîvan mânâsınadır.

Dîvan tertibi : manzûmelerin şâirler arasında kararlaşmış bir usûle göre yazılmış olması tarzıdır. O yolda yazılmış şiir mecmualarına (**müretteb dîvan**) yahut (**müretteb dîvançe**) denilir.

Dîvan tertibinde gözetilen usul: (**Tevhîd**), (**münâcât**) ve (**Nât-i-şerif**), (**Medh-î-ekâbir**) gibi şeylerin baş taraflara yazılması, onlardan sonra padişahların, devlet erkânının medihlerindeki kasîdelerin tahrîr olunması, doğum, ölüm ve sâire gibi şeylerin târîhine dâir manzûmelerin sıralanması, daha sonra (**gazel**) lerin kafiyeleri îtibâriyle hece harflerine göre dercolunması, daha sonra da (**mürâbbâ**) (**Muhammes**) (**Müseddes**) (**Lügaz**) (**Müamma**) (**şarkı**) (**Mesnevî**) (**Rübâî**) (**Kit'â**) (**Müfredât**) ve (**Mesâri'**) ile dîvânın tamamlanmasıdır.

Bâzı şâirlerin dîvânı hayatlarında ve kendileri tarafından tertip olunmuş, bazılarınınki de vefatlarından sonra başkaları tarafından tedvîn edilmiştir.

Dîvan edebiyâtı ; Eskidenberi Türk edebiyâtı,

(avâm) ve **(havâs) a** mahsus olmak üzre ikiye ayrılmıştı. Hece vezniyle söylemiş olan saz şâirlerin (diyiş) lerine, yakın zamanlarda (**halk edebiyâtı**), (arûz vezni) ile yazmış olan şâirlerin manzûmelerine (**dîvan edebiyâtı**) denildi.

Dîvan edebiyâtının (nâzım şekilleri) değişmez bir surette kararlaşmış olduğu gibi edebî mevzûları, (**teşbîh**) ve (**istiâre**) olacak şeyleri de tâyin edilmişti. Eski şâirlerimiz, fıkirlerini, hislerini, hayallerini yazabilmek için bu esaslara uymaya mecbur idiler. Fürûatta yenilik gösterseler bile kararlaşmış esâsların dışına çıkamazlardı. Bundan dolayı dîvan edebiyatımıza — Arap ve Acem kaidelerine bağlı, yâni ecnebî iki edebiyatın mukallidi olduğu için — (**klasik edebiyat**) diyorlar. Padişahlar ile devlet adamlarını medh etmesi dolayısıyla da (**Saray edebiyâtı**) ve (**Enderun edebiyâtı**) adını veriyorlar.

Dîvân: 11—17 inci asırda halk şâirleri, dîvan şâirlerinin te'siri altına girmiş, saz şâirlerinden okuyup yazanlar, arûz vezniyle bâzı manzûmeler tertibine başlamıştı.

Bu manzûmelerden (fâilâtün, fâilâtün, fâilâtün fâilün) vezninde tertip edilmiş olanlara (**dîvan**) dediler ve saz çalarken hususî bir beste ile okudular.

Dübâlâ Yahut Düta Matlup olan seneyi (**Ebcet hisâbı**) ile katmerli gösteren târih. [Ebced hisâbı maddesine bak]

Dübeyt İki beytten ibâret olan (**Rübâî**) nin diğer ismi. Bu isim, fârisî olduğu hâlde Arablar tarafından kabul ve istîmâl edilmiş, Rübâî ise arabca bulunduğu hâlde İrânîlerle Türkler tarafından kullanılmıştır. Buna (**terâne**) adı da verilir. [Rübâî kelimesine bak]

Durak : (**Parmak hisâbı**) denilen vezinde bir kaç hecede bir durulması lâzım gelen yer. Bir durak, arûzunun (**eczâ**) sından biri makamındadır. Arûzda kelimelerin temâmen eczâya taksîmi lâzım gelmez. Fakat hece vezninde buna dikkat şarttır, hatta ahenk te'mininin ruhudur. Meselâ:

Gafil yolcu, gafil yolcu
Ozan yok, kırık yay ucu

mısraları sekizer heceli ve ikişer duraklıdır. Lâkin ikinci mısrâdaki (kırık) kelimesi duraklara göre taksim edilememiş, bir hecesi birinci durakta kalmış, ikinci hecesi ikinci durağa geçmiş, ondan dolayı ahenkte bir kırıklık husule gelmiştir.

Dörtlem Dört mısrâlı parçalardan tertip edilen manzûmelere saz şâirleri dörtleme derler ki arûzun (**mürâbâ şekli**) demektir. (**Manzûm bir muhtıra**) ünvanlı eserimde demiştimki:

Türklerde çırpınan duygulu yürek
Şi'rine nazm ile vermişti âhenk
Yek âhenk nazmının ölçüsü hece
Ayaklar külfetsiz, mânâsı yüce
Şekline gelince pek fazla yoktu
Birisi (dörtleme), biri (koşuk) du
Dörtleme: mürâbbâ şekli gibiydi
(Mesnevi) şekline Türk (koşuk) dedi

Halk şâirlerinin (**mâni**), (**koşma**), (**destan**) ve sâire gibi ayrı ayrı isimlerle tertib ettikleri manzûmeler, şekil itibâriyle (**dörtleme**) dir. Muhtelif isim almaları terennüm edilişlerindeki ayrılıktan ileri gelir.

Duyug Yahut **Tuyug** Hissî, yâni duyularak söylenilmiş, yahut işidilmiş ve yayılmış söz mânâsınadır. Duyug şekli, Türler tarafından meydana konmuştur. İrânîlerin Rübâîsi makamındadır. Fâilâtün, fâilâtün, fâilün vezninde ve 1, 2, 4 üncü mısrâları kafiyeli olmak üzre yazılırdı.

İvaz paşa zâde Atâyînin :

Gönlüm oldu âşkının âvâresi
Gamzenin gitmez gönülden yâresi
Derdime çok istedim derman, veli
Yoğ imiş lâlinden özge çâresi

Diyiş : Halk şâirlerince manzûm söz.

E

Ebced hisabı : Türk, Arab ve Acem edebiyâtında bir vak'anın târihi yazılmak için kullanılan ve Rakamları harflerden ibâret olan bir hisâbdır. Buna (**Hisâb-ı-cümel**)de tâbir olunur.

Arab alfebesini topluca gösteren :

(Ebced = ابجد) (Hevvez = هوز) (Hutti = حطی) (Kelemen = کلمن) (Sa'fes = سعفص) Karaşet = قرشت) (Sehaz = ثخذ) (Dazıg = ضظغ)

kelimelerindeki harflerin her birine birer kiymet verilmiş ve bir târihi bildirecek mensûr ve manzûm yazılarda kullanıla gelmiştir.

Ebced harfleri ile sayı kımetleri :

(Elf = ا)	(B=ب)	(Cim=ج)	(Dal=د)	(He=ه)
1	2	3	4	5
(Vav=و)	(Ze=ز)	(Ha=ح)	(Tı=ط)	(Ye=ی)
6	7	8	9	10
(Kef=ك)	(Lam=ل)	(Mim=م)	(Nun=ن)	(Sin=س)
20	30	40	50	60
(Ayın=ع)	(Fe=ف)	(Sad=ص)	(Kaf=ق)	
70	80	90	100	
(Rı=ر)	(Şın=ش)	(Te=ت)	(Se=ث)	(Hı=خ)
200	300	400	500	600
(Zel=ذ)	(Dad=ض)	(Zı=ظ)	Gayın=غ)	
700	800	900	1000	

Fârisîye mahsûs olan :

(P=پ) (Ç=چ) (J=ژ) ve (G=گ) harfleri (B) (C) (Z) ve (Ke) gibi hisâb edilirdi.

[Târih kelimesine de bak]

Edâ: Söz ve yazı tarzı.

Başka şâirde bulunmaz bu edâ
Sâde bir beytine bin beyt fedâ
Naci

Edânın güzel oluşuna (**Hüsn-ü-edâ**) denilir:

Çokmu bu kadar hüsn-ü-edâ tab'ıma zirâ
Vaasâf-ı- hudâvend-i-pesendîde şiyemdir
Nef'î

Edânının ifade ettiği mânâ da (**Müeddâ**) dır.

Edâsı lâtif-ü-müeddâ sahil

Hüseyin Siret

Edeb: Asıl mânâsı (terbiye) demektir. Sonra (**edebiyat**) mânâsınade kullanılmıştır. Şinâsinin meşhûr:

« Fenn-i-edeb bir mârifettir ki insâna haslet âmûz-i-edeb olduğu için edeb ve sâhibi edîb tesmiye kılınmıştır » fıkrasında olduğu gibi.

Edeb-i-kelâm: İfâde arasında bayağı ve çirkin tâbirler bulunmamasıdır. Buna (**mümtâziyet**) ve (**esâlet**) de derler. Hemşire zâdem (Vedîa) merhumenin verem döşeğinde ağzından kan geldiğini kapalıca anlatan:

Bir hâzâni renk çökmüşken ruh-i-gülgûnuna
Güller açtı öksürük herdem leb-i-pürhûnuna

Beytinde olduğu gibi.

Edebî san'atler: Kusursuz, yâni (**fasîh**) ve yerinde, yâni (**beliğ**) olan sözlerin süsleridirki (**sanayı-ı-bedîiye**) de tâbir olunur. (**Bedi'**) denilen ilmin mevzuunu bunlar teşkil eder.

Edebî san'atler, lâfz ve mânâ yardımıyla yapılmak üzre iki türlüdür. Birincisine (**lâfzî san'atler**), ikincisine (**mânevî san'atler**) denilir.

Edebî ve Edebiye Edebiyata mensup ve mahsus mânâsına vasıflardır. Edebiyata nisbeti olanlar bunlarla tavsif olunur.

Devri-i-edebî, ıstılâhat-ı- edebiye gibi.

Edebiyat : Manzûm, mensûr güzel sözler. Birde böyle sözlerden bahseden fen.

Dîvânece sözlermi demektir edebiyât ?
Muallim Naci

Türk edebiyatı : Türklerin vücûde getirmiş oldukları eserler. Bir de Türkce edebî yazı yazmayı öğreten bilgi.

Türkleri tanımış olanlar derki :
Türk edebiyâtı târihten eski.

Türk edebiyâtı târihi : Türkcenin edebî yazılarıyla ne vakıt, nasıl ve kimler tarafından yazıldığını anlatır. Yakın zamanlara kadar edebiyâtımızın mükemmel bir târihi yoktu. İlk evvel Köprülü zâde yazdı. Sonra bir kaç kişi onu tâkibetti. Bu yeni târihlere de mükemmel denilemez. Fakat yine bir varlıktır.

Eskiden (**Tezkire-tüş-şuarâ**) isimli bâzı kitablar yazılmıştı. Fakat bunlar edebiyâtımızın târihi olmaktan ziyâde bir kısım Türk şâirlerinin terceme-i-hâli demekti.

Türk edebiyâtının târîhî devreleri : Edebiyâtımızın târihini yazanlar, umumî bir taksim ile edebî devrelerimizi üçe ayırıyorlar. Bu devreleri ben (**Manzûm muhtıra**) mda şöyle anlatmıştım:

Türk edebiyâtı müverrihleri
Üç devre sayıyor başından beri:
İslâmdan mukaddem, İslâmdan sonra
Bir de Avrupanın taklîdi hâlâ
Millet bir dördüncü devre bulmalı
Mahsûlü temamen millî olmalı.

Edebiyâtımızın üçüncü devresi bir kaç fasla

ayrılmıştır: Şinâsinin açtığı, Namık Kemal, Mahmud Ekrem ve Abd ül-hak Hamidin parlattığı devrin eserlerine (**Tanzîmat ebiyâtı**) deniliyor. Tevfik Fikret ve arkadaşlarının (**Servet-i fünûn**) mecmûasındaki yazılarına (**Servet-i-fünûn edebiyâtı**) yâhut (**Edebiyât-ı-cedîde**) tâbîr ediliyor. Meşrûtiyetin îlânında açılıp kapanan (**Fecr i âti**) cem'iyeti şâirlerinin sözlerine (**Fecr-i âti edebiyâtı**), ondan sonrakilere de (**Millî edebiyât**) adı veriliyor.

Edîb : Asıl mânâsı: Terbiyelidir. Sonra edebe ve edebiyâta müntesib olan mânâsında kullanılmıştır.

Edîb olur kişi sermâye-i-hayâsı kadar

Mısrâında olduğu gibi.

30,40 sene evvel nazım yazana (**şâir**) nesir yazana (**Edîb**) denilir ve (**Nâsir**) yerinde kullanılırdı.

Efâîl-ü-tefâîl: Arûzu tedvîn eden imam Halilin âkenk ölçüsü olmak üzre bulduğu (**Feûlün**),(**Fâilün**), (**Mütefâilün**), (**Müstef'ilün**), (**Mefâilün**), (**Fâilâtün**), (**Müfâaletün**) (**Mef'ûlâtü**) kelimeleriki bunların tekerrür ve tegayyüründen Arûzün ölçüleri meydana gelir.

Efsâne : [Romanesk bahsine bak]

Elgaz : Bilmece demek olan (**Lügaz**) ın cem'i. [O kelimeye bak]

Epik : Mevzûu kahramanca olan yazılara firenklerin verdikleri isim. (**Epique**) ki bizde de kullanılmaya başlanmıştır. Eskiden bizim

edebiyâtcılarca öyle yazılara (**Hamasiyat**) denilirdi. Gazı Giray'ın

Râyete meylederiz kamet-i-dilcû yerine
Tûga dil bağlamışız kâkül-i-hoşbû yerine
Olmuşuz cân ile billâh cihâda teşne
Kanını düşmen-i-dînin içeriz sû yerine

Beytlerini hâvi meşhûr Gazeli gibi.

Erkân-ı-istiâre: İstiârede îtibâr olunan dört (**Rükn**) dür ki şunlardır:

Müsteâr: Müşebbehün bihin lafzı.

müsteârün minh: Müsebbehün bihin mânâsı.

Müsteârün leh : Müsebbehin mânâsı.

Câmi': **Vech-i-şebeh** mukabilidir. [İstiâre bahsine bak.]

Erkân-ı- Teşbih : Teşbihde olan dört rükndür ki şunlardır:

Müşebbeh : Benzeyen.

Müşebbehün bih : Kendine benzetilen.

Vech-i Şebeh: Müsebbeh ile Müsebbehün bih arasındaki benzeyiş ciheti.

Edât-ı- teşbih yâhut **Vâsıta-ı-teşbih** : Benzeyiş hükmünü veren kelime. [Teşbih bahsine bak]

Esâtîr: (**Kamûs**) un târifine göre lügatte «efsâne makulesi perişan kelimâta denir. İsrâîliyat gibi». Istılahımızda (**Mytologie** = **Mitoroji**)mukabili olarak kullanılmaktadır.

Mitoloji : Eski Yunanlıların mâbudlarından bahseden bir masal silsilesidir.

Yunanlılar, tapdıkları yıldızları şahıs olarak tasvîr ve yıldıza (**astr**) tâbîr ederlerdi. (**Esâtir**) lafzının bu

(astr) kelimesinden arabcaya alındığı ve ona (**üstûre**) diye bir müfred uydurulduğu söyleniliyor.

Eski milletlerden her birinin az, çok esâtîri vardır. Meselâ bir dağın gebe kalması, sonra yarılıp içinden 5 çocuk çıkması, bu çocukların büyüyüp hükümdar olması, elleri, ayakları kesilmiş bir delikanlıya bakan dişi bir kurdun ondan gebe kalması ve 10 çocuk doğurması gibi masallar Türk esâtîri cümlesindendir. Bu tâbîr yalnız kullanılınca mitoloji mânâsına gelir:

> Baksın da izârınâ Esâtir
> Etsin (Florâ) yı red-dü-tahkir

ve :

> Hülya gibi bir manzara, bir hoşca vesiyle
> Lâyıktı Esâtir görünse (Venüs) iyle

Beytlerinde olduğu gibi. Onlarda geçen (**Flora**) Yunanlıların Çiçek ilâhesi, (**Venüs**) de güzellik mâbüdesidir. Yunan mitolojisine dâir M. Tevfik paşa merhumun (**Esâtîr-i-Yûnaniyan**) isimli bir kitabı basılmıştır.

Eskidenberi Türk edebiyâtında Arab ve Acem Esâtîri kullanıla gelmişti. Yakın zamanlarda Yunan mitolojisinden de bahsolunmaya başladı.

Eşkâl-ı-nazm : (**Mısrâ**) dan (**Kasîde**) ye varıncaya kadar manzûmelerin mısrâ sayısı ve kafiye sırası ile bulunduğu suretler demektir.

[Nazım şekilleri bahsine bak]

F

Fahriye: Bir şâirin kendini medh için yazdığı manzûme. Bu husûsta pek ileri gitmiş olan Nef'inin :

Benim ol Nefi'-i- rûşedil-ü- şâfi gevher
Feyzalır câm-ı-safa meşreb-i-bi bâkimdan
Ben bu hâletle tenezzülmü ederdim şi're
Neyleyim kurtulamam tab'-ı- hevesnâkimden
Ben ölürsem yine âşüfte elur halk-ı- cihan
Hüsn-i- tâbîr-i- zeban-ı- çemen-i- hâkimden

Beytlerini hâvı parçası gibi.

Fahriyeler, bu parça gibi ayrıca da yazılır, kasîdeler arasında ve başka birinin medhi sırasında yapılırdı. Başka birini ögerken ögünmeye kalkışmanın mânâsı : bir kaç parası alınmak istenilen o adama kendinin (**kibar dilenci**) olduğunu anlatmak olsa gerektir.

Fasl: Sözü teşkil eden cümleleri atıf ve rabıt suretiyle bağlamadan yazı yazma usûlü. Buna (**sebk-i-mefsûl**) de denilir ve zıddına (**vasl**) yâhut (**Sebk-i-mevsûl**) tâbir edilirdi. Eski nâsirler, sebk-i-mefsûl ile yazdıklarını (seci') li sebk-i-mevsûl ile karaladıklarını da okuyana nefes aldırmayacak derecede uzun yazalardı.

Fesad-ı-te'lîf: Bir ibârenin tertibi, mânâ çıkmayacak derecede karışık ve buzuk olmak. Bunun bir az ehven (**za'f-ı-te'lîf**)dir.

Fesahat: Sözün lafz, mânâ, ve âhenk itibârıyla kusursuz olmasıdır. Bâzı kitablarda (**sıhhat**) diye anlatılan keyfiyet budur.

Eski edebiyâtcılar «Fesahat; kelimede, kelamda, mütekelimde bulunur» derlerdi.

Kelimenin fesâhati : Onda **tenâfür-ü-hurûf, garâbet, kıyasa muhalefet** bulunmaması idi. Kelâmın feâhatı: kelimeleri fasîh olmakla berâber sözde **tenâfür-ü-kelimât, tekrâr, za'f-ı-te'lif** ve **tâkid** bulunmaması idi.

Mütekellimde fesâhat : Onun fasîh söz söyleyebilmek melekesi idi.

Fesâhatin daha yüksek dereecesine **Belâgat** derlerdi ki fasîh bir sözün yerinde ve adamına göre söylenilmesi demekti.

Her **Belîg söz**, fasîh olduğu hâlde her **fasîh söz**, yerinde söylenilmedidiği için belig olmayabilirdi.

Ferd : Altı, üstü olmayan, yâni başka bir yere bağlı bulunmayan beyittir. Tek olması dolayısıyla bu adı almıştır. Ferde (**Müfred**) de denilir ve (**müfredât**) diye cemi'lendirilirdi. Eski dîvanlarda böyle bir çok beyte tesadüf edilir. Nâbî'nin:

Halkdan gönlümün ol mertebedir vahşeti kim
Aksın âdem diye mir'âta nigâh eyleyemem

Beyti gibi.

Fikir: Düşünce demektir ki sözün de, yazının da temelidir.

Fıkrin zihinde bulunması (**icâd**), sıraya konulması (**tertib**), başka şeylerle karıştırılmaması (**Vahdet**) dır.

Fıkrin bir cihetten dogruluğu (**Hakikat**), her cihetten doğruluğu (**selâmet**) dir.

Fikir, bâzan (**Hakikî**) olur da (**sâlim**) olmayabilir. Nef'înin :

Bir düş gibidîr hak buki mânîda bu âlem
Kim göz yumup açınca zemanı güzer eyler
Bîr yerde kî ârâma bu mikdar ola mühlet
Erbâbı nice kesb-i- kemâl-i- hüner eyler

Beyitlerinde olduğu gibi ki :

Ömrün göz yumup açacak kadar müddette geçmesi, mübalegalı olsa bile doğrudur. Fakat bu kadar çabuk geçen müddet içinde insan nasıl hüner kazanabilir? Düşüncesi doğru değildir.

Fikirde (**vuzuh**) ve (**intizam**) da lâzımdır. İfâdenin vuzûhu, fikrin vuzûhundan ileri gelir. Yâni ne kadar iyi düşünülmüş ise o kadar iyi anlatılır. Bâzan da ifâdenin bozukluğundan fikir anlaşılmaz olur. Ragıb pâşanın :

Kabil-i- jeng olmayan, olmaz pezîrâ-yi- cilâ
İğbirâr-ı- hâtır iksîr-i- meserrettir bana

Beytinden anlaşılacağı gibi.

Fütürizm : (**Futurisme**) Avrupada yeni ve edebî bir meslek. Bay Behcet Yazarın (genç şâirler ve eserleri) isimli kitabında deniliyorki :

« Yeni hayatın, medeniyetin o baş döndürücü hareket ve sür'atine makinelerden, fabrikalardan ve sâireden bahsetmek suretiyle terceman olmayı ve yalnız çağdaşlar tarafından değil, müstakbel nesillerce anlaşılmayı istihdaf eden Futurisme 1909 danberi mâlûm olan bir san'at cereyanıdır. İtalyan Marinetti tarafından icâdedilmiştir».

Marinetti'nin İstanbulda verdiği bir konferansta okuduğu şu mısrâlar! Bu tarzın modeli imiş :

Pissssston - ton - ton - ton
Pissssss . . . Plisssss . . ton

G

Galat-ı- tehâkkümî : (**Kıyasa muhalefet**)in diğer adıdır. Bir kelimenin gerek lafzı, gerek mânâsı îtibariyle her kesin kullandığı gibi kullanılmaması demektir. [Kıyasa muhalefete bak]

Garabet : Ne demek olduğu her kesce anlaşılmayacak kelime ve tâbirlerin söz arasında kullanılmasıdır. Öyle kelimelere (**garîb**) derler.

Eski edebiyatımız, hususiyle eski nesrimiz bu türlü kelimelerle doludur. Eskiler, Arabca ve Acemcede derin olduklarını göstermek için (**Kamûs**) ve (**Ferehek**) de ne kadar garîb kelime varsa Türkce yazılarına doldurmuşlardır. Bu gibi ukalalıklar, Nâbînin bile canını sıkmış ki ona:

Ey şi'r miyânında satan lafz-ı- garibi
Divân-ı- gazel nüsha-i- Kamûs değildir

Beytini yazdırmıştır.

Gazel : Dîvan edebiyâtına mahsus bir nazım şeklidir ki birinci beyti (**Musarra'**) diğer beytleri birinci beyt ile (**Mukaffa**) olur, dört beytten on beş beyte kadar yazılır. Esas ve ekseriyet îtibâriyle âşıkane sözlerden [**lirik**] ibârettir.

Sonraları başka mevzû'larda da yazılmıştır. Bizde en ziyâde duygulu gazel yazan Fuzûlîdir. İşte bir gazeli :

Âh eylediğim, serv-i- hırâmânın içindir
Kan ağladığım gonce-i- handânın içindir
Sergeşteliğim kâkül-i- müşkînin ucundan
Âşüfteliğim, zülf-i- perîşânın içindir
Bimâr, tenim nergis-i- mestin eleminden
Hûnîn, ciğerim lâ'l-i- dür efşânım içindir
Yaktım tenimi vasl günü şem' tek amma
Bil kim bu tedârük şeb-i- hicrânın içindir.
Kurtarmağa yağmâ-yi- gamından dil-ü-cânı
Sâ'yım, nazar-ı- nergisi fettânın içindir
Can ver gönül; ol gamzeye kim bunca zamandır
Can içre senî sakladığım ânın içindir
Vâız bize dün düzahı vasfetti Fuzûlî;
Ol vasf, senin kulbe-i- ahzânın içindir

§ Her manzûmenin, hususiyle gazellerin ilk beytine (**matla'**), son beytine (**makta'**) derler. Matla' beytleri mutlaka (**musarra'**) yâni kafiyeli olur. Gazelde ilk beytten sonrakine (**hüsn-ü-matla'**), son beytten evvlkine (**hüsn-ü-makta'**) tâbir ederler. Makta', yâhut hüsn-ü-makta'da şâirin adı bulunur. Bu münasebetle ona (**mahlas beyti**) de denilir. Kasîdenin en güzel beytine (**beytülkasîd**) denildiği gibi gazelin en ziyâde hoşa giden beytine de (**beytülgazel**) adı verilir. [Beyt kelimesine bak]

Bâzı gazellerin beytleri, esas kafiyeden başka ayrıca üç kafiyeli olur. Böyle gazellere, hatta kasîdelere (**müsemmat**) denilir. [O kelimeye bak]

Bâzan gazelin matlaını teşkil eden mısralardan biri, maktaın ikinci mısraı olarak tekrarlanır. Buna da (**red-di-matla'**) tâbir olunur. [Bak]

§ Bâzan bir gazelin beytlerini teşkil eden mısralar arasına başka bir şâir tarafından ikişer mısra ilâve edilir, bu suretle gazelin beytleri bir misli artırılmış olur. Bunu da (**teştîr**) adı verilir. [Bak]

§ Bâzı gazellerin beytleri evveline 2, 3, 4 mısra ilâve edilir ve şu hareket (**terbi'**) (**tahmis**) (**tesdis**) diye yaddolunur.

§ Bâzı gazellere vezin ve kafiyece benzemek üzre diğer bir şâir tarafından (**nazîre**) yazılır, nazîre yazmaya da (**tanzir**) tâbir olunur. [Bak]

§ Bâzı gazellerin mısraları sonuna manzûm ve kısa bir parça getirilir. O parçalara (**ziyâde**), ziyâdeli manzûmelere (**müstezâd**) denilir. [Bak]

§ Gazellerin beyitleri arasında mânâca bağlılık bulunursa öyle gazellere (**yek âhenk**) vasfı verilir. [Bak]

§ Eski şâirlerce gazele çok ehemmiyet verilir, gazeller, hece harfleri sırasıyla dîvanlara dizilirdi. Hattâ gazel söylemek merakı saz şâirlerine de geçmiş, halk edebiyâtında (**dîvan**) (**kalenderî**) (**semâî**) gibi [bak] arûz vezniyle yazılmış melez şekiller meydana çıkmıştır.

Gevher Yâhut **Gevherîn** (**Ebcet hisâbı**) ile yapılan târih lerden yalnız noktalı harfleri hisab edilecek olanlar.

[Ebced hisâbı ve târih bahislerine bak]

Gulûv : (**Teblig**) (**iğrak**), (**gulüv**) diye üçe ayrılan (mübalâganın) en son derecesi [mübalâgaya bak]

Mubalagada gulüv yapmak eskilerce makbûl değildi. Nedîmin:

Zahid; bu bürûdetle eğer dûzaha girsen
Bir lûle dühan yakmağa âteş bulamazsın

Beyti gibi **mizâaha**, yâhut **tâ'rıza** dâir yazılarda yapılması hoş görülürdü.

Şu kadar var ki:

Gökler görüldese, şimşekler çaksa,
Volkanlar fışkırsa, lavları aksa,
Kıyısız denizler kabarsa, coşsa,
Coşkun dalgaları birden tutuşsa,
Yerden gök yüzüne alevler ağsa,
Gökten yer yüzüne yıldızlar yağsa,
Arzın içindeki ateş patlasa,
Küreler yarılsa, feza çatlasa,
Bir yûrek bulunur kerkudanberi;
Anladınmı kimdir O? Türk askeri.

Parçası gibi kalbe heyecan vermek için yapılan gulüvler pek te fena olmuyor.

Gürîz Yâhut **Gürîzgâh** Kasîdelerde mukaddimeden maksada geçilecek beyt. Nedîmin:

Bu şehr-i-Stanbûl ki bîmisil-ü-behadır
Bir senğine yekpâre Acem mülkü fedâdır

Matla'lı kasîdesindeki:

İstanbulun evsâfını mümkin mi beyân hiç
Maksûd hemen sadrı keremkâra düadır

Beyti gibi.

H

Hakikat: Bir kelime, neyi anlatmak için konulmuşsa o mânâda kullanılması demektir. (**El**) kelimesinin bildiğimiz uzuv mânâsında kullanılması gibi.

Bir kelime, bir (**alâka**) dolayısıyla, yâni bir müuasebetle asıl mânâsından başka bir mânâda kullanılırsa (**hakikat**) likten çıkar, (**mecaz**) olur. (El, elden üstündür) cümlesindeki (el) gibi ki (kuvvet) ve (kudret) mânâsında kullanılmıştır. [Mecaz ve kinaye bahislerine bak]

Hamse : (**Mesnevî**) şekliyle yazılmış beş kitaptan ibâret bir takım demektir ki böyle eser meydana getirmiş olanlara (**hamsenüvîs**) yâhut (**hamseci**) derler.

6/12 inci asra kadar hamsenüvislik meydana çıkmamıştı. 592=1195 de vefat etmiş olan (**Genceli Şeyh Nizâmî**) manzûm olarak beş kitap yazmış ve hepsine birden (**Penc genc**) yâni (**Beş hazine**) adını vermişti. Ondan sonra o yolda (**mesneviyyat**) vücude getirmek moda oldu. İran edebiyatının (**Husrev-i-Dehlevî**), (**Mevlâna Câmî**) gibi büyük şâirleri (hamse) yazdılar. Çagatay şâiri (**Alî Şîr Nevâyî**) de Çagatay lehçesinde bir (hamse) tanzim etti.

Bizim lehcede ilk (hamse) yazan, daha doğrusu Şeyh Nizamînin (hamse)sini nazmen terceme eden (**Behşitî**) dir ki (**Karıştıranlı Süleyman oğlu**

Ahmed) namında olup ikinci Beyazıdın adamlarından idi.

(**Taşlıcalı Yahya Bey**), (**Nev'i Zâde Atâyî**) gibi şâirler de (hamse) tanzim ettiler.

12/17 inci asır nâsirlerinden meşhur (**Nergisî**) (hamse)sini mensur olarak yazdı. Manzûm kitaplarının sayısı beşe varmayan eski şâirler pek çoktur.

Hatırat : Bir adamın yaşadığı zamana, bulunduğu işlere, görüştüğü kimselere dâir düşüncelerini ve duygularını hâvi olmak üzre yazdığı kitap.

Avrupalıların (mémoire) dedikleri.

Haşv : İbâre arasında lüzumu olmayan söz mânâsınadır. Haşvi (müfsid) ve (gayr-ı-müfsid) olmak üzre ikiye ayırırlar.

Haşv-i-müfsid: Yalnız kalabalık etmekle kalmaz, mânâyı da anlaşılmayacak hâle getirir. (Kapudan-ı-derya Halil Rifat paşa) nın Rusyadan döndüğü vakit söylediği rivayet edilen şu sözdeki (mecburiyetinden) kelimesi gibi.

«... Avdetimde her zamandan ziyâde kani' oldum ki eğer Avrupayı taklit etmezsek bizim için Asyaya dönmek mecburiyetinden başka çare yoktur.»

Dikkat edilmiştir ya ? Müsareat etmezsek bizim için çare : Asyaya dönmeye mecbur olmaktır! Mânâsı çıkıyor. Halbuki o kelimeyi kaldırıp «dönmekten başka çare yoktur» deseydi mânâ tamam olurdu.

(**Hanifî**) isminde bir şâirin:

Bir yâr var yâr olacak yâr bizlere

Mısraındaki üçüncü (**yâr**) da böyledir.

Gayr-ı-müfsid, yâni mânâyı bozmayan haşv de (**Kabîh**) (**Melîh**) (**Mütevassıt**) olarak üç türlüdür.

Haşv-i-kabîh: Söze çirkinlik veren fazlalıktır. Ziya Paşanın:

Tut bu nush-u pendi benden yadigâr olsun sana

Mısraındaki (**nush**) ile (**pend**) gibi ki birinin arabî, diğerinin farisî olmasından başka aralarında mânâ farkı yoktur. Şeyh Galibin:

Varmı hele söylenilmedik söz?
Kalmışmı meğer denilmedik söz?

Beytinin mısraları da böyledir.

Haşv-i-melîh: İbâre arasında (**cümle-i-mûtariza**) kabîlinden bir söz karıştırmak, fakat bununla ayrıca ve ikinci derecede bir mânâ ifade etmektir. « geçenki fırtına çok şiddetli idi » denecek yerde « Allah bir daha göstermesin, geçenki fırtına çok şiddetli idi » demek ve lakırdının başlangıcında bir düa etmek gibi.

Haşv-i-mütevassıt: Söze çirkilik te, güzellik te vermeyen fazlalıkmış. Misali de bir (kat elbise), (bir çift çorap), (bir deste mendil) gibi miktar gösteren kelimeler imiş.

Hazf: Eski yazıda noktasız harfli kelimelerden manzûm, mensûr ibâre tertip etmektir. Öyle yazılara (**mahzuf**) denildiği gibi (**mühmel**), (**bi nukat**) gibi isimler de verilirdi. Ziya paşa, Reşit paşa için iki kaside yazmıştırki:

Kâmil oldur ki ola mahrem-i-esrar-i-kelâm
Gele irsal-i-Melâikle ana her ilhâm

Beyti, onlardan birinin matlaıdır.

Eskiler, böyle şeylerle uğraşmayı mârifet sanırlar ve biyhûde yere çalışıp dururlardı.

Hece : Kelimelerdeki harekeli harflerdir. « Bir voyyelle ile okunan harf » diyede târif edebiliriz. Bir kelimede kaç tane okunur harf varsa o kadarda hece vardır. Muselâ (**edeb**) kelimesi 2 (**edebiyât**) kelimesi 4 hecelidir.

Açık ve kapalı hece : Heceleri, harflerin okunuşuna göre ikiye ayırırlar. Bir voyyel vâsıtasıyla okunan tek harfe (**açık hece**), yine o vasıta ile okunan 2 yâhut 3 harfe (**kapalı hece**) derler. (**Edebiyat**) kelimesi 4 hecelidir. 1 ve 2 inci heceleri açık, 3 ve 4 üncü heceleri kapalıdır.

Beyitlerin (**takti'**) inde açık heceleri (.), kapalı heceleri (—) ile işaret ederler ve meselâ (edebiyat) kelimesini şöyle gösterirler : e de biy yat

. . — —

Evvelce açık hecelere (**Muallâk**) kapalı hecelere (**Müsned**) deniliyordu.

Hece vezni : Türklerin eskidenberi nazım âhengi ölçüsüdür ki buna (**parmak hisabı**) da derler. Parmak hisâbı, Türk edebiyatının başlangıcından 5/11 inci asra, yâni Türklerin (**arûz vezni**) ni öğrenmesine kadar Türk nazmının yegâne ölçüsü idi. Arûz vezni kabul edilmekle berâber

hece vezni büsbütün terk olunmadı. Halk edebiyatında kullanıla geldi. Son zamanlarda ise (**havas edebiyatı**)nın da âhenk ölçüsü oldu. Hece vezninin 3 den 16 ya kadar muhtelif heceli ölçüleri vardır. 3, 4, 5, hattâ 6 heceli ölçüler, o kadar âhenkli değildir. Ekseriya mesellerde kullanılmıştır.

Yaş yetmiş	İş bitmiş,	3	Heceli
İnsan beşer	Bâzan şaşar,	4	»
Gülme komşuna	Gelir başına,	5	»
Güvenme varlığa	Düşersin darlığa	6	»

Mesellerinde olduğu gibi.

Çokluk kullanılan 7, 8, 11, 14 lü hecelerdir.

Arûz vezninin (**cüz**) lerine mukabil hece vezninde (**durak**) lar vardır ki mısralar okunurken oralarda hafifce durulur. Arûzda mevzun sözün cüzlere taksimi şart olmadığı hâlde hecede âhengin ruhudur. Bir kelimenin bir hecesi, bir durakta kalırda öbür heceleri, diğer durağa geçerse âhenk bozulur. Onun için kelimelerin duraklara taksimi dikkat edilecek bir noktadır.

Hece vezninin ölçülerileriyle durakları şöyle olmak lâzım gelir :

7	Heceliler:	4+3	olarak	2	Duraklı
8	»	4+4	»	2	»
10	»	5+5	»	2	»
11	»	3+3+3+2	»	4	»
yâhut	»	4+4+3	»	3	»
yâhut	»	6+5	»	2	»
12	»	6+6	»	2	»
yâhut	»	7+5	»	2	»
13	»	5+4+4	»	3	»
14	»	4+3+4+3	»	4	»
yâhut	»	7+7	»	2	»
15	»	4+4+4+3	»	4	»
16	»	4+4+4+4	»	4	»

[Durak bahsine de bak]

Hezl: Meşhur bir nazmın vezni ve kafiyesi taklid edilmek suretiyle lâtife tarzında nazm yazmak demektir. Buna (**tehzil**) de denilir. Cem'inde ise (**hezliyat**) tâbir olunur. (**Mürekkepci Hevâyî**) ile (**Sürurî**) nin (hezliyat) ı meşhurdur.

Latîfenin latîf olması gerek olduğu gibi hezlin de nezîh ve zarîf olması şarttır. Böyle olmazsa maskaralık olur. Aşağıki bir kaç beyt, Nedimin :

Bak Sitanûblun şu sâdabâd ı-nevbûnyânına
Âdemin canlar katar âb-ū-havâsı cânına

Kasîdesi vâdisinde tanzim edilmiştir ki istibdat devrinde Sultanahmed meydanı kaldırımının yıllarca yapılmadığını anlatmak için yazılmıştır :

Bak Sitanbul şehrinin şu köhne at meydânına
Gird-i-bâdı âdemin kum doldurur çeşmânına
Sû değil, hattâ tahassürle serâba can verir
Vâdi-i- hevlinde insan gelse rihlet ânına
Altı ayda arpa miktarı yapıldı kaldırım
Âferin erkân-ı- şehrin himmet-i- umrânına
Bak o himmet sâyesinde beldemi gayet temiz
Sûk-u- bâzârı müşâbih bir bekâr yorgânına...

Hiciv Yahut Heca [.] Birinin kusurunu ve aybını meydana koymak demektir ki o yolda yazılan manzûmeler (**hicviye**) denilir, yazana da (**heccâv**) yâhut (**hecâgû**) vasfı verilir. (Nef'î-i-hecâgû), (Eşref-i-heccâv) gibi.

Frenkler, bizim (**hicviye**) dediğimiz yazılara (**satire**) diyorlar ve satirleri, (**didaktik**) nev'inden sayıyorlar.

[.] Bu kelimenin arabcası (hecv)dır. Fakat bu telâffuz bizim ağzımıza kaba gelmiş olmalı ki inceltmiş ve hiciv yapmışız.

Didaktik sayılacak, yâni ibret ve nasihat alınacak bir sözün her şeyden evvel nezih olması şarttır. Binâenaleyh :

A edepsiz, a utanmaz, a rezil tu yüzüne !

Gibi sözler, hicviye değil, ancak manzûm sögüntü olurlar.

Hikâye : [Romanesk bahsine bak]

His : Duygu demektir. Edebî bir yazıda yalnız düşünce bulunması kâfi değildir, biraz da duygu olmalıdır. Çünkü duyurmak için duymuş olmak lâzımdır. Akif paşanın torunu için yazdığı :

Tıfl-ı- nâzeninim, unutmam seni
Aylar, günler değil, geçse de yıllar
Telhkâm eyledi fırakın beni
Çıkarmı hatırdan o tatlı diller

Parçasıyla başlayan mersiyesi, duyularak nazım edildiğinden evlâd acısının ne kadar yüreğe işlediğini başkalarına da az, çok duyurabilir. Fakat Şınâsînin ahbabından birinin çocuğu hakkında tertib ettiği :

Zinet-i-ravza-i-Cennet ede Hak azze ve Cel
Gonce-i- kalbini kim hâke kodu dest-i- ecel
Ne ecel benzer o riha kim esip nâbemahal
Koparır gonceyi nehalinden eder vakf-ı- vahal

kıt'ası duyularak yazılmadığı için hiç bir te'sir yapmaz.

Hüsn-ü- ibtida : Mevzua münasip bir ifâde ile söze başlamaktır. Buna **(Berâat-i- istihlâl)** de denilir. Üsküdarlı Hakkı Beyin dîvâni için Yenişehirli Avnî Beyin yazdığı meşhur kasîdeye :

Söz, kâlbüd-i- kadr-i- beni âdeme candır
Söz, vâsıta-i- râbıta-i- âlemiyandır

Beytiyle başlaması gibi.

Hüsn-ü- matla' : Bir gazelin ikinci beyti. [Gazele bak]

Hüsn-ü- makta' : Bir gazelin maktaından evvelki beyt. [Gazele [bak]

Hüsn-ü- ta'lil: Bir şeyin meydana gelmesine hayalî ve güzel bir sebep göstermektir.

Ben ağladıkça penbeleşir levn-i-ârızı
Göz yaşlarım izârına bir reng-i-an verir

Beytinde hüsn-ü- ta'lil vardır. Çünkü sevgilinin yüzünde penbe ve câzib bir renk hasıl olmasına şâirin ağlayışı sebep gösterilmiştir. Bu ise hakikî bir sebep değildir. Hem hayalîdir, hemde güzel bir tahayyüldür.

Birde (**şibh-i-hüsn-ü-ta'lil**) vardır ki hüsn-ü-ta'lilin benzeri demektir, gösterilen sebebin kat'i değil, zannî ve şüpheli olmasıdır.

Ziya paşanın :

Nedir bilmem Ziya: bû şive-i- i'câz nazmında
Meğer Rûh-ul-kudüs endîşene imdâda gelmiştir

Maktaında olduğu gibi.

Paşa, yazdığı gazelin edebî bir mûcize olduğunu, bu da düşüncesine galiba Cebrailin yardım ettiğinden ileri geldiğini söylüyor. Fakat gösterdiği sebebi (**meğer**) kelimesiyle zannîleştirdiği için bir (**şibh-i-hüsn-ü-ta'lil**) yapmış oluyor.

İ

İbda' : Yeni ve güzel bir eser meydana getirmektir. Meselâ Fuzûlînin (**Leylâ,**

Mecnun) u ile Şeyh Galibin (**Hüs-ü-aşk**)ı ibdâî birer eserdir. İbda' yapabilenlere (**Mübdi'**) ve (**İbda'kâr**), eserlerine de (**Bediâ**) derler.

(İbda') ile (İcâd) arasında fark vardır. Her ibdâ' bir icaddır. Fakat her icad, bir ibda' olamaz. İbda'da güzellik şarttır. Nasreddin hocanın ekmekle kar yemesi, bir icad olsa bile bir ibda' sayılamaz.

İbhâm : (**Vuzuh**) n zıddı, yâni sözün kolayca anlaşılamayacak derecede kapalı olmasıdır. Bunu daha açık târif etmek için şöyle demelidir: ifadesi düzgün olan bir sözün mânâsındaki ince bir hissin, yahut yüksek bir hayâlin birdenbire anlaşılmamasıdır. Hamidin :

Çıktım Semavâta hâk ber ser
İndim Semavât ile berâber

Beyt i meşhurundaki kapalılık gibi.

Bu beytin (**edâsı**) tamam, lâkin (**müeddâsı**) makbul bir ibhâmdır.

Böyle makbul olabilecek ibhâmları (**Ta'kid**)den ayırmak için ya (**ibhâm-ı-makbul**) dinmeli, yâhut (**derinlik**) gibi Türkçe bir isim verilmelidir. Çünkü: (ta'kid) de bir ibhâmdır, amma ibhâmın makbul olmayan nev'idir.

İbtizâl : Umumileşmiş, yâni ağızdan ağıza düşerek mübtezel olmuş sözlerin gevelenmesidir. Böyle sözlere (**hâyide**) yâni çiğnenmiş, çiğnemik hâline getirilmiş! derler. Halbukı:

Hâyide şühan merd-i- sühandâna yakışmaz

(**İbtizâl**)in zıddı (**mümtaziyet**) tir. [O kelimeyede bak]

Îcâd : Yeni bir fikri, yeni bir mevzuu zihinde bulmak demektir. Bulunan şey, fevkalâde güzel ise onu bulmaya (**ibda'**) derler. Şu hâlde her ibda', bir îcâd olmakla berâber her îcâd bir ibda' değildir.

Îcâd edene (**Mûcid**) vasfı verilir.

Bu îcâd, fikre mahsustur. Bir de (**Îcâd-ı-elfâz**) vardır ki yeni bir fikri ifâde edebilmek üzre yeni bir tâbir bulmktır.

Yeni bir tâbirin kullanılması (îcâd elfaz) olduğu gibi eskiden kullanılırken bırakılmış elfaza revac vermek te (**tervic-i- elfâz**) dır.

Îcâz : Az sözle çok mâna ifade etmektir. Öyle sözlere (**Mûcez**), (**Vecîz**), (**Vecîze**) denilir.

Îcâz, ifâdenin pek makbul bir tarzıdır. Fakat anlaşılır dercede olması şarttır. Maksadı anlatamayan îcâzlar, makbul sayılmazlar. Sözün vuzuhunu bozdukları için öylelerine (**Îcâz-ı- muhil**) derler.

İğrak : Mübalâganın ikinci derecesi [mübalegaya bak]

İyhâm : Müteaddit mânası olan bir kelimenin uzakça mânasını kasdetmektir. Buna (**Tevriye**) de tâbir olunur.

Vak'a nüvis Esad Efendi, Şeyhülislâm olacağını umarken Arif Hikmek Bey o makama getirilince Esad Efendinin canı sıkılmış ve :

Bu beytim yâdigâr olsun cihâna
Tehallüfle derunum gamla doldu
Bana lâyık iken Câh-ı meşihat
Hûdanın Hikmeti Ârif Bey oldu

Kıt'asını söylemiş ve (**Hudanın Hikmeti**) terkibiyle bir (iyhâm) yapmış. Çünkü (Hudanın Hikmeti) terkibi ile Arif Hikmet Beyi mürad etmiştir. (**Tenasüb**) ve (**tezad**) san'atlerinin de (iyhâm)ı vardır. [O kelimelere bak]

İktibas : Ayetten, yahut Hadisten alınan bir parçayı söze ilâve etmek demektir. Ziya paşanın :

Zâlimlere bir gün dedirir Kudret-i-Mevlâ
Tallâhi lekad âsrekellâhü aleyna

Beytinde âyetten, Emin Hümâyî Beyin ;

Bu kadar cürm-ü-seyyiâtımla
Rahmet ümmîdimin budur sebebi
Ki buyurmuş Hudâ-yi- azze ve Cel
Sebekat rahmeti alâ gadabi

Kıt'asında hadisten iktibas edilmiştir.

İlâhî : Tasavvüfî şâirler tarafından dinî ve ilâhî fikirleri havi olmak üzere yazılmış yazılardır. Eskiden mekteplerde ve tekkelerde okunurdu. İlâhîlerin (**âyin**), (**durak**), (**Cümhur**) (**tapuğ**) (**nefes**) gibi nevi'leri vardı.

Ayinler: Mevlevî tekkelerinde,
Tapuglar: Gülşenî »
Nefesler: Bektaşi »

Duraklar: Ekseriya Halvetî tekkelerinde terennüm edilirdi. Cümhurlar ise Mevlevî ve Bektaşî dergâhlarından başka tekkelerde bir ağızdan okunurdu.

İmâle : Arûzda bir heceyi iki hece sayılacak derecede uzun okumak demektir.

Âh ey zâlim; dilinde his-si- şefkat yokmudur?

Mısraındaki (âh) ın çekilişi gibi.

Bu mısraın (**takti'**)i şöyle olmak lâzım gelir:

Âhı eyza-lim dilinde his-si- şefkat- yokmudur

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

İmâleli heceler (**inşâd**) esnasında uzunca okunur, (**taktı'**) edilirken iki hece sayılır.

İmâlenin zıddı (**zihaf**) dır ki [bu kelimeye bak] uzunca okunması lâzım gelen bir hecenin kısa kesilmesi demektir.

Ben neler çekmekteyim bilsen elinden ah senin

Mısraındaki (ah) ın çekilmeyişi gibi.

Birde (**istihlâf**) vardır ki: (**imlâ**) harfini (**med**) harfi gibi kullanmak, yâni meselâ (a) ile okunan bir harfi (â) ile okunan bir harf kadar uzatmak demektir. Nedimin :

Adın ânılmadı biçâre; senin ârâda

Mısraındeki (ânılmadı) ve (ârâda) kelimelerindeki ilk (â) ların okunuşu gibi. İstihlaflı heceler kulağa hoş gelmez.

İkfâ : Sesleri biribirine yakın harflerle kafiye yapmak demektir ki eskilerce kusur sayılırdı.

Mahv oldu o kasvetli sukûtu, gece bitti,
Akseylemeye başladı etrâfta âvâz.
Neşreyledi âfâka menârât-ı- cevâmi',
İlhâm-ı- ilâhî gibi bir nağme-i- ikaz

Kıt'asında (ze=ز ve (zı=ظ) harflerinin (takfiye) si gibi.

Ziya paşa (b) ve (p) harfleriyle biten kelimelerden kafiye yaptığı hâlde öyle yapmış olanlar için :

Lâyıkmı ki şâirim diyen zat
Fark etmeye Mahrec-i- hurûfât

Demişti. Sonra kafiyenin göz için değil, kulak için olduğu **Recâyi Zâde** tarafından meydana konuldu ve düşüncesi şâirlerce tatbik olundu. Öyle olmakla beraber :

Birdenbire sıyrıldı gözümden çözülen bağ
Bir hâtıramın dağdaki yâdiydı bu menba'

Gibi takfiyeler, kulalaga pek de ahenkli gelmiyor. Yapılmasa daha iyi olacak.

İ'nât: (**Seci'**) yâhut (**Kafiye**) yi (**kayd**) lı olarak kullanmaktır.

Malûmdur ki kafıyenin son harfine (**Revi**), ondan evvelki okunan aynı harfe (**kayd**), kaydlı seci' ve kafiyelere (Mukayyed) denilir. « Mektubunuz vâsıl, münderieatından meserret hâsıl oldu » fıkrası ile :

Derûn-ı- sinede zahm-i- nihanmısın a gönül
Elemle âh çeken bir dehanmısın a gönül

(**Matla'**) ında (**İ'nat**) vardır. Çünkü fıkranın seci'leri olan (vâsıl) ve (hâsıl) ile beytin kafıyeleri bulunan (nihan) ve (dehan) kelimeleri kaydlıdır.

İ'nata (iltızam) ve (Lüzûmu mâlayelzem) de tâbir olunur.

Seci' ve kafıyede kayd iltizam etmek, kolağa hoş gelirse de onu yapmak için külfet, hele Hâmidin:

Mûcib ne hakarete apansız
Târihi yazan benim, yapan siz

Beytindeki kafiyeler gibi (**garabet**) ihtiyarına değmez.

İnşa : Eskiden güzel nesir yazmak ve güzel yazılmış nesir mânâsına kullanılır, iyi nesir yazana da (**Münşi**) denilirdi. Enderulu Vasıfın:

Kim şimdi nazm-ü- nesre eder vasıf; itibâr
İnşa-vü- şi're rağbet, o da bir zamân imiş

Beytinde olduğu gibi.

İnşâd : Manzûm bir sözü âhengine göre okumaktır. Şeyh Galibin;

Tâ dîdesi hâba ola mûtâd
Bû şi'ri ederdi dâye inşâd

Beytinde olduğu gibi. İnşâda ehemmiyet verilmek lâzımdır. Bir manzûme hem mevzûn, hem mânâya uygun bir tarzda okunmayacak olursa dinleyenlerin zevkini kaçırır ve canını sıkar.

İnşâd: Manzûm yazmak mânâsına da kullanılır:

Tâhir; yine bir sihr-i- halâl eyledim inşâd
Bû nev gazelim eylesîn âşıkları tefric

Beytinde olduğu gibi.

İntak : Söylemeğe kabiliyeti olmayan şeyleri söyletmek, yâni onlar tarafından söylemektir. Şâir **Nahîfînin** (**Mesnevî tercemesi**)nde (**Ney**) lisanından olan şu beytleri gibi.

Der: kopardılar kamışlıktan beni
Nâlişim zâr eyledi merd-ü-zeni
Şerha şerha eylesin bağrım firak
Eyleyim tâ şerh-i- derd-i- iştiyak

Her intakda bir (**teşhis**) vardır. Fakat her teşhisde intak olmayabilir. [teşhis kelimesine de bak]

İntihâl : Başka bir şâirin sözünü benimsemek demektir ki edebiyata yeni başlamış olanların tutuldukları bir hastalıktır. Buna (**sirkat-i- şiir**) de denilir. Sünbül Zâde Vehbînin :

Sirkat-i- şi'r edene kat'-ı- zeban lâzımdır
Böyledir şer-'i- belâgatte fetava-yi-suhan

beytinde olduğu gibi.

İrad-ı- mesel : Bir fikri isbat için misal getirmektir. Ragıp paşanın: (**Sâib**) den terceme ile benimsediği :

Rağıba; düşmanın aldanma tavâzû'larına
Seyl, dîvârın ayağın öperek hedmeyler

Beytinde olduğu gibi. Bu beytte asıl fikir: düşmanın yaltaklanmasına aldanmamak lâzım geldiğini anlatmaktır. Duvar dibinden akan selin ayak öpercesine sürünerek geçtiği hâlde duvarı temelinden yıkmasının söylenilmesi ise o fikrin isbatı için bir misal getirilmesidir.

Buna (**İrsal-i- mesel**) de denilir.

İrsâd : Seci', yâhut kafiyenin delâletiyle ifadenin sonu ne olacağını evvelden karie anlatabilecek bir söz irâd etmektir. Bâkinin :

Elemin kayse kıyas etme dil-i- mahzûnun
Yok idi aklı, ne derdi var idi mecnunun

Beytinin birinci mısraında (**kays**) isminin geçmesi, ikinci mısrada ise (**yok idi aklı ne derdi var idi**) denilmesi üzerine sözün sonu (**mecnunun**) olacağı hatıra gelebilir. Buna -bir şeyi nakışlı yapmak demek olmak üzere- (**teshim**) san'atı de denilir.

İrticâl : Uzun uzadıya düşünmeden söylemek yâhut yazmak demektir. Ziya paşanın:

işte bu sebepledir ki el'ân
Türkide yok irticâle imkân

Beytinde olduğu gibi.

(**İrticâlen**) ve (**bilirticâl**) tâbirleri de o mânâda kullanılır. İsmail Safanın :

Hâlisane bir düadır maksadım tarihten
İrticâlen söyledim, geldim de şevk-vü- gayrete

Beytinde kullanıldığı gibi.

(**Bedaheten**) (**bilbedâhe**) kelimeleri de irticâlen mânâsındır.

İstiâre : Lügat mânâsı: birinden igreti bir şey almaktır. Edebiyatta: bir kelimenin mânâsını muvakkaten diğer bir kelime hakkında kullanmaktır. (**beyan**)cılar bunu «müşabehet alâkası ile ve karînei mânia dolayısıyla mânâyı mevzuun lehin gayrîde müstamel olan lafızdır» diye târif ederler.

Şu târife göre **istiâre**: kendi mânâsında kullanılmayan bir lafızdır. Mânâ-yı- mevzûunda kullanılmasına mani' olacak **karîne**, yâni delâlet vardır. O hâlde mecazdır. Alâkası da (**teşbih**) tir. Meselâ bir askere (**Arslanım**) denilir. Bu hitapta (arslan) kelimesi, hakikat değildir. Çünkü: bir asker arslan kadar cesaretli olabilir, fakat arslan gibi dört ayaklı ve yırtıcı tırnaklı değildir. İşte öyle olmamak, o hitapda arslanın hakikat mânâsında kullanılmasına (**karîne-i- mânia**) dır.

Bir kelimenin başka bir mânâda kullanılması,

yâni hakikatın mecaz olması için bir (**alâka**) yâni bir münasebet lâzımdır. O alâka ya (**teşbih**) yâhut (**teşbihten başka bir şey**) olur. Alâkası teşbih olan mecazlar (**istiâre**) başka alâkası bulunalar (**mecaz-ı- mürsel**) dir.

Bir askere (arslan) deyişimiz, onu - cesaretinden dolayı - arslana benzetişimiz îtibâriledir. O hitabımızdaki mecaz alâkası (**teşbih**) dir ve askere (**arslan**) dememiz (**istiâre**) dir. Böyle demekle arslan kelimesindeki cesaret mânâsını muvakkaten almış ve hazır elbise gibi askere giydirmiş oluruz.

(**İstiâre**,) teşbihten daha kuvvetlidir. Çünkü bir askere (**arslan gibisin**) demek (**arslana benzersin**) demektir. (**Arslanın**) demek ise (**arslanın ta kendisi**) mânâsınadır.

İstiâre, teşbihten ve (**tarafeyn**) denilen (**müşebbeh**) ve (**müşebbehün bih**) den birinin atılması ile yapılır. Onun için teşbih bahsi evvelce gözden geçirilirse istiâre daha kolay anlaşılır.

(**Erkân-ı-istiâre**:) İstiârede -teşbih gibi- dört (**rükn**) îtibâr edilir: **Müsteâr, müstârünminh, müstârünleh, cami'**.

Meselâ bir taburun geçişini tasvir eden:

Sine coşan-ı- hamiyyet bir yanar dağdır gelen

Mısrâında bir istiâre vardır. O tabur, göğsünden hamiyyet ateşleri kaynayan bir yanar dağa benzetilmiştir. Burada tabur (**müşebbeh**), yanar dağ (**müşebbehünbih**) göğüsteki coşkunluk (**vech-i-şebe**) dir. Fakat müşebbeh olan yanardağ zikredilmediği hâlde (**müşebbehünbih**) bulunan tabur

gösterlimemiştir. (**Tarafeyen**) den biri zikredilmediği için mısrâ'da bir istiâre vardır.

Bunlardan yanar dağ kelimesi (**müsteâr**) onun mânâsı olan mehabet (**müsteârünminh**), mahzuf bir müşebbeh olan taburun mânâsı, yâni onu teşkil eden efrad (**müsteârünleh**) efrad ile yanar dağ arasındaki âteşin coşkunulukt a (**cami'**) dir.

İstiârenin nev'i pek çoktur. Bizim için şunları öğrenmek yetişir :

İstiâre-i- musarraha : Bir teşbihten müşebbeh hazf edilip te yalnız (**mbşebbehünbih**) zikrolunursa husûle gelen istiâreye sarahatli bulunması dolayısıyla (**istiâre-i- musarraha**) denilir. Durup dinlenmez bir çocuğa (**civa**) denilmesi gibi.

İstiâre -i- mekniye : Bir teşbihten müşebbehünbih hazf edilip te yalnız (**müşebbeh**) zikrolunursa o istiâreye kapalıca bulunduğu için (**istiâre-i- mekniye**) tâbir edilir. Lâkin bundan müşebbehünbihin levazımından birinin zikrolunması şarttır. Merhum Mehmet Âkifin :

Şu karşımızdaki mahşer kudursa, çıldırsa,
Denizler ordu, bulutlar donanma yağdırsa,
Değilmi ortada bir sine çarpıyor, yılmaz,
Cihan yıkılsa emin ol, bu cephe sarsılmaz.

Beyitlerinde olduğu gibi ki düşman kalabalığı, evvelâ mahşere benzetilerek (**musarrah bir istiâre**) yapılmış, sonra o mahşerde bir köpeğe teşbih edilerek, fakat (**müşebbehünbih**) i zikredilmeyip onun (**levazımından**) olan (**çıldırsa**) ve (**kudursa**) kelimeleri irad olunarak bir (**istiâre - - mekniye**) tertip edilmiştir.

Birde (**istiâre -i- temlîhiye**) yâhut (**tehekkümiye**) vardır ki lâtife ve istihzâyi hâvidir. Şinasinin (Lafonten) den terceme ettiği (eşek ile tilki) fıkrasında eşeğe hıtaben tilkiye söylettiği:

Gelsem olmazmı huzûra a benim arslanım
Ta yakından bakayım vechinize hayranım
Dâim olsun beğimin sâye-i- lûtf-u- kermi
Gül bitir bastığı yerlerde mübârek kademi
Eder irfânını îma o suhangû gözler
Yakışır ağzına mevzûn -ü- mukaffa sözler

Beyitlerindeki istiâreler gibi.

İstihdâm : Müteaddit mânâsı olan bir kelimenin her mânâsına münasip kelime îrat etmektir:

Canavar vurdnğunu saçma ile, söylerdi
Sözü de, attığı da, avcımızın saçma idi

Beytindeki (**saçma**) kelimesi gibi.

Malûmdur ki saçma: kurşunun ufağı demek olmakla berâber mânâsız söz mânâsına da gelir. Misâlin birinci mısraında zikredilen bu kelimenin her iki mânâsına münasip olarak ikinci mısrada (sözü) ve (attığı) lafızları getirilmiş, avcımızın hem sözü, hem attığı saçma idi denilerek (**istihdâm**) san'ati yapılmıştır.

İstihzâr : Hazırlanmak demektir ki konferans vereceklerin evvelce okumak ve araştırmak suretiyle hazırlanmaları mânâsında kullanılıyor. [Hitabet bahsine bak]

İthâf : Birinin nâmına eser yazmak, yâhut yazılmış bir eseri baş tarafında adını

söylemek suretiyle- birine hediye etmektir. Fransızcada (Dédier) kelimesinin karşılığıdır.

Eskiden ilim adamları, yazdıkları kitapları büyük bir adama ithâf ederler, eserin baş tarafında onun adını hürmetle anarlardı. Bundan maksad da; hem o adamın bir kaç parasını almak, hem de onun himmetiyle kitabın nüshalarını çoğaltmaktı.

Şimdilerde bir kaç mısralık yazılar da ithâf ediliyor.

İtilâf : [Muvafekat kelimesine bak]

İtnâb : Çok sözle az mâna ifade etmektir ki (îcâzı) n zıddıdır. İtnâbı (**Makbul**) ve (**Mümil**) diye ikiye ayırırlar. Bahsi iyice anlatmak gibi bir fayda düşünülerek yapılan (itnâb) makbuldur. Hiç bir fayda gözedilmeyerek okuyana usanç verecek derece olan itnâb da (mümil) dir.

(**Haşv-i- kabih**) ve (**tekrar**) lar (**itnâb-ı-mümil**), (**haşv-ı-melîh**) ile (**tekrir**) ler (**itnâb-ı-makbul**) kabîlindendir.

İzmar kablezzikir : Bir kelimenin zikrinden evvel ona âid zamir kullanmaktır. Nâcînin :

O da olmuş vatancüda seyyâr
Ne hazin ağlıyor şu ebr-i- behâr

Beytinde olduğu gibi ki (o) zamiri, bahar bulutuna âid iken ondan evvel getirilmiştir. İzmâr kablezzikirlerde az, çok bir vuzuhsuzluk olduğundan yapılmaması daha iyidir.

K

Kafiye: Son harfları ve onların okunuşu biribirine uygn olan ve (**mısrâ**) yâhut (**beyit**) sonunda bulunan kelimelerdir.

Pek eski zamandanberi Türklerin
Bilgisi, duygusu derinmi derin

Beytinin mısra sonlarındaki (**türklerin**) ve (**derin**) kelimelerinin son harfı (**n**) dir, onların okunuşu da (**i**) harfı vasıtasıyla olduğu için birdir. O hâlde bunlar (**kafiye**) dir.

Kafiyenin asıl son harfine (**revi**) derler ki biribirine uygun olması lâzım gelen bu harftır. Yukarıki beyitteki (**n**) harfları gibi.

Reviden evvelki okunan harf, ayni cinsten ise ona (**kayıd**) ve kayıdlı kafıyeye (**mukayyed**) denilir.

Düşünen bir kafa, duyan bir yürek
Fikrini, hissini söylemek gerek

Beytinin kafıyeleri mukayyed bir kafiyedir. Çünkü harf-i-revi olan (**K**) dan evvel okunan harf (**R**) lerdeki âyni cinsten olduğu için (kayıd) dır.

Bazan harf-i-reviden sonra harf ve kelime tekrarlandığı olur ki onlara (**redif**) ve redifli beyitlere (**müreddef**) tâbir edilir.

Geçip kemâl -i- belâgat kelâlı kalmıştır
Meâl-i- şi'r unutulmuş, melâlı kalmıştır.

Beytinin asıl kafiyeleri (**kelâl**), (**melâl**) lâfızla-

rıdır ki harf-i- revileri (l) dır. Ondan sonra tekrarlanan (ı) ve (**kalmıştır**) ise (**redif**) tir.

***

Revi harflerileriyle onların harekeleri, yâni okunuşları biribirine uygun kelimelerden yapılmış kafiyeler (**tam**) dır. Bir de (**yarım kafiye**) vardır ki frenklerin **Assonant** dedikleri zayıf benzeyişdir. Bay Faruk Nafizin :

Birdenbire sıyrıldı gözümden çözülen bağ
Bir hâtıranın dağdaki yâdıydı bu menba'

Beytindeki (**bağ**) ve (**menba'**) kelimelerinden kafiye yapılması gibi.

Eskiden yarım kafiyeler, Mâni, koşma ve sâire gibi halk manzûmelerinde bulunurdu.

Akşam oldu ikindi **Mum şamdana dikildi**
Herkesin yarı geldi **Benim boynum büküldü**

Parçasında görüldüğü gibi. Yarım kafiye kullanmak, dîvân şâirlerince ayıp sayılırdı. Sonra Recâyî Zâde Ekrem Bey «kafiye, göz için değil, kulak içindir» dedi. Onun üzerine arûz ile yazanlar da kafiye hududunu genişlettikçe genişlettiler.

***

Bâzı manzûmelerde kafiyeler birden ziyâde olur. İki kafiyeli olanlara (**Zülkafiyeteyn**), ikiden fazla kafiyeli olanlara (**Zülkavâfi**) vasfı verilir. Muallim Nâcînin :

Hangi âkil derki ancak (râh)-ı- (gülşen) den geçin
Bir de gafiller; şu (nâlişgâh)-ı- (şîven) den geçin

Beyti (zülkafiyeteyn), Yenişehirli Avnînin :

(Erbâb)-ı- (kalem) mârifet âmuz-ı- (ûmem) dir
(Âdâb)-ı- (ûmem) mâ hasal-ı- feyz-ı- (kalem) dir

Beyti (zülkavâfi) dir.

Kafiye-i şâygân: (Şâiran), (edîban), (giryan), (handan) gibi Farisıde cem' ve (sıfat-ı- müşebbehe) adatı olan (an) ile yapılmış kafıyelerdir. Eskilerce böyle kafıyeler makbul sayılmazdı.

Kalenderî : Halk edebiyatı tâbirlerindendir. Saz şâirleri (Mef'ûlü, mefâîlü, mefâîlü, feûliin) vezninde tertip ettikleri (**gazel**) lere bu adı verirler. Kayserili (Pesendî) nin :

Ey bâd-i- saba; yâr ile vuslet ne zamandır?
Bir kerre süâl eyle ki ruhsat ne zamandır?
Dağ olsa bile eyleyemez hecre tahammül
Taş olsa erir âteş-i- hasret ne zamandır!

Kasîde : (**Gazel şekli**) nin uzunu olmak üzere yazılan manzûmedir ki on beş beytten fazla olması şart idi. Kasîdenin mevzuu medihdir. Eski şâirler, para alabilecekleri kimseleri göklere çıkarırcasına öğerler ve (**câize**) nâmiyle bir kaç para alırlardı.

Kasîde şeklinde başka mevzulara dâir manzûmeler de yazılırdı. Namık Kemalin (**Hürriyet kasîdesi**) gibi.

Kasîdeye mahsus bazı tâbirler vardı :

Matla' : Kasîdenin ilk beyti ki (musarra') yâni kafiyeli olurdu. [Beyt ve gazel bahsine de bak].

Nesîb: Medhe girişmeden evvel yapılan âşıkane mukaddime.

Teşbîb : Medhe girişmeden evvel yapılan âfakî mukaddime.

Gürîz, yâhut **gürîzgâh**: Mukaddimeden maksada, yâni medhe girişmek için münasebeti havi olan beyt.

Tac beyt : Kasîdede şâirin mahlası bulunan beyt.

Tegazzül : Kasîdenin ya başında, yâhut ortasında gazel yazmak.

Fahriye : Şâirin kendi kendini öğmesi.

Düa : Kasîdenin sonunda edilen temenni.

Bunların nasıl tatbik edilmiş olduklarını göstermek için. Nef'înin ikinci Osman hakkındaki bir kasîdesinden bâzı parçalar naklediyorum :

Safder-i- mâni, dil-i- sâhibkırânımdır benin
Tîgı, şemşîr-i- cihangir-i- zebânımdır benim
Kahremânım, nîze-vü- şemşîre çekmem ihtiyâc
Hâme-i- câdûzeban tîg-u- sinânımdır benim
Mülk-i- Rûmu olkadar tuttu sevâdı şi'rimin
(Feyzî) yim gûyâ ben, ol Hindûsitânımdır benîm
Şimdi sır-rı- feyz-i- (Hallak-ı- meâni) bendedir
Serteser âlem, sevâd-ı- İsfehânımdır benim
(Enverî)-i- rûzgârım, nokta-i- pergâr-ı- gayb
Gûy-i- hurşîd-i- zâmir-i- nüktedânımdır benim
Köhne üstâd-ı- muallimhâne-i- endîşeyim
Nâtıka, şâgird-i- ders-i. imtihânımdır benim
Mest-i- câm-ı- aşkım, ilhâm olmayınca söylemem
Gerçi kim fevvâre-i- mâni dehânımdır benim

Buraya olan beyitler: hem (**Matla'**), hem (**Teşbîb**) hem bir (**Fahriye**) dir. Bundan sonraki:

Şimdi amma böyle deryalar gibi pürcûş eden
İltifat-ı- Padîşahı nüktedânımdır benim

Beyti (**Gürizgâh**) dır. Bundan sonrada:

Ol şehenşâh-ı- cihanperver ki lâyıktır dese
Kıble-i- şâhân âlem âstânımdır benim

Beytiyle medhe girişir. On beyt kadar yazdıktan sonra:

Meclis -i- ikbaline geldim gazelhân olmağa cevherîyim, bu gazel, zîb-i-dükânımıdır benim diyerek (**tegazzül**) eder ve:

Âşıkım, şûridelik ârâm-ı-cânımdır benim
Gamze-i-dilber, belâ-yı-nagehânımdır benim

Beytile bir (**tecdi-i-matla'**) yapar, yani yeni bir (**matla'**) yazar. Gazelin sonunda:

Nutka gelsem (Nef'i)-i-mûcizdemim (İsa) gibi
(Beyt-i-mamur)-ı-meâni hânmânımdır benim
Hem kaside, hem gazel bir taze vadidir bu kim
İhtırâ'-ı-hâme-i-mûciz beyânımdır benim

Beyitlerinde hem (**mahlas**) ını söyler, hem de yeni bir vâdi açtığını anlatmakla yine övünür. Nihayet:

Söz tamam oldu duâ etsem nola şimdengeri
Kudsiyan, müştâk-ı- nazmı dilistânımdır benim

Beytile duaya başlar ve kasideyi bitirir.

Kat' sözün tesirini artırmak ve dinleyenin anlayışına bırakmak için lâkırdıyı bitmeden kesivermektir. Bay Yusuf Ziyanın:

Derdim öyle büyük ki...
Hayat öyle bir yük ki...

Mısra'lariyle, "imtihan geliyor. Çalışın, yoksa..,, ibaresinde olduğu gibi.

Kayd Kayd: (**revi**) den evvel gelip okunan ve iki kafiyeden biribirinin ayni olan harf: muallim Naci merhumun:

Kapısından çıkıp heman şehrin
Oldu âzim boyunca bir nehrin

Beytinde kafiye olan (**şehir**) ve (**nehir**) kelimelerindeki (**h**) harfleri gibi. Dikkat edilmiştir ya? (şehrin) ve (nehrin) kelimelerindeki (**in**) ler **redif** (**r**) lar **revi** dir. Onlardan evvel okunan harfler de (**h**) lerdir. Kafiyelerin ikisinde ayni cinsten oldukları için (**kayd**) dırlar. Kaydlı kafiyelere (**mukayyed**) denilir [kafiye bahsine bak]

Kinaye lûgatta sarahâtin zıddıdır. [**İlm-i-beyan**] da hem **hakikat**, hem **mecaz** mânâsı ifade eden lâfızdır. Meselâ biri için [**açık göz**] denilmesi kinâyedir. Çünkü bundan hakikat manası, yâni o adamın gözü açık olduğu anlaşıldığı gibi, mecaz mânâsı, yâni onun zeki olduğu da anlaşılır.

Kinâyenin birçok nev'î ve taksimi varsa da pek de ehemmiyet verilecek şeyler olmadıkları için sayıp dökmeye lüzum görmedim.

Kıraet yazılmış bir yazının okunmasıdır. İnsan, bir yazıyı ya kendi kendine, yâhut başkasına dinletmek üzere okur. Hususî mütâlâa nasıl olsa olur. Fakat dinletmekten maksat, anlatmak olduğu için o yolda okumanın dikkat edilecek bâzı noktaları vardır.

Bir eser (mensur) ise onu okumaya [**kırâet**] manzum ise [**inşâd**] denilir. [İnşâd bahsine bak]

Gerek kıraeti, gerek inşadı (**mihanikî**), (**mantıkî**), (**bediî**) diye üçe ayırıyorlar.

Mihaniki kıraet: kelimeleri, terkibleri doğru telaffuz etmekle berâber ezber dersi dinletiyormuş gibi saldır saldır okumaktır. Böyle okuyuş, dinleyene bir şey anlatmaz. Ancak okuyanın, mevzuu kavramamış olduğunu anlatır. Öyle kıraet, bir makinanın duygusuz işlemesine benzetilir.

Mantıkî kıraet: Acele etmeyerek, fakat yazı işâretlerine dikkat ederek, yâni virgüllerde biraz, noktalı virgüllerde biraz daha durmak, teâcüb ve istifhamları anlatmak, muhaverelerde konuşanların sözlerini ayırmak suretiyle okumaktır.

Bediî kıraet : Mantıkî kıraet şartlarına riâyet ettikten başka rıkkat mevkiinde sesini indirmek, şiddet makamında yükseltmek, - acemi aktör tavrı takınmaksızın - mevzuu ses ve işâretle canlandırmaktır.

Kıt'a : En çok kullanılışa göre iki beytten ibâret bir nâzım parçasıdır. Başlı başına bir mânâ ifade eder. 1 ve 3 üncü mısrâları serbest, 2 ve 4 üncü mısraları kafiyeli olur :

> Zikr-i-hayr ile anılmak demedir
> Var ise feyz-i- beka insâna
> Onun tahsile çalış ömründe
> (Âb-ı- hayvân) ı bırak hayvâna

Parçasında olduğu gibi.

Kıt'aların iki beytten fazla olanlarına (**Kıt'a-i-kebîre**) denilir.

Olmuşun mâni'-i- râhat bana sen âh gönül
Sebebi çektiğimin sensin a gümrâh gönül
Gayet-i- rikkat ile oldun esîr-i- sevda
Ne kadar hisli yaratmış seni Allâh gönül

Gibi birinci mısraı da kafiyeli olanlarına (**nâzım**) tâbir olunur.

Kıyâsa muhâlefet : (**Galât-i-tahâkkûmî**) de denilen kıyâsa muhâlefet, lisânı doğru söyleyip doğru yazanların usûlüne uymamaktır. Başlıca üç şeyden olur.

1 — Nâzımde vezne uydurmak için bir kelimenin telaffuzunu değiştirmek, meselâ harfini hazf etmek, yâhut hecesini uzatmak ve kısaltmak, yâhut teşdidli bir heceyi teşdidsiz, teşdidsiz bir heceyi teşdidli okumak.

2 — Müteâddit mânâsı olan bir kelimeyi meşhûr olmayan bir mânâda kullanmak.

3 — Sarf ve nahve âid kavâid hâtası yapmak.

Tevfik Fikretin :

Duvaklı bîr gelin süsü verirdi karşı sâhile
Gubar-ı- nura benzsyen hafîf-ü- sâf bir nikab

Beytindeki (karşı sâhil) tâbiri kıyâsa muhâliftir. Çünkü o makamda (karşıki sâhil) denilir.

Nabînin :

Zen merde, civân pîre, keman tîrine muhtec
Ecza-yı- cihân cümle biri bîrine muhtac

Beytindeki (bîr) kelimesinin hecesi uzatılmış, Namık Kemal Zâde Bay Ali Ekremin :

Târihdir âlemde nice ilmin esâsı
Târihdir ilâ eden azmâyiş-i- nâsı

Beytindede (âzmâyiş) kelimesinin meddi kısaltılmıştır.

Ziya paşanın:

Her şahsi harîm-i- haka mahrem mi sanırsın

Mısraındaki (hakka) kelimesi şeddeli olmak lâzım iken şeddesiz,

Sadhezar terbiyye etsen biedeb olmaz edib

Mısra-ı-meşhûrundaki (terbiye) lâfzı da şeddesiz olmak icab ederken şeddeli olarak kullanılmıştır.

Bir vakit çıkan (İkdam) gazetesinin bir nüshasında gördüğüm « beş senelik bir emekten sonra tramvaylarımızı, o da kısmen kehrüba ile işletebildik» fıkrasındaki (kehrüba) elektrık mânâsına kullanılmıştır. Arablar, elektiriğe (kehrüba) diyorlarsada biz, o lâfzı malûm mâden mânâsında kullanırız.

Âmidli Hâminin:

Giyip esvâb-ı- Kemâli, takın âdâbların

Mısraındaki (âdablar) da kaidesine uygun değildir.

İşte bu gibi şeylerden kıyâsa muhâlefet denilen kusur hâsıl olur.

Komedi: Oynanmak üzre yazılmış olan gülünç vak'a. (**Dramatik**) eserler, hayâtı temsil için yazıldığı, hayât ise başlıca hüzn ve sürûrdan ibârat olduğu için trajedi nevi'leri hüznü, komedi nevi'leri de sürûru göstermek maksadıyla kaleme alınır. Gerek trajedi, gerek komedi, Yunanistanda şarab Mâbudu **Baküs** namına yapılan âyinlerden sahneye çıkarılmış, oradan Romaya, oradan da Avrupa ve Amerikaya geçmiştir.

Bizde ilk yazılan komedi Şinasînin (**Şâir evlenmesi**) ismindeki eseridir.

Koşma : Halk edebiyatı nâzım şekillerinden dir. On bir heceli ve dörder mısralı bendlerden teşekkül eder. Hususî bir âhenk ile okunur.

Benim şu manzûmem gibi:

Seyrine daldığın şu coşkun dere
Gözümden çağlayan hicran yaşdır
Dikkat et bastığın, ezdiğin yere
Yüzümden ibâret pınar başıdır

Sûzülüp geçerken o gamlı dere
Sıçrar da bir damla durduğun yere
Gelirse o, şâyed sana bir bere
Ağlayan rûhumun sitem taşıdır

Cevrinle kanayan yüreğim dağlı
irâdem zülfünün teline bağlı
Gönlümü doğrayan, kılıcı zağlı
Sevdanın tükenmez bir savaşıdır

Felek de benimle olmuş kavgacı
Serpiyor üstüme blâdan saçı
Ölüm dedikleri olsa da acı
Duyduğun acının en yavaşıdır

Anlımın yazısı bezdirdi beni
Kalbinden yaralı gezdirdi beni
Ayaklar altında ezdirdi beni
Belki toprağımı başta taşıdır

Koşuk : Eski Türk edebiyatında —(Mesnevî) ye benzer, yâni her beyti ayrıca kafiyeli-bir nâzım şekli :

(Manzûm bir muhtıra) ünvanlı eserimde şöyle demiştim :

Türklerde çırpınan duygulu yürek
Şi'rine nâzm ile vermişti âhenk
Yek âhenk nâzmının ölçüsü (hece)
(Ayak)lar külfetsiz, mânâsı yüce
(Şekl) ine gelince pek fazla yokdu
Birisi (dörtleme), biri (koşuk) du
Dörtleme (murabba') şekli gibiydi
(Mesnevî) şekline Türk (koşuk) dedi

Kübizm = Cübisme : Avrupada yeni ve edebî bir meslek. Bay Behcet Yazarın «genç şâirlerimiz ve eserleri» isimli kitabında kübizme dâir şu mâlûmat veriliyor:

«Kübizme esasen (İpressionisme)e karşı aksül'âmel olarak resme mahsus bir yenilik iken daha sonraları edebiyat âlemine intikal etmiş ve (Simültanisme) in, yâni (Hemzemaniyetcilik) in ve ayrı ayrı yerlerde geçen şeylerin birlikte ve ayni zamanda cereyanının tasavvur ve tasviri sisteminin (Le goût de pêle-mêle) ile, yâni karmakarışıktan hoşlanma zevki ile birleşmesinden doğan bir san'at cereyanı halini almıştır. Kübistlerin eserlerinde karmakarışık görünen îmajlara ve darmadağın kelimelere tesadüf edilmesi bundandır».

L

Leb değmez : (**Huruf-ı şefeviye**) denilip sesli harflerden sonra okunmaları dudakların teması ile kabil olan « **b,p,f,m,v** » harfleri bulunmayan manzûme. Kayserili Bay Ahmed Remzînin şu gazeli gibi :

Tarik-ı- aşka gir ehl-i- hüdâ ol
Gönül; gel lâyık-ı- her itilâ ol
Dilersen dehrde âzâdeserlik
Gurûr-ı- cahî terk eyle, gedâ ol
Sakın ızhârdan ağyâre halin
Yine sen derdine çâre resâ ol
Cidal-ı- kal-ü- kile yok nihâyet
Ricalüllâh ile hâl âşınâ ol
Çekil gayretle uzlet göşesinde
Aziz ol, derd-i- şöhretten cüdâ ol
Dokunmaz leb lebe (remzî) okurken
Dehan-ı- dilbere nükte nüma ol

Bu gazelin makta'dan mâada beytleri, dudaklar açık olduğu hâlde okunabildiğinden (**Leb değmez**) nümunesidirler.

Leb değemez manzûme söylemeğe asıl saz şâirleri arasında ehemiyet verilirdi.

Lef-fü- neşr: Evvelce zikredilen şeylerin münasib ve mütemmimi olacak şeyleri sonradan zikretmektir. Meselâ: «Fuzûlî ile Bâkî, samimî ve san'akâr birer şâirdir» îbârsinde evvelâ Fuzûlî ile Bâki zikrediliyor, sonra onların münasibleri ve bir hükmü ihtiva eden (samimî) ve (san'atkâr) vasıfları söyleniliyor.

Lef-fü- neşri, evvelki ve sonraki lâfzları nsırasıyla getirilip getirilmemesine göre (**müretteb**) ve (**gayr-ı- müretteb**) olarak ikiye ayırırlar.

Bir tabiî levha-i- garrada görmek isteyen
Şâirâne hüsn ile aşkın niyaz-ü- nâzini
Dille dildârın temâşâ eylesin mehtâbda
Nazare-i- âmâlini, çeşm-i- teğafülsazini

Kıt'asının birinci beytindde **gayr-ı-müretteb**

bir **lef-fü- neşr** vardır. Çünkü: evvelâ (**hüsn-ü-aşk**) zikredilmiş, sonra (**niyaz-ü- nâz**) kelimeleri irâd olunmuştur. Maksad ise «**aşkın niyâzi**» ve «**hüsnün nâzi**» dır. Eğer :

Şâirâne aşk ile hüsnün niyâz-ü- nâzını

Denilmiş olsaydı **müretteb lef-ü-neşr** olurdu.

İkinci beytte ise **müretteb** bir **lef -ü- neşr** vardır. Çünkü : evvelâ (**dil**) ve (**dildar**) kelimeleri zikredilmiş, sonra (**nazare-i-âmal**) ve (**çeşm-i-tegafülsaz**) terkibleri getirilmiştir.

Yenişehirli Avni Beyin :

Bâran değil, şafak değil, ebr-i- seher değil
Göz yâşıdır, ciğer kanıdır, dûd-ı- âhtır

Beytinde güzel ve mürettep bir lef -fü- neşr vardır.

Lirik = Lirique : Bir duyguyu kalbe doğduğu gibi anlatan şiir mânâsına kullanılır bir tâbirdir. Saz demek olan **Lyre** kelimesine nisbet edilmiştir. Eski şâirlerin manzûmelerini saz ile terennüm etmesi, lirik şiirlerin de kalb duygusuna terceman olması dolayısıyla bu vasfı almış olsa gerektir.

İlk lirik şâirler, Yunanistanda yetişmişti. Bunlardan Orphe = Orfe mersiyeleriyle, **Linüs** dinî manzûmeleriyle, **Tyrte** ve **Pindar** vatanî eserleriyle **Sapho**=**Alcée** ise garamî şiirleriyle ün almışlardır.

Bugün **lirik** kelimesinin ifâde ettiği mânalar, evvelce hicrî İlâhî, vatanî, garâmî ve sâire gibi kelimelerle anlatılırdı.

Bizde (**Yunus Emre**) ile (**Fuzûlî**) halk ve divân şâirleri içinde en **büyük lirik şâir** olmak üzre gösteriliyor.

Lugaz: Manzûm bilmece demektir. Eski divânların çogunda bunlardan bir kaç tâne bulunduğu gibi halk lisanında hece vezni ile tertib edilmiş olanları da vardır. Limon ve çivi demek olan :

Bir küçük fıçıcık İçindedir turşucuk
ve: Bir küçük Arabcık Başındadır tablacık

Bilmeceleri gibi.

Divân şâirleri, her şey hakkında lugaz yaparlar, onu bir takım teşbihler, îhâmlar, hattâ harflerinin (Ebced hisabı) ndaki kıymetleriyle anlatırlardı.

Sünbül zâde Vehbînin kılıca dâir bir lugazi:

Nedir ol kad hamîde pîr-i- şirrîr
Cihanı eylemiş kahr ile dilgir
Gehî bir şîr-i- merdümhâra benzer
Gehî bîr dilber-i- gaddara benzer
Gehî bel bekcisidir ol dilâver
Gehî kat'-i- tarîk ehlîne yâver
Künâmında yatar manend-i- ejder
Eder gencînesinde hıfz-ı- cevher
Velikin teng-ü- tîre hâbgâhı
Girer hapse ki pek çoktur günahı
Sitemdir çün ana âyîn-ü- âdet
Asarlar, etse de merdâne hizmet
Bilinmez kandedir asla mekamı
Ya Hindîdir, ya Mısrrîdir, ya Şâmî
Kızılbaş olduğu gayette rûşen
Horasan mülkünü etmişti mesken
Celâdet sâyesin her semte salmış
Gihanı kabza-i- teshîre almış

Egerçi şû'lesi Duzah nışandır
Velikin gölgesi zıl-li- cinandır.

Bunun bir de (**muamma**) denilen kısmı vardır ki o, insan isimlerine dair bilmecedir.

M

Makta'. Gazelin son beyti.

Mâni : Halk edebiyatı nazım şekillerindendir. Terennüm olunmak üzere tanzim edilir. Maniler 7 heceli ve 4 mısra'lı, yahut 7+7 heceli ve iki mısra'lı olur. 1, 2 ve 4 üncü mısra'ları kafiyeli, 3 üncü mısraı serbesttir :

Bahçelerde saz olur   Gül açılır yaz olur
Ben yarime gül demem   Gülün ömrü az olur
Altın tasta yogurdum   Gam içinde boğuldum
Ana; belin bügülsün   Dert içinmi dogurdun?

Parçaları gibi. Mânilerde ekseriya **yarım kafiye** kullanılır. Asıl gözetilen mâna 3 ve 4 üncü mısralardadır. Üst tarafları **ayak uydurmak** içindir. Zâten halk edebiyatı nazım şekillerinin hemen hepsi de böyledir.

Mâniler eskiden alel'ekser kadınlar tarafından tanzim ve terennüm edilirdi. Hususiyle **Hıdırellez** sabahları kadınların bir araya toplanmaları ve çömlekten niyet çekerken mâni okumaları yakın vakte kadar âdetti. Bu toplantı şöyle olurdu :

Eski nisanın 23 üncü gecesi bir evde hazırlanan bir çömleğe mahallenin kızları ve genç kadınları yüzük, küpe, düğme gibi birer şey atarlar, üstünü

bir ayna ile kapatırlar, bir gül fidanının dibine bırakırlardı. **Hıdırellez** günü güneş doğmadan evvel çömleğin bulunduğu bahçede toplanırlar, bir kız çocuğunun yüzünü kırmızı bir **gazboyaması** ile örterler, eline çömleğin üstündeki aynayı verdikten sonra sıra ile mâni okurlardı.

Her mâninin bitişinde çocuk aynaya bakar, elini çömleğe sokar, parmaklarına rast gelen şeyi çıkarırdı. Çıkan şey kiminse okunan mâni de ona âid olurdu.

Mâninin diğer nev'inde **ayaklar cinaslı** olur ve terennüme **adam aman** mukaddimesiyle başlanırdı. Okundukları yerler de **semâ'î kahveleri** idi. Oralara **külhanbeyi** denilen ayak takımı toplanırdı. Mâniler **mani atmak ve sema'î okumak**ta mehareti olanlar tarafından terennüm edilirdi. **zurna, darbuka, zillimaşa**'dan ibâret bir saz takımı da bu terennüme iştirâk ederdi.

Cinaslı mânilerden bir kaç tâne :

Adam aman mâniler	**Ne yaraşmaz güzele illâ al harmâniler**
Adam aman mâniler	**Def elde yarim okur benim için mâniler**
Adam amân çemidir	**Nefesin gül kokuyor içerin bahçemidir?**
Adam aman çemidir	**Beni baştan çıkaran yârimin perçemidir.**
Adam amân be şarap	**Seni içen mest olur sende ne var be şarap**
Adam aman be şarap	**Arabistan çölünde beni soydu beş Arap**

Birinci nevi' mânilerde maksat 3 ve 4 üncü mıs-

ralarda ifade edildiği, 1 ve 2 inciler doldurma olduğu gibi ikinci nevi'lerde de ehemmiyet verilen şey **ayak**'ların cinaslı olması idi. Mısralar arasında mânâca uygunluk olup olmaması düşünülmezdi.

Yakın zamanlarda kalem şâirleri de mâni şeklinde güzel güzel manzumeler yazdılar. Orhan Seyfînin :

Sevdim aldattı beni — Güldü, ağlattı beni
Gittim, gölesi oldum — Götürdü, sattı beni
Ne Hintte, ne Çindeymiş — Acap nerdeymiş, neymiş
Aradığım meğerse — Göylümün içindeymiş

Şi'ri gibi.

Meâni : (belâğat) in ayrıldığı üç fenden biri. Lafzın **mukteza-yı- hal ve makama mutabakat**ini öğreten ilmin adı. [Bu tâbire bak]

Manzum: Ölçülü ve âhenkli sözdür ki en güzel olanlarına **manzum şiir** denilir.

Mahlas: Bir şâirin asıl adından başka edebiyatta kullandığı isim.

Mahlas beyti : Gazellerde şairin adı bulunan beyit.

Mahlasnâme : Yeni şiir söylemiye başlamış birine, üstat bir şâir tarafından bir mahlas verildiğine dâir yazılan manzume.

Şeyh Galibe de hocalık etmiş olan ve asıl adı Süleyman bulunan hoca Neş'et için farisî muallimi Cudi efendinin yazdığı bir mahlasname :

Çünki İlm-ü- Edebe ettin edeble rağbet
Dâima sâhib-i- irfan ile eyle sohbet
Gayret-i- tineti sarfet eser-i- eslâfa
Mahlas-ı- mârifetin ola cihanda Neş'et

Sonra hâce Neş'et de talebesi için böyle **Mahlasname**'ler yazardı. **Namık Kemâl** hakkında yazılmış bir Mahlasnâme Eşref paşa dıvânında münderiedir.

Mahzuf: Eski yazıda noktasız harflerle yazılmış manzum ve mensur söz. Buna **mühmel** ve **mücerred** de derler.

Makta': Gazelin son beyti [gazele bak]

Masal : [Romanesk bahsine bak]

Matlâ: kasîde ve gazelin ilk beyti ki kafiyeli olur. [Gazele bak]

Mecaz : **Hakikat, mecaz, kinâye** diye üçe ayrılan kelime nevilerinin ikincisidir.

Bir kelime, kend imânâsında kullanılırsa **hakikat**, **alaka,** yâni bir münasebetle asıl mânâsından başka bir mânâda isti'mâl edilir ve kendi mânâsında kullanılmasına **karinei mânia** bulunursa **mecaz** olur. Meselâ **tahta** kelimesi: ağaçtan satıh mânâsına olduğu hâlde **hakikat**tir. Fakat **yazı levhası** mânâsına kullanılır, faraza muallim tarafından talebeye «tahta başına geç» denilirse **mecaz**dır. Çünki levhanın tahtadan yapılmış olması münasebetiyle, bir de başına geçilecek tahtanın

ancak yazı tahtası olup döşeme ve tavan tahtalarının başına geçilemiyeceği karine-i- mâniasıyla o kelime, hakikat mânâsından mecaz mânâsına naklolunmuş olur.

Nakildeki münasebete **alâka** denilir (bu kelimeye de bak] alakası teşbih olan mecazlar **istiâre**, başka türlü alâkası bulnnanlar da **mecâz-ı-mürsel**'dır. **mecâz-ı- mürsel**'in alakaları teşbihten başkadır ve en meşhurları şunlardır :

1 **Hulul** : Hakikat ve mecaz mânâlarından birinin ötekine mahal olmasıdır, (derse girildi) denildiği vakit (hâl, olan dersin söylenilip onun mahalli bulunan dershanenin kasdedilmesi, (yemekhaneye inildi) denilince de (mahal) bulunan yemekhanenin zikrolunup yemeğe inildi demek istenilmesi gibi.

Mânâca cüz'i bir fark ile buna **zarfiyet, mazrufiyet** alûkası da diye biliriz.

2 **Sebebiyet, müsebbebiyet**: Hakiki ve mecâzi mânâlardan birinin diğerine sebeb, müsebbeb olmasıdır. «Bir muharrir kalemiyle geçinir» cümlesiude **sebeb** olan kalemin zikredilıp **müsebbebi** olan yazı ücretinin kasdedilmesi, kar yağarken söylenilen (bereket yağıyor) cümlesinde (müsebbeb) olan bereketin zikredilip (sebeb) olan karın murad edilmesi gibi.

3 **Cüz'iyet, külliyet** : Hakikat ve mecaz mânâlarından biri, diğerinin cüz'i olmasıdır. Diğer bir tâbir ile: Birşeyin bütünü söylenilip parçası, yâhud parçası söylenilip bütünü kasdedilmesidir. Bay Fadıl Ahmedin :

Marmarada her yelken Uçar gibi neş'eli

Beytindeki yelken gibi ki onun zikriyle bütünü bulunan kayık mürad edilmiştir.

4 **Itlak ve takyid:** Hakikat ve mecaz mânâlarından birinin mutlak, yâni umuma, öbürünüu mukayyed, yâni hususa delalet eder olmasıdır. (Hayvan) kelimesindeki mânâ umumîdir. Hayvan diyip te mesela (at)ı mürad etmek onu mukayyed bir mânâda kullanmak demek olacağından mecaz olur.

5 **Kevniyyet** : Birşeye eski hâlinin ismini vermektir. Bir valdenin yetişmiş oğluna «bizim çocuk» demesi gibi

6 **Evveliyet** : Birşeyi sonra alacağı isim ile zikretmektir. Tıbbiye ve deniz mekteblerine yeni girmiş talebeye (doktor) ve (kaptan) denilmesi gibi.

Medhiye : Birini öğmek için yazılan manzume [Kaside bahsine bak]

Mekniye : Müşebbihünbihi hazfedilmiş istiâre. [İstiâre bahsine bak]

Menkut : (Ebced hisabı) ile yazılan târihlerin noktalı harfleri hisab edilecek olan nev'i [Târih bahsine bak]

Mensûr : Tabiî konuşma şeklinde olan, yâni manzum gibi ölçülü olmayan söz. Bunun mânâca en güzel olanlarına **mensûr şiir** denilir.

Mersiye : Birinin ölümü üzerine duyulan teessürü anlatmak için yazılan manzumedir. Mersiyelerde şart olan te'sirin gösterilebilmesi için yazanın candan, yürekten müteesir olmasıdır. Öyle olmazsa (mersiye) diye yazılan mısraların mezar taşlarını karalayan ısmarlama ölüm târihlerinden farkı olmaz.

Hemşire zâdem Fatma Vedîanın vefatı dolayısıyla yazdığım şu mısralar, hem bir mersiye, hem bir târihdir :

Vâlid-i- gurbet kararından emanettin bana
Ben (Vedia) ismini vermiştim evlâdım; sana

Sen idin bir sermedî feyz-i- bâhârı ömrümün
Çehre-i- safındı dâim neşvezarı ömrümün

Ey samim-i- ruhumu tenşit eden dilber melek;
Gıbta etti mânevî ezvakıma zâlim felek!

Pençesi bir derd-i-bidermânın oldu dilhirâş,
Kıldı gülbün kamet-i- vâlânı mecbur-i- firâş

Bir devâdan afiyet kesbetmedi derd-i- rien
Olmadı bir vechile kabil hâlâs ü- tebrien

Bir hezanî renġ çökmüşken ruh-i- gülgûnuna
Güller açtı öksürük herdem leb-i- pürhûnuna

Doġdu da Allahina kalbinde eşvak-ı- suûd
Mahz-ı- ruh oldun tamamen, eyledin mahv-i- vücûd

Vermemiştin bir zaman sen ruhsat-ı- gaflet dile
Azm-i- vahdet eyledin ezkâr ile, tevhid ile

Ey benim çarh-ı fenadan âfil olmuş yıldızım;
Hâline arâm-ı- kalb ü rûh olan öksüz kızım;

Rihletinden anladım ki hatırın gafil değil
Cismin âfil olsada ruhun senin âfil değil

Adene uçtun sen de biz kaldık peyinde kaygulu
Bister-i- gufranda artık istirahat et, uyu

Dâgdar-ı- hasret oldukça dayın didârına
Hâk seni meclây-ı- eltaf eylesin envârına

düştü bir tarih, kayde mevt-i- süzişnakini
Ceddenin ağuşu yavrum, sardı cismi pakini (*)

1347

(*) Merhume, büyük annesinin kabrına gonulmuştu.

*
* *

Kerbelâ facıası için yazılan manzûmelere de (mersiye) denilir. Şu bendi (Nevres) in meşhur mersiyesinden naklettim :

Ah kim zulm ile âgışte-i- hûn oldu Hüseyn
Alem-i- rahmet iken hâke nigûn oldu Hüseyn

Mevkif-i- hâil-i- teslîmde merdâne durup
Kuvvet-i- pence-i. takdire zebun oldu Hüseyn

Gün gibi şûlever-i- bezm-i- zuhûr olmuş iken
Mey-i- takdir ile medhuş-i- butûn oldu Hüseyn

Kerbelâ hâdisegâhında düşüp teşneciger
Hayme-i- matem-i- eflâke sütûn oldu Hüseyn

Biz dahi ey dil-i- matemzede ah eyleyelim
Âhımız duddî ile çarhı siyah eyleyelim

Mesnevî : Her beyti ayrı kafiyeli manzûmedir, yâni (**gazel**) gibi (**kasîde**) gibi her beytin sonunda ayni (**revî**) ile biten kafiye bulundurmak mecburiyeti yoktur. Bunun için nazım şekillerinin en kolay tanzim edilenidir. Bu kolaylık dolayısıyla da her mevzua dâir uzunca manzumeler, hattâ manzûm kitaplar, mesnevî şekliyle yazılmıştır. Kuleli Asekrî Lisesi me'zunlarının geçişini tasvir için yazdığım bir mesnevîden :

Rap rap! diye aksetmededir saha-i- cevve
Asker gidişinden çıkan âvâze-i- hatve

Bir hatve ki titretmededir sath-ı- zemîni
Çarhın yüreğinden duyulur aks-i- berîni

Bir hatveki hiç şaşmayacaktır hedefinden
Bir hatve ki hiç kalmayacaktır şerefinden

Bir hatve ki âfâk-i- çihanda gezecektir
Zulmün başını çiğneyecektir, ezecektir

Verdikçe semâvâta akisler bu adımlar
Göğsü kabaran milletinin ruhunu okşar

Atmakta onu azm ile üç yüz bu kadar genc
Kim her birinin sinesi askerliğe bir genc

Titrer bu geçit resmi ile hisli derunlar
Zira Kuleli mektebi me'zunları bunlar

Mesnevî şeklini bulan İranîlerdir. Belki onlara da Türklerden geçmişti. Çünkü eski Türk (**ozan**) larının sazla okudukları ve (**koşuk**) dedikleri manzûmeler de mesnevî şeklinde idi.

Dastan ve **hikâye** mevzu'larına dâir mesnevî şeklinde kitaplar yazılması İran edebiyatında başladı, onlardan bize de intikal etti.

Divan, **tanzimat** ve **Servet-i-Fünun** edebiyatında mesnevî kullanıldı. Millî şairler de onu yadırgamadılar.

Mısra': Tam bir vezin ölçüsüne göre tanzim edilmiş söz.

Hâk ol ki Huda mertebeni eyleye âli

Parçası gibi.

Muakkad : Kolay anlaşılmayan, ta'kitli söz demektir. [Ta'kit bahsine bak]

Muallak : Açık hece [hece bahsine bak]

Muamma : Hallinden isim çıkan bilmecedir. Bunun (**lugaz**) ile farkı: lügazın her şeye, muammanın ancak insan ismine delâlet etmesidir.

Eski şâirler, muammayı tertibe de, halle de büyük ehemmiyet vermişlerdi. Molla Cami gibi Faziletli bir adam, muammaya dâir küçük, orta ve büyük olmak üzre üç risâle yazmıştır. Bizde de (Edirneli Emrî), (Bursalı Lâmiî) gibi şâirler bununla çok uğraşmışlardır. Namık Kemal bile :

Bir katre ma düşünce gülün kalb-i-pâkine
Namım yazıldı her varak-ı-tâbnâkine

Beytiyle kendi adına bir muamma yapmıştır.

Muaşşer: Onar mısralık bendlerden teşekkül eden manzume.

Mû'cem: Ebcet hisabında noktalı harfleri hisab edilen târih[tarih kelimesine bak]

Muharremiye: Hicrî ve Kamerî senelerin yıl başısı olan Muharrem gelince eski şâirler tarafından yazılıp büyüklere sunulan manzûme idi ki ekseriya târihi de ihtiva ederdi. [Endrunlu Vasıf) ın bir kaç beytini naklettiğim şu parçası gibi :

Sal-ü- bahar' tev'em olup pişgâhına
Tebrike geldi ey şeh-i-dânâ mübârekî
Bu sâl-i- nevde şâhidi bahtın beyümn-i- hak
Bastı zemin-i-meymenete pâ mübâreki
Ben de bu iki mısra-ı- târih-i- tâm ile
Dedim, misâl-i- tutî-i-gûya mübâreki
Gülzâr-ı- mülk-i-şevkde ey şah-ı-kevn kâm 1217
Zîb-i- tarabla sâl-i-ser efza mübâreki 1217

Muhtemilüzzıddeyn: (**Tevcih**) san'atinin diğer adı. [tevcihe bak]

Mukteză-yı- hâl-ü- makam : Sözde halin, makamın icabettiği gibi konuşmak tarzına riâyet etmek, yerinde ve adamına göre söylemek demektir.

(**Belâgat**) denilen ve (**fasih**) bir söze ayrıca ve mânâ itibariyle bir kıymet veren meziyyet, sözün yerinde ve adamına göre söylenilmesiyle meydana çıkar. Cenaze ve düğün evlerinde ayrı ayrı konuşulacağını bilen ve bunu yapabilen bir kimse, hâl

ve makamın muktezasına riâyet eylediği için (**beliğ**) sayılır. [Belâgat bahsine de bak]

Musarra': İki mısraı da kafiyeli olan beyt. [Beyt ve tasri' bahislerine bak]

Musarraha: [İstiâre bahsine bak]

Mutabekat: [Tıbak kelimesine bak]

Mütarref: Veznen değil, son harfleri îtibâriyle biribirine uygun (**seci'**) ler. [seci' bahsine bak]

Muzari': Aruz bahirlerinden birinin adı. Bizde kullanılmış olan vezinleri şunlardır:

1 Mef'ûlü fâilâtün mef'ûlü fâilâtün
2 Mef'ûlü fâilâtü mefâîlü fâilün

Mübâlâga: Bir şeyi anlatırken olduğundan ya fazla, yahud eksik göstermek, meşhur - tâbir ile - «**habbeyi kubbe, kubbeyi habbe yapmak**» tır. Bir bina vasfında olan:

İrtifâ-ı- takının yânında geyvân-ı- felek
Pesterin ol rütbekim kûhsrâe nisbet ka'r-ı-çâh

Beytinde olduğu gibi. Şâir, o binânın kemerindeki yüksekliği anlatmak için onun yanında zühal seyyâresinin dağ tepesine nisbetle kuyu dibi gibi kalacağını söylüyor! Kemerin yüksekliğini, olduğundan çok, hem pek çok fazla göstermek istiyor. Keza Şem'înin:

Göremez girsem eğer mûr-i- zaifin gözüne
Ey Süleyman-ı- zaman; şöyle hayâl oldu tenim

Beytinde şâir, zaiflamış cismini o kadar küçültüyor ki karıncanın gözüne girecek olsa onu göremeyeceğini iddia ediyor!

Mübalegayı eskiden (tebliğ), (iğrak), (gulüv) diye üçe ayırırlar, birincisini mekbul, ikincisini makbulca, üçüncüsünü gayr-i- makbul sayarlardı.

Dîvan edebiyatının hemen en mübalâgacı şâiri olan Nef'înin :

Memleket, meşşâte-i- adlîyle zinetyâb olur
Saltanat, pirâye-i- hulkîyle hüs-nü-an bulur

Beytinde (tebliğ) vardır. Çünkü bir hükümdarın adaletiyle memleketin, yine onun güzel ahlâkı ile devletin süslenmesi ve yükselmesi mümkindir. Fakat:

Adlî bir gayette kim devrinde kebk-ü- şâhbâz
Birbirini âşyânında gelir, mihman bulur

Beytinde (îğrak) vardır. Çünkü doğan kuşu ile kekliğin biribirine müsafir olacak kadar alışmış olmalarına imkâm yoktur.

Alıştırılırsa ve doğanın karnı tok bulunursa mümkün olabilir diyelim. Lâkin :

Her ne emretse kazayı tabi-i- ferman bulur

Mısraında (**gulüv**) vardır. Çünkü bunun hiç bir suretle te'viline imkân yoktur.

Yalnız şurası onutulmamalıdır ki tabiatın fart-ı-heyecanını gösteren yerlerde -güzel olmak şartiyle- hoş görülebilir. Âkifin :

Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker;
Gökden ecdad inerek öpse o pâk anlı değer.
Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın?
Gömelim gel seni târihe desem sığmazsın!

Hitabındaki mübalâga gibi.

Lâtife yolundaki **iğrak** ve **gulüv**lerin hoşa gideceği ise mâlumdur.

Mücerred : Eski yazıda noktasız harflerle yazılmış manzûme, yâhud mensûre. Buna (**mahzûf**) ve (**mühmel**) de derler. [O kelimelere ve hazf bahsine bak]

Müctes : Arûzda bir bahrin adıdır. Bizde kullanılmış olan vezinleri şunlardır:

1 Mefâilün failâtün mefâilün failün
2 » » » fa'lün

Müeddâ : (**Eda**) nın karşılığıdır, mânası demektir. [Edâ bahsine bak]

Müfred : Kafiyesiz beyit [beyit bahsine bak]

Mülâyim : **İstiârei mekine**'de hazfedilen **müşebbehün bihin** münâsibi olan kelimedir ki âdeta teşbihin (**vech-i- şebh**) i mesâbesindedir [istiâre bahsine bak]

Mülemma' : Müteaddid lisandan müteşekkil olarak yazılmış manzume [telmi' bahsisine bak]

Mümtaziyet : İfadenin başka sözlerden farklı ve güzel olması. [Üslûp ve asalet bahislerine bak]

Münacat : Duâ ve temennî mevkiinde yazılmış olan yazı : Şinasînin :

Hak taalâ azamet âleminin padşehi
Lâmekândır, olamaz devletinin tahtgehi

beytiyle başlıyan meşhur manzumesi gibi.

Münekkah : **(Haşv)** siz söz.

Münakkahiyet : İfâde tarzının (**icâz**), (**ıtnâb**) diye ayrılan iki haddinin ortası. lafzî, manasından çok olmamak üzre söylemek ve yazmak. Sözde ve yazıda (**haşv**) bulundurmak. Buna (**müsavat**) adını da verirler.

Münakkıd: Tenkid yapan. [Tenkid basine bak]

Münserih: Arûz bahirlerinden birinin adı: Bizde kullanılan vezni şudur:

1 Müfteilün fâilün müfteilün fâilün

Münşeât : Eski (**münşî**) lerin yazdıkları koyu nesirlerin topluca bulundukları mecmua ve kitap. Rağıb paşa münşeâtı: paşanın nesirlerini hâvi kitap demektir.

İndinde muaazzam-ı- metalib
Ezberlene münşeât-ı- rağıb...
Şeyh Galib

Münşi : Eeskiden gayet iyi nesir yazan mânâsında kullanılır bir tâbir idi. Kâtip, muharrir, yazıcı kelimeleri, münşi lâfzındaki tahrir kuvvetini ifade edemezdi, sonra o mânâda (**edib**) kelimesi kullanılmaya başlamıştı. Şimdi ise (**Nâsir**) deniliyor.

Mühmel : Noktasız harflerle yazılmış yazı ve noktasız harfleri hisab edileeek târih. [Hazf ve târih bahislerine bak]

Murassa' : [Seci' ve tersi' bahislerine bak]

Müreddef : (Redif) li olan manzum söz. Müreddef manzume, Arabcada yoktur. Onu Acemlerle biz yazmışız [kafiye bahsine bak]

Müsavat : (**Münakkahiyyet**) in diğer adı. [O kelimeye bak]

Müsebba' : Yedişer mısra'lı bendlerden müteşekkil nazım [müsemmat bahsine bak]

Müsecca' : Fıkraları seci'li olan yazı. [Seci' bahsine bak]

Müselsel : Bütün mısraaları kafiyeli manzume.

Müsemmen: Sekizer mısrâlı bendlerden müteşekkil nazım. [müsemmat bahsına bak]

Müsemmat : Bizim (**mürebba', muhammes, müseddes, terkib-i-bend, terci-i- bend** ilah. dediğimiz nazım şekillerinin hepsine birden Arablar (**müsemmat**) adını vermişler, fakat Acemlerle, Türkler bu tâbiri başka mânâda kullanmışlardır.

İranlılarla bizce müsemmat; 4 **mefâilün**, yâhud **müstef'ilün** gibi cüzleri tekrarlanan vezinlerden tanzim edilir. Dört cüz'e ayrılan her beytin son cüz'ü, gazelin esas kafiyesini tâkip etmekle bera-

ber üç cüz'ü de ayrıca kafiyeli olur. Öyle ki her iki cüz'ü birer mısra' şeklinde yazılsa bir beyit, dört mısra'lı bir bend teşkil eder. Fuzûlînin şu gazeli gibi :

Beni candan usandırdı	Cefadan yâr usanmaz mı
Felekler yandı âhımdan	Mürâdım şem'i yanmaz mı
Şeb-i- fırkat yakar cânım	Döker yaş çeşm-i-giryânım
Ûyârır halkı efgânım	Karâ bahtım uyanmaz mı
Gül-i- rühsârına karşû	Gözümden kanlu âkar sû
Habibim; fasl-ı- güldür bû	Akar sûlar bulanmaz mı
Gamım pinhan tutardım ben	Dediler : Yâre kıl rûşen
Disem ol bi vefa bilmen	İnânur mu, inanmaz mı
Değildim ben sana mâil	Sen ettin aklımı zâil
Bana tâneyleyen câhil	Seni görgeç utanmaz mı
Fuzûlî rind-i- şeydâdır	Hâmişe halka rüsvâdır
Sorun kim bu ne sevdadır	Bu sevdâdan usanmaz mı

Eski müsemmat manzumeler arasında Nef'inin meşhur (**baharriye**) si de âhenkli ve sanatkâranedir.

Müsnet : Kapalı hece. [Hece bahsına bak]

Müsteâr : [İstiâre bahsine bak]

Müsteârünleh : [» » »]

Müsteârün minh : [» » »]

Mustezâd: Bâzı manzumelerde mısra'ların sonuna mevzun ve kısa bir parça ilâve edilir. O ilâvelere (**ziyâde**) ziyâdeli mısra'lı manzumelere (**mustezâd**) denilir. Nedimin bir mustezâdından alınan şu parça gibi :

Ey şûh-i- kerem piyşe; dil-i- zâr senindir
Yok minnetin asla

Ey kân ı- kerem; anda ne kim vâr seni ndir
Pinhân-û- hüveydâ
Senkim gelesin meclise bir yer mi bulunmaz
Baş üzre yerin var
Gül goncasısın, güşe-i-destâr senindir
Gel ey gül-i-ra'nâ

Muallim Naci merhumun Fransız şâiri (Korney) den "Lâlenin güneşe arzettiği bir niyaz„ ünvaniyle terceme ettiği şu manzume de bir mustezâddır :

Ey kevkeb i- rehşân ki benim cism-ü-cemâlim
Senden alıyor feyz
Olsun bana ârayiş-i- baki bu kemâlim
Nakıs kalıyor feyz
Men' eyle aman etmeden evrakımı bi renk
Gaddâr zamanı
Olsun (jüli) nin cephe-i-pâki bana örnek
Sevsin beni canı...

Halk şâirleri ıstılahında mustezâda (**yedekli**) denir.

Eski şâirler, mustezadlarda -lüzumu olsun olmasın- her mısrâın sonuna bir parça ilâve ederler, Bununla âhengin te'minine çalışırlardı. Âhenk için (**haşv**) yapmaktan bile çekinmezlerdi. Meselâ (İzzet Molla) nın :

Bülbül; yetişir bağrımı hun etti figanın
Zabt eyle dehanın
Hancer gibi deldi ciğerim tiğ-i- zebânın
Te'sir-i- lisanın

Müstezâdındaki (te'sir i-lisanın) ziyâdesi hakikaten ziyâdedir. Çünkı bülbüle « senin kılıç gibi olan dilin, yüregimi hançer gibi deldi» dedikten sonra (te'sir i lisanın) demenin lüzumu, hatta mânâsı yoktur.

(**Servet-i-Fünun**) şâirleri de müstezâdlı man-

zûmeler yazdılar. Fakat (ziyâde) lerin kullanışında âhengin intizamından ziyâde mânaca lüzmuna ehemmiyet verdiler.

Fikretin :

Çekiç altında muhakkar ezilir günlerce
Bir çelik parçası bir tig-ı- mehib olmak içün
Sonra yatmakla geçer ömrü niyâmında bütün
Ne hazin işkence

Parçasında olduğu gibi bir (ziyâde) yi bir mısra' yerinde kullandılar. Keza :

Çocuk değil bu bir çiçek Ya bir melek
Sen ey şükûfei cihân;
Nesin, sata-yı- dilmisin Değilmisin
Feda şu anlaşılmayan Sürûduna
Benim bütün fesâhatin Belâgatim
Olanca şâiriyetim . . .

Manzûmesinde görüldüğü üzere ziyâdeleri muayyen mevkilerde değil, mânânın icabettiği yerlerde istîmal ettiler. Yeni müstezâdlar, eskilerden mânalı oldu. Lâkin ziyâdelerin aralarındaki mesâfelerin bir olmaması dolayısıyla nazım âhenginde bir aksaklık duyulmaya başladı.

Müşâare: Karşılıklı şiir söylemek ve okumak, Dîvân şâirlerinden birinin bir manzûmesine diğer biri tarafından ayni vezin ve kafiyede olmak üzre (**nazîre**) yazılmak.

Halk şâirleri arasında yapılan şiir yarışında da birinin okuduğu beyte öbürleri tarafından vezin ve ayak uydurularak cevap verilmek.

[Nazîre ve ayak kelimelerine bak]

Bir de edebiyat meraklıları tarafından muayyen

bir mevzua göre, meselâ dudak ve yanak mazmunlarını hâvi olmak üzre beytler okunması. Yâhud: birinin okuduğu beytin son kelimesiyle başlamak üzre diğer birinin başka bir beyt okuması. Meselâ biri:

Haddeden geçmiş nezâket yal-ü- bâl olmuş sana
Mey süzülmüş şişeden rûhsar-ı- al olmuş sana

Beytini okuyunca ikincinin:

Sana ey nûr-ı-mücessem; niçe teşbih edeyim
Yog iken vch-i- şebeh tâze nihâl-i- çemeni

Beytini inşad etmesi, üçüncünün de:

Çemen-i- gülşeni ihya kılar âb-ı- bâran
Giryesi çarhın eder rûy-ı-zemini handan

Beytini yetiştirmesi.

Böyle müşâarelerde sırası gelince bir beyt bulup okuyamayan, mağlûp olmuş sayılırdı.

Müşâkele : Bedi' san'atlerindedir. Bir masdarın diğer bir lâfz ile mânâsı değişmiş ve müştakkatının bir ibârede mükerrer irad edilmiş olmasıdır.

Seni ol rütbe sever, kıskanırım kim güzelim
Kimsenin yâdına gelmezdin elimden gelse

Beytindeki (yâdına gelmezdin) ve (elimden gelse) cümlelerindeki gelmek masdarı müştakkatının kullanışı gibi.

Malûmdurki yâda gelmek: hatırlamak, demektir. Elden gelmek ise: muktedir olmak, yapabilmek mânâsınadır.

Bu mânâların ikisi de gelmek masdarıyla ifâde

edilir. Fakat burada evveline gelen (yâde) ve (elden) kelmelerinin yardımıyla asıl mânâsı değişiyor, başka bir şekil alıyor, binâenaley ikisinin birlikte zikrinden (müşakele san'atı) husule geliyor.

Kendi bâzen gelir amma, sözü gelmez kaleme

Mısraı bunun menfi misâlidir.

Müşakeleyi daha kısa olarak târif için şöyle de diyebiliriz :

Bir fi'lin başka başka kelimelerle mürekkep ve mükerrer olarak iradıdır.

Müşebbeh : [Teşbih bahsına bak]

Müşebbehün bih : [» » »]

Mutekarib : Aruzda (**tekarüb**) namı da velen (**behr**) in diğer adı. Bizde ancak iki vezni kullanılır :

1 : Feûlün, feûlün, feûlün, feûlün

2 : Feûlün, feûlün, feûlün, feûl

Mutekerrir : (**Murabba'**), (**muhammes**), (**müseddes**). gibi (bend) li manzumelerin birinci bendi sonunda mısraın tekrar edilmiş olanı. [Bu kelimelere bak]

Muşettar : Teştîr edilmiş, yâni mısraları arasına ilâveten ayrıca mısralar getirilmiş manzume. [Teştîr kelimesine bak]

(**Mutarraf**) da hemen o mânâyadır.

Mutevâzi : Vezn ve kafiye îtibariyle biri birine uygun (**seci'**) ler. [Seci' bahsine bak]

N

Nâsir : Nesr yazan. Cenab Şahabeddin ile Süleyman Nazif, en değerli nâsirlerimizden idiler.

Nâzım : Vezinli söz söyliyebilen. Şâir ile nazım arasında fark vardır. [Nazm kelimesine de bak]

Nazm : Lûgatte dizmek mânâsınadır. Şu hâlde nâzım : Dizen, manzum : dizilen demek olur.

Edebiyatta sözü ölçülü ve âhenkli söylemek mânâsınadır. Mısra'ların dizi hâlinde bulunması, ölçülü sözlere (**manzum**) denilmesine sebeb olmuştur.

Her vezinli söz, nazımdır. Fakat mânâca güzel olabileni (**Şiir**) dir. Yâni her mevzun söz, şiir sayılamaz. Bınâenaleyh her mevzun söz söyliyebilen de nâzımdır, lâkin şâir olmayabilir. Şâir olmak için pek güzel söyliyebilmek şarttır.

Nazm şekilleri : Mısra'ların sayısına ve kafiyelerin dizilişine göre manzumelerin aldığı heyete (**şekil**) şekillerin hepsine birden (**eşkâl-i- nazm**) denilir.

Nazım şekilleri, halk ve divan edebiyyatına mahsus olmak üzere iki kısımdır. Birinci kısmın en meşhur şekilleri :

Mâni, koşma, varsâgi, ağıt, destan,

semâi, divan, kalenderî, yedekli. [Bu kelimelere bak]

İkinci kısmın da :

Mısra', beyt, kıt'a, nazım, rübâî, tuyuğ, mürebba', mühammes, müseddes, müsebba', müsemmen, muaşşer, müselsel, müsemmat, şarkı, gazel, kasîde, mesnevî, terci-i- bend, terkib-i- bend, müstezâddır.

[Bu kelimelere bak]

Nazîre : Bir şâirin manzum bir eserine (alelekser) gazeline başka bir şâir tarafından ayni vezn ve kafiyede olmak üzere yazılan benzer. Bunu yapmaya (**tanzîr**) denilir. [Tanzîr kelimesine de bak].

Namık Kemâlin :

Sana senden olur bir işte ancak dâd lâzımsa
Ümidin kes zaferden gayriden imdâd lâzımsa

Matla'lı gazeline Ziya paşa :

Kıyam-ı- mülk ümidîn eyleme bidâd lâzımsa
Muhakkaktır zeval-i- devlet istibdâd lâzımsa

Diye başlıyan bir nazîre yazmış ve sonunda :

Ziya âsa kemâl-i- kâmile peyrevlik etsinler
Hünermendan için taklide bir üstâd lâzımsa

Diyerek asıl gazelin nâzımına hürmetkârlık göstermiştir.

İran edebiyatında nazîreye (**cevab**) derler.

Na't : Vasıf demek isede dîvân edebiyatında Hazret i- Peygamber ve Hûlâfa-yi-Raşidinin medhine dâir yazılan manzûmelerdir :

Ruhuma mehrab olan Peygamber-i- âgâh bir
Kâbe-i- ulyay-i- vicdanım odur Allâh bir

Beytiyle :

Bana Mâbud-i-ferd Allahû ekber
Teveccühgâh-ı- ruhumdur peyâmber
Lisan ı- halisım her lâhza söyler
Ki : Dine çâr erkân-ı- mukarrer
Ebubekr-ü- Ömer, Osman-ü- Haydar

Bendi gibi.

Nefes : Bektaşî tekkelerinde okunan manzûm söz. Nefesler, esasen hece vezniyle tanzîm olunur ve âyin esnasında saz ile okunurdu. Sonraları arûz ile de nafesler yazılmıştı. Hece ile yazılmış bir nefesten :

Ademi balçıktan yuğurdun, yaptın
Yapıp da neylersin, bundan sana ne
Halk ettin cihanı, insanı saldın
Salıp da neylersin, bundan sana ne

Bakkalmısın, terazûyi neylersin
İşin, gücün yoktur gönül eylersin
Kulun günahını tartıp neylersin
Geçiver suçundan, bundan sana ne

Sâmih Rifat ile Yahya Kemâlin arûz vezniyle yazdıkları nefeslerden :

Hezâran per açıp reng-ü- ziyâdan
Ufûl etmiş güneş sahn-ı- semâdan
Şebistan-ı- elem hâli sadâdan
Gönül pür girye hâl-i- inzivâdan

Uzaktan yalvarıp ebr-i- bahâra
Derim: gel, şöyle meylet bir kenâra
(Hüseyn) inden haber ver kalb-i- zâra
Eğer geçdinse deşti Kerbelâdan

*
* *

Fer almışken tulu-i- Kibriyâdan
Bugün bivâye kalmış her ziyâdau

Bu mülkün farkı yok bir tengenadan
Niçin nur inmiyor sahnı semadan

Âba var, post var, meydanda er yok
Horasan illerinden bir haber yok
Uzun yollarda durdum bir eser yok
Diyarı Rûma gelmiş eviiyadan

Nekarat: Şarkılarda tekrarlanan mısra'. Aşağıdaki şarkımın bend sonlarını teşkil eden mısra' gibi.

Ne zaman bilmiyorum müddet-i- hicran bitecek
Gözdeki fasılasız girye-i- cûşan bitecek
Bitmeden ayrılığın ömr-i- perişan bitecek
Yetiş ey rûh-i- revan; ten bitecek, can bitecek

Rû'yetinmiş dile mânây-ı- muamay-i- hayat
Yoksa sensiz yaşamakmış bena aynile memat
Oldu eyvam-ı- fırakında dilimde nekarat
Yetiş ey rûh-i- revan; ten bitecek, can bitecek

Nekarat mısraı tekrarlandığı için dâima tekrar ediien ve âdeta dilde (peresenk) olan sözlere de (nekarat) denilir.

Nesib: Kasîdenin âşikane mukaddimesi (kasîde bahsine bak]

Nesir: Lügatta saçmak ve dağıtmak demektir. Bu münâsebetle manzûm olmaksızın söz söylemeğe ve tabiî konuşma tarzındaki söze nesir denilir. Nesir (**mürsel**) ve (**müsecca'**) olmak üzre iki nevi'dir. Mürsel nesir: tabiî yâni seci'siz, **müsecca'** nesirde seci'li olan nesirdir ki bizim Lehce edebiyatınd **Sinan paşa**'nın (**Tezerru'-nâme**) ismindeki eseriyle başlamış, sonraları pek ziyâde ifrata uğramıştır.

Cevdet Paşa merhum derki:

« Kelâm-ı- mensur, **mürsel** ve **müsecca'** kısımlarına taksim olunup her birinin mevki-i- istimâli başkadır. Eslâf-ı- üdeba, münşeat-ı- resmiyede **tersili** iltizam ederler ve müraselât-ı- husûsiyede tarik-i **tesci'a** giderlerdi. Sonraları ketebe-i-eklâm beyninde tesci' yolu iltizam ve sanayi-i- bediiyeye ziyâde tevaggul olunmakla kelâmın hüsnü zatîsı menzilesinde olan fesahat ve belâgat arada gayboldu. Muahharan **Akif Paşa** usûlü sebk ve ifâdeyi bir mertebe ıslah etti. Badehu **Reşit Paşa** tarik-i-tersilde sâde güzel bir çığır açtı. Muharrerat-ı-resmiyeyi hep bu yola koydu. Bu cihetle aklâmın kitabeti bütün değişti. **Âli** ve **Fuat Paşalar** bu yolda tekaddüm edip mürsel olmak üzre beliğane lâyihalar ve takrirler yazarlardı. **Mısırlı Kâmil Paşa** tarik-i- tesci'de devam edip bu yolda güzel yazardı. Lâkin bir mufassal lâyiha, yâhut mazbata kaleme alâmazdı. Âli Paşa dahi bâzan tescia heves ederdi. Lâkin tescii, tersili kadar güzel değildir...» «Târih-i Osmanî Encümeni mecmuası Numara 46»

Nutuk : Bir kalabalığa karşı söylenilen söz, söylev.

Nutuk : Eski dervişlerce büyük bilinen kimselerin manzum sözleri. Bir de (Nutuk haklamak) tâbîri vardır ki emri icra etmek demektir.

Nevrûziye : Güneşin (hamel) burcuna gelmesi ilkbarın başlaması demek olduğundan İranîler o günü millî bayram yapmışlardı. Sonra bu âdet Araplara ve Türklere geçti. Eskiden

bizde de Martın dokuzu sayılı günlerdendi. O gün yenilmek üzre (nevrûziye) denilen bir tatlı yapılırdı.

Böyle günleri kaçırmayan şâirlerimiz, (nevrûziye) namiyle yazdıkları manzûmelerle büyüklere hulûskârlık ederlerdi. Sadrâzam ve şâir Râmi Paşanın oğlu Re'fet bey, dâmat İbrâhim Paşa için (nevrûz) redifli bir manzûme yazmıştıki bir kaç beytini naklediyorum :

Hayât-ı- tâze verip dehre makdem-i- nevrûz
Hoşa irişti meşâm-ı- deme dem-i- nevrûz
Dağıttı leşker-i- sermayı sahn-ı- gülşenden
Kurunca bârgehin şâh-ı- ekrem-i- nevrûz .

O

Ozan : Eski Türk şâiri ve bilgici :

Şâir dolu, ozan yok
Altın destan yazan yok

Ozanlar, hece vezni ile tertip ettikleri manzumeleri (**kobuz**) denilen sazla terennüm ederlerdi. Edebiyat târihimizin birinci devresinde Türkün edebî zevki, bunların okudukları nazımlarla tatmin olunurdu. İkinci devrede ise okumuş, yazmış Türk şâirleri yetişti. Yüksek tabaka, şâirlerin yazılarını okumaya başladı. Halk ise eskisi gibi Ozanların sözünü dinledi ve zevk aldı. Nihâyet Ozanlar unutuldu, halk arasında yetişen ve (**âşık**) nâmı verilen **saz şâirleri**, onların yerini tuttu

Ozan vasfının 8/14 üncü asrın sonuna kadar kullanıldığı, o asırda gelmiş (**Ozan**) nâmında bir halk şâirinin :

Gerçek âşık olanların
Yüreciği yanar olur
Her canibden şûriş ile
Şevkı odu kanar olur

Diye başlayan bir manzumesinden anlaşılıyor.

Ben (**manzum bir muhtıra**) da (**ozan**)ı şöyle anlatmıştım:

Türkçede şâire (ozan) denirdi
Bu mânâda (bâksi), (oyun) da birdi
Ozan kelimesi: bilgiç demekti
Ozanı olmayan boy, hiç demekti
Doktordu, kâhindi, sâhirdi ozan
Çalgıcı, oyuncu, şâirdi ozan
Ozanda her türlü mârifet vardı
Herşeyi bilirdi, herşey yapardı!
Düğünde, ölümde, orduda, cenkte
Duyulurdu sesi başka âhenkte
Güldürür, ağlatır, coştururdu hep
Yiğidi savaşa koşdururdu hep
Neş'eye, mâteme, döğüşe, aşka
Sazıyla, sözüyle hizmetten başka
(Sığır) de (şölen) de (yuğ) esnâsında
Hakan otağında, Türk obasında
Söylerdi şi'rini, çalardı kobuz
Hürmetle dinlerdi onu her oğuz

***

Ozan kelimesinin telaffuzu hakkında hatırıma gelen bir ihtimâli şuraya kaydediyorum :

Dilimizdeki **us** lâfzı : **şuur** mânâsınadır. «Uslu otur» denilir ve «şuursuzca hareket etme» demek istenilir. Nasıl ki (**Tarama Dergisi**) de bunun «**Akıl, Akıllı, Edeb, Fetanet, Fikir, Hûş, İdrâk, Riyaset, Rüşd, Zekâ**» demek olduğunu yazıyor.

Aceba (**Ozan**) dediğimiz de şu sayılan şeylerin sâhibi, yâni (**şâir**) mânâsına olmak üzere (**uzan**) mı olmak lâzım gelecek?

Her hâlde mütehassıslarca dikkat edilmiye lâyik bir mes'ele.

P

Parnasienler : [Realizme bak]

Parmak hisabı : Hece vezni. (**Taktı'**) esnâsında hecelerin parmak ucu ile sayılmasından bu adı almıştır. Yine bundan dolayı (**vezn-i-benâni**) denildiği de vardı.

[Vezin ve hece vezni bahislerine bak]

Pastoral : Çobanlara dâir maâlini ifâde eder bir tâbir ki kır hayatına, köy âlemine dair yazılan manzûmeye derler. Bu tarzdaki şiirler, eski Yunanistanda başlamış (**İdil**) ve (**eglog**) diye ikiye ayrılmıştı. **idiller**: yalnız sahra tasvîrinden ibâretti. **Eglogl'ar** ise kır hayâtına dair bir piyes demekti.

Bizde ilk yazılan pastoral şiir, Hâmidin (**sahra**)-sıdır. Mehmet Âkifin (**Âsım**) ünvanlı kitabında **Kartal köyü**) nü tasvir eden parçada pastoral şiirlerin en nefisidir.

Eski divanlarımızda kır, çöl, dağ, tepe, çayır çemen ve bahar, yâhut kış tasvirleri varsa da pek ziyade gayr-i- tabiî oldukları için pastoral sayılamazlar. Vaktiyle (Yakacık köyü) nde yazdığım şu manzûmeye pasroral bir eser denilebilir :

Pencere önünde oturmaktayım
Bir dağ başındakı köy odasında
Etrafa hayretle bakınmaktayım
Mehtaplı gecede. yaz havasında
Denize uzanmış dağın eteği
Ovayı kaplamış bahar çiçeği
Saçmakta nurunu ateş böceği
Kuytuda parlayan donanmasında
Uzaktan gelmede denizin sesi
Duyulur rüzgârın hafif nefesi
Çamların arası bülbül kafesi
Hepsi de eşine yalvarmasında
Açmış kollarını yükselen çamlar
Her dalın ucundan ay nûru damlar
Benekli ışıklar altında damlar
Nakıştır sanırsın baş yazmasında
Burası sevdanın en hoş bir yeri
Köşesi, bucağı sevgi meşheri
Bir gönül olamaz o histen beri
Gençliğinde, hattâ kocamasında
Derler ki «kocamaz gönül» meseldir
Kalbim de aşkına dâim maheldir
Aksi gül çehrenin hâlâ güzeldir
Gönlüm aynasının ince pasında
Benim göğsümde de vardır bir gönül,
O gülşende sensin tarâvetli gül
Ölüm gözlerime çekmedikce tül
Hayâlin başımın durur tasında
Bu güzel manzara, bu parlak gece
Seyrini doğrusu saymadım hiçe
Avuttum kendimi yoksa gizlice
Zihnimde yüzünün parlamasında

Realizm=Réalisme : His ve hayâle kapılarak değil, müşâhade ve hakikate istinat ederek yazı yazma tarzı ki o yolda yazanlara **Realist**=**Realiste** denilir.

Realizm on dokuzuncu asrın yarısından sonra

meydana çıktı. Ondan evvel de müteaddit yazı mesleki vardı. O mesleklere dâir kısaca ve topluca malûmat almak için garp edebiyatına kuş bakışı bir göz gezdirmek lâzımdır:

Eski Yunanlıların esâtırî ve muhteşem bir edebiyatı vardı. Bu edebiyat, latin edebiyatını zuhura getirdi. bir müddet sonra garplılar, hıristiyan oldular, yakalarını papasların pençesine kaptırdılar ve koyu bir cehalet karanlığında kaldılar. Fikir; kilisenin düşündüğü idi, ilim; kilisenin öğrettiği. Kiliseye muhâlif düşünmek ve yazmak, âdeta mürtet olmaktı. Binâenaleyh milâdın 13 üncü asrına kadar yazabilenler, kilisenin rızasına muvafık dinî mevzuları -din lisanı sayılan- latince ile yazmışlardı.

Şanson = **Chanson** denilen ve **Truver** = **Trouvére** yâhut **Trubadur** = **Troubadour** tâbir edilen halk şâirlerinin okudukları **Epik** = **Epique** yâni kahramanca manzumeler bile dinî bir maksadla yazılıyordu.

13 üncü asırda **Floransa**'da yetişen **Dante**, **Divina Komedya** ismindeki eserini ilk defa olmak üzere İtalyanca yazdı.

14 üncü asırda yine İtalyada zuhur eden **Petrark** latince eserleri okuyor, onlardan fikir ve örnek alıyordu. Onlardan aldığı feyiz ile İtalyanca olarak manzum, mensur birçok kitap yazdı ve birçok mukallidi yetişti. Açmış olduğu çığıra **Petrarkızm** denildi.

15 inci asırda **Ümanizm** denilen yazı tarzı meydan aldı. Bunun esası: Yunan ve latin eserlerinden fikir ve örnek almak, bir de **beşerî**, yâni **gayr-i milli** bir düşünce ile yazmaktı.

16 ıncı asırda Fransada **Pleyad** şâirleri yetişti.

Bunlar **Ronsarın** riyâsetinde toplandılar. Köylü lehçesinden ve başka dillerden kelime almak sûretiyle edebî Fransızcayı genişlettiler. Biraz sonra gelen **Malerp** ise fazla kelimeleri atmak, bayağı şiveleri kaldırmak, nâzım şekillerini muntazam kaidelere bağlamak sûretiyle Fransız edebiyatını ıslah etti.

17 inci asırda **klasisizm** denilen yazı tarzı göründü.

Yunan ve latin eserlerini taklit etmek, hisden ziyâde fikre ehemmiyet vermek, süslü ve yüksek bir uslûp ile yazmak, bir de millî değil, insanî bir düşünce ile kalem oynatmak tarzına **klasisizm**, o yolda yazanlar ile yazdıklarına **klasik** denildi.

18 inci asırda Fransada yıkıcı bir edebiyat zuhura geldi. O asrın edipleri yazılarıyla saraya ve kiliseye hücum ediyorlar, bu istibdat merkezlerini yıkmak, halkı hürriyete kavuşturmak istiyorlardı.

19 uncu asırda **Romantizm** göründü. Romantizm, klasisizmin zıddı denilecek mâhiyette idi.

Klasisizm, Yunan ve Latin edebiyatının mukallidi, onlardaki sâbit kaidelerin tâbii idi. Romantizm o kaidelere uymuyor, mevzuunu Yunan ve Latin târihinden değil, her yerden ve herşeyden alıyordu. Klasisizmde tasvir yoktu. Hisse o kadar ehemmiyet verilmiyordu. Romatizm eşhası da, eşyayı da tasvir ediyor ve fikir derecesinde hisse de ehemmiyet veriyordu. Klasisizm **Ümen** yâni **İnsanî** idi, romantizm ise millî duyguları ihtiva ediyordu.

19 uncu asırda fen ilerledi. **Metafizik** malûmattan bâzıları, fen erbabınca ilim dâiresinden çıkarıldı. Edebiyatın da hakikate istinad etmesi, yâni his ve

hayâlden ziyâde tetkik ve müşâhede mahsulü olması bâzılarınca ileri sürüldü. Neticede **Realizm=Realisme** denilen edebî meslek ortaya çıktı.

Bundan sonra **Parnasiyen**'ler meydan aldılar. Parnas kelimesi: Eski Yunancada ilim, maârif ve sanayi' mâbudesine mensup bir dağın adı imiş. Mecâzen şiir ve şâirler manasına da gelirmiş.

19 uncu asrın sonlarına yakın Pariste **Muâsır Parnas** ünvanlı bir şiir mecmuası neşredilmişti ki âdeta bir müntehabatnâme idi. Genç Fransız şâirlerinin eserlerini ihtiva ediyordu. Parnas mecmuasında eseri bulunanlara **Parnasiyen** vasfı verildi. Bunların üslûbu parlaktı, ifâdeleri **istiâreli** ve **ibhamlı** idi. Eserlerinde his, hâkimdi. Tasvire çok ehemmiyet veriyorlardı.

Daha sonra **Senbolizm** denilen remzî meslek meydana çıktı. Bunun salikleri, maksatlarını vüzûh ile değil, senbol, yâni remz ile anlatmak, daha doğrusu anlatmamak, âdeta yazının mânâsını sen bul! diye karie bırakmak istiyorlardır: Onların iddiasına göre şiir, gönüldeki heyecandan ibâretti. Târif ve tasvir edilemez, ancak telkin olunabilirdi. O hâlde karie fikir vermekten ziyâde onun müfekkiresini heyecana getirmek lâzımdı. Bunu yapabilmek de senbolizm oluyordu. Musikinin nasıl terennümlerinden zevk alınıyorsa senbolik şi'rin kelimelerini de öyle duymak, onların mânâsından ziyâde âhenginden mütehassis olmak icab ediyordu..

R

Recez: Aruz bahirlerinden birinin adıdır. Bunun aslı : 4 müstef'ilündür, 15 kadar fer'i vardır. Bizde kullanılmış olanları şunlardır:

1 Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün
2 Müstef'ilün müstef'ilün
3 Müfteilün müfteilün müfteilün müfteilün
4 Müfteilün müfteilün

Redif: Kafiyenin (**Revi**) sinden sonra tekrarlanan harf, yâhut kelime. [Kafiye bahsine bak]

Redd-i- matla': Gazel matla'ının birinci, yâhut ikinci mısrâını, makta'ın son mısrâı olarak tekrarlamak. şu gazelimde olduğu gibi:

Yine pür cûş-ü- hurûş oldu derûnum bu gece
Döndü bir fırtınaya sabr-ü-sükûnum bu gece
Canfûrûz âhım ile sine-i- zârım yandı
Demhurûş eşkim ile garka-i- hûnum bu gece
Değdi mızrab-ı- tahassür yine evtâr-ı- dile
Yaralı kalbim ile nâle füzûnum bu gece
Âh ey aşk; zebunkûşlük olurum bu kadar
Rûh-ı- bitaba acı, fazla zebûnum bu gece
Ben usandım yaşamak nâmına çırpınmaktan
Var ölüm râhatine meyl-ü- rükûnum bu gece
Ey karanlıkta boğulmuş olan ufk-i- ümmid;
Sana da etmiş eser tâli-i- dûnum bu gece
Necm-i- ümmid değil, bir ufacık lem'a bile
Görmüyor, baksa da gerdûna uyûnum bu gece
Sarsılıp sarsar-ı- hicran ile Tâhir; fikrim
Döndü bir fırtınaya sabr-ü- sukûnum bu gece

Redoe-i- mısra': Gazelin matlaındakilerden başka bir mısraını makta'da tekrar etmektir.

Doğar da da mihr i- cemâlin senin hayâlimde
Fezâda nur aramam ben bütün leyâlimde
Mükevvenât uyuyorken tehayyülünle senin
Sabâhı karşılarım tatlı hasbihâlimde
Â bivefa; ne kadar da vefâlı yâdın var
Bırakmıyor beni tenha şebi melâlimde
Odur enîs-i- melâlim, odur nedîm-i- dilim
Onunla dertleşirim ân-i- ibtihâlimde
Sen ey vefadan olan binasîb hilkatte;
Zafermi hissediyorsun acıklı hâlimde
Cerîh-i- firkat iken dîl, sihâm-ı- hicre yine
Nişâne bulma dilersin şikeste bâlimde
Vefalı yadına benden hezâr şükran ki
Bırakmıyor beni tenha şeb-i- melâlimde

Gazelimde olduğu gibi.

Rekâket: Lügatta zaıflık demek olan bu kelime, edebiyatta nazmın âhenksiz olmasıdır. (**Selâset**) in zıddıdır. Öyle sözlere (**rekik**) tâbir olunur.

Elfâzı rekîk-ü- pürtenâfür Her tab'-ı- selîm eder teneffür
Ziya Paşa

(Refî-i-Kâlâyî)nin bir (Ramazaniye) sinden alınan şu beytlerde rekâket vardır:

Nola ayılsa görünce o, (imambâyıldı)
Nekd-i- aklını (tatarböreği) etmiş garet
Enginara diyerek yer o (cehennem topuzu)
Bulsa (cennet sıvası) kimseye vermez nevbet...

Remel: Aruz bahirlerinden birinin adıdır. Aslı 4 **fâilâtün** olup on kadar **fer'î** vardır. Bizde kullanılmış olanları şunlardır:

1 Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

2 Fâilâtün fâilâtün fâilün

3 Fâilâtün yâhut feilâtün feilâtün feilâtün feilün yâhut fa'lün

4 Feilâtü fâilâlâtün feilâtü fâilâtün

Remezâniye : (**Teşbib**) inde remezandan bahsolunan kasîdeye denilir. Eski şâirler, para alabileceklerini ümid ettikleri adamları münasebet düştükçe yazdıkları kasîdelerle medhederlerdi.

Remezan, Bayram gibi günlerin gelmesi de o münasebetlerden birini teşkil ederdi. (Enderunlu Vûsıf)ın sadrâzam Ziya Paşa için yazdığı :

Sadşükr gelen mâh ı- şerif-i- remezandır,
Hakkın niam-ü- rahmeti mebzûl-i- cihandır

Beytiyle başlayan kasîdesi gibi.

Şâir bu kasîdesinde (**gürizgâh**) olmak üzre :

Zannetme meh-i- nev gece ol zîver-i- sadrın
şebdiz i- şerefgüsterine sîm palandır

Der ve gece karanlığında görünen hilâli, sadrâzamın yağız atına sırmalı palan olmak üzre tahayyül eder!

Revan : Akıcı, akan demek olan bu kelime **selâseti** dolayısıyla su gibi akıp giden sözlere vasfolurdu :

Revî : Asıl kafiyenin son harfi. (**müreddef**) manzûmelerdeki (**redif**) ler, revîden sonra başlar. [Kafiye bahsine bak]

Romanesk : İnsanların hayatını ve ihtiraslarını tasvir eden yazı nev'i. Bunlar, hakıkî oldukları gibi hayalî de olabilirler. Yâni muharrir isterse tarihî ve ictimaî bir hâdiseyi mevzu' ittihaz eder, dilerse kendi bir vak'a tasavvur ve tasvir eyler. Elverir ki yazdığı hakikat gibi görünsün. Bu yazıların uzunlarına (roman) kısalarına (nuvel) denilir. Birincisi lisânımıza aynen girmiş, ikincisi (küçük hikâye) diye terceme edilmiştir.

Bir de (efsâne) vardırki (masal) ın mukabilidir. Olmamış ve olmayacak şeylerin nakli demektir. Hayvanlar lisânından yazılmış sözlere de (efsâne) diyorlar.

Eskidenberi bizde büyük ve küçük hikâyeler olmakla berâber romanesk tarzında yazılar tanzimattan sonra terceme ve taklit suretiyle başlamıştır.

Romantizm: [Realizme bak]

Rübâî : Dört mısra'lı ve 1, 2, 4 üncü mısra'ları kafiyeli bir nazım şeklidir. Dört mısraı kafiyeli olanları da vardır ki öylelerine (Musarra' rübâî) denilir. Fuzûlînin şu rübâîsi gibi:

Lûtf ile şeb-i- ümîdimi rûz eyle
İkbâlimi tevfik ile fîrûz eyle
Leylâ gibi lâfzîmı dil efrûz eyle
Mecnun gibi nazmîmı ciğersûz eyle!

Rübâînin (**kıt'a**), (**nazım**), gibi dörder mısra'lı nazım şekillerinden ayrılması vezin dolayısıyladır. Yâni sayılan şekiller her vezin ile yazılabildiği hâlde rübâî, hususî bir vezin ile tanzîm olunur.

Rübâî şeklini İran şâirleri bulmuş, onlardan

Araplara ve bize geçmiştir. Türkler de rübaiye mukabil (tuyug) şeklini meydana koymuşlardı [tuyug bahsine bak].

Rübâîyi birinci mısraın ilk cüz'ü itibâriyle ikiye ayırmışlar, (mef'ulün) ile başlayana (Ahrem), (mef'ulü) ile başlayana (Ahreb) demişler.

Ahrem ve **ahrep** rübâîler on ikişer nevi' oldukları için rübâî vezni yirmi dörde çıkar. Bizde kullanılmış olan en âhenkli rübâî vezni:

Mef'ulü mefâilün mefâilün fa' dır.

Bunun bâzen mef'ulün, mefâilün, mefâilün, faul olduğu da vardır. Bir Rübâî:

Hicranın ile fikren ölüp bittimdi
Âyinedeki aksime derdim kimdi
İdrâk-i- hayat etti seninle avdet
Geldin, bana bir rûh getirdin şimdi

Rübâî vezniyle yazılan manzumeler, dört mısradan ziyâde olmazken 11/17 inci asır şâirlerimizden Şeyhülislâm Yahya efendi, rübâî vezniyle bir gazel yazmış ve bir yenilik göstermişti.

Rucû': Bir fikri daha kuvvetli anlatmak için söylenilen sözden caymış gibi görünmektir. Nâcinin:

Erbâb-ı-teşâur çoğalıp şâir azaldı
Yok öyle değil, şâirin ancak adı kaldı.

Beytinde olduğu gibi. Abdülhak Hâmidin «Makber makber değil bir türbe, türbe değil bir ma'bed, ma'bed değil bir küre, küre değil bir fezây-i-bîintihâ olmalıydı» fıkrasında (**rucû'**) lar tekrarlanmıştır.

S

Sâdelik : Fikrin ve ifâdenin herkesce ve kolayca anlaşılacak derecede açık olmasıdır. Nâcinin :

Ölmek için eyledim tevellüt

Mısraında olduğu gibi. Birde :

Sâdedilânelik vardır ki sözün safderunluk gibi görünmesi, fakat oldukça bir (**tariz**)ı ifade etmesidir :

Eylerim ye's ile her yana nazar
Görünür fezâ bir karanlık mezar
Şu hicran gecesi uzarmı uzar
Kıyamet günümü gündüzüm benim

Sakinâme : Saki ve şarabın medhiyle sakiden şarap talebine dâir dîvân şâirlerinin yazmış oldukları manzûmelerdir. Nef'înin:

Merhaba ey câm-ı- minây-i- meyi yakût reng
Devri gelsin senden öğrensin sipihr-i- bidireng
Merhaba ey yâdigâr-ı- meclis-i- devrân-ı- cem
Âb-ı- rûy-i- devlet-i- cemşid-ü- âyîn-i- peşeng
Merhaba ey şâhid-i- işretsarâyı meykede
Duhter-i- pîr-i- muğan hemşîreî saki-i- şeng

Beytleriyle başlayan meşhur manzûmesi gibi.

Böyle ayrıca yazılmış sakinâmeler olduğu gibi manzûm hikâyelerde ve söz arasında da irâd edilmiş olanları vardır. Bu yoldaki hitaplar âdeta :

— Yoruldum. Bir kahve pişirin de biraz kafam dinlensin! Demek kabilinden bir şeydir. Namık Kemal de ayrıca ve kaside şeklinde parlak bir (sakinâme) yazmıştı.

Sâliye : Yeni yılın tebrikini ve târihi havî olmak üzre muharremde yazılıp takdim edilen medhiye. Enderunlu Vâsıf :

Gül gibi âçılmış endâmın bu rengin sâl ile
Başka sûret bağlamış hüsnün bu şâl-i- âl ile

Beytiyle başlayan ve :

Böyle târih arzedip her yıl disünler şâiran
Sâ'd ola Mahmûd hana sâl bu ikbâl ile

Târihini ihtiva eden medhiyesinin baş tarafına «kasîde-i- sâliye der sitâyiş-i- Sultan Mahmud Han bin Abdülhamid» ibâresini yazmıştır.

San'at : Bir şeyi ustaca yapabilmek melekesidir. Bu meleke, fıtrî olsa bile çalışmak ve uğraşmakla ilerletilir. Kundura boyacılığından ressamlığa varıncaya kadar melekeli ve ustaca yapılan her iş san'attir.

Bunlardan ressamlık, mîmarlık, heykeltıraşlık, bestekârlık gibi hünerli işlere Frenkler **Beauxart** demişler. Bu terkip, eskiden (**sanâyi-i- nefîse**) diye dilimize terceme edilmişti. Şimdi o mekamda (**yüksek san'atler**) deniliyor.

(**Edebiyat**) da yüksek san'atler arasına katılmıştır. Çünkü : yüksek san'atlerden maksat: insandaki bediî uyguyu heyecana getirmektir. Edebiyatın maksadı da ruha bediî heyecan verecek sözler ibda' eylemektir.

San'atten gaye ne olmalıdır? Cevabı olmak üzre biri : **«san'at, faydalı olmalı»** öbürü de **«san'at, san'at içindir»** diye iki düstur vardır.

Birinci düstura taraftar olanlar, her san'atin insanlığa faydalı olmasını isterler. İkinci düşüncede bulunanlar ise san'atin ancak san'at göstermek için

yapılması fıkrindedirler. Bunlar, san'atten fayda beklemek, san'ati kaydaltına almak demektir derler.

Sanâyi' : Bedi' san'atleri. Eski edebiyatçılar, sözün mânâsını cisim, lâfzlarını kisve, edada yapılacak hünerleri de (**bedia**)yâhut (**san'at**) namiyle süs sayarlardı. Bu san'atların bâzıları, kelimeler yardımı ile olduğu için onlara (**sanâyi-i-lafziyye**) denilirdi. (**cinas**) (**tenâsüb**) (**tezâd**) ve sâire gibi. Bâzıları da mânâ delâletiyle olurdu ki onlara da (**sanâyi-i- mâneviye**) tâbir edilirdi. (**Hüsn-ü- ta'lil**) (**tecâhil-ü- ârif**) ve sâire gibi.

Satir = Satire: Hicviye demektir. [O kelimeye bak]

Saz şâiri : Manzûmelerini sazının âhengiyle terennüm eden halk şâiri ki bunlara **aşık** da denilir. (Âşık kelimesine bak]

Sebk : Lügatte bir şeyi eritmek ve kalıba dökmektir. Belâgatçilere göre ifâdenin tertip edilmesi tarzıdır. (**mevsûl**) ve (**mefsûl**) olmak üzre iki türlü sebk vardı. Cümleleri atf sûretiyle birleştirmek tarzına (**sebk-i-mevsûl**), ayrı ayrı, kesik kesik yazmak tarzına da (**sebk i-mefsûl** derlerdi. Sebk-i-mevsûl, eski (**münşi**) lerce mârifet sayılırdı. Çok şükür bu münasebetsiz usûl bırakıldı da yazı mümkin olduğu kadar söze benzedi.

Seci' : Nesrin kafiyesidir. Seci'ler, ya cümlelerin sonunda, yâhut arasında bulunur. Sonraki seci'ler, bir kelime vasıtasıyla biribirine bağlanır ve onlara (**sec-i- mukayyed**) denilir.

Aradaki seci'ler ise yekdiğerine bağlı olmadıklarından onlara (**sec'-i-mutlak**) tâbir olunur.

Namık kemâlin bir mektubuna muhatab olmakla şöhret kazanmış olan İrfan Paşanın bir yazısından alınan :

«Bu vakıa-i- meserret efzadan umum bendegân, vâyedâr-ı- ibtihac-ü- (**mesar**) ve bittahsis adem-i-liyakat cihetiyle [**me'yus**] ve tabiat-i beşeriye iktizasından olan tûl-i-emel hükmünce fart-ı-ârzu ve iştiyak ile[**me'nus**]iken mahz-ı-ni'met-i-gayr-i-müterakkabe olmak üezre maiyyet-i- aliyye-i-âsafanele riyle kâmyab olan bu abd-i- [zerre mikdar] hâric ez hita-i-tâbir-ü- [**iş'âr**] mesrur-ü- (**minnetdar**) olarak . . .»

Fıkrasında () işaretiyle gösterilen kelimeler sec-i-mukayyed, [] işaretiyle gösterilenler de sec-i- mutlaktır. Böyle iç içe olanlara (**seci' ender seci'**) denildiği de vardı.

Seci'de esas: âdetâ (**revi**) uygunluğudur. Seci' lerin veznen tamam uygun olup olmaması da bir mes'ele idi. (**Vâsıl**) (**hâsıl**) gibi hem vezin, hem revi îtibâriyle uygun olanlara (**sec'-i-mütevâzin**) yâhut (**sec'i mütevâzi**), veznen mugayir, fakat revileri bir olanlara da (**sec-i-mutarref**) denilirdi. İşte şu târifteki (**mugayir**) ile (**bir**) kelimeleri gibi.

Bir de (**seci'-i-murassa'**) vardı ki iki cümleyi teşkil eden kelimelerin biribiriyle uygun olması demekti. «**sözlerim evsâfınıza munhasır, gözlerim eltâfınıza muntazırdır**» ibâresinde olduğu gibi.

Türk nesri, eski zamanlarda seci' gibi külfetlere düşülmeksizin sâde ve tabiî yazılırmış. Bunu Orhon kitâbelerinden anladığımız gibi $\frac{8}{14}$ üncü asra kadar yazılan mensûr kitapların ibârelerinde de görüyoruz. $\frac{9}{15}$ inci asırda yetişen (**Sinan Paşa**) Acem nesrini taklîden kaleme aldığı (**tazarru'nâme**) sinin her fıkrasını (**müsecca'**) olarak yazmış, ondan sonra yetişen eli kalem tutabilenleri mutlaka seci'li yazmak merakı sarmıştır. Tanzimattan sonraki üstadlar da - lisanı sâdeleştirmek istedikleri hâlde - seci'li hattâ (**tersı'**) lı yazılar yazmaktan geri durmamışlardı.

Sehl-i- mümteni' : Hem kolay, hem güç mânâsına bir tâbirdir ki yazılışı kolay göründüğü hâlde taklidine kalkışılınca güçlüğü anlaşılan eserlere vasfolunur.

Misal olmak üzre en evvel hatıra gelen **Süleyman Çelebi**nin Mevlid manzûmesidir. Ziya Paşa o samimî eser ile nâzımı hakkında :

Yok Rûmda Mesnevî demiş çok
İrana kıyas olunsa hîç yok
Bû yolda imâm-ı-`ehl-i- irfan
Mevlid eserin yazan Süleyman
Oldur şuarâ-yi- Rûma üstâd
Oldur eden ehl-i- nazmı irşâd
Manzum o menâkıb-i- mukaddes
İsbât-ı- kemâl için anâ bes
Bilmem ne sühandır ol sühanler
Âşüfte olur hep işidenler
Yarab o ne sûziş, ol ne sözdür
Sûrette eğerçi sâde, düzdür
Aşk-u- sühan anda mücteml'dir
Baştan başa Sehl-i- mümteni'dir

Der ve hakikaten doğru söyler. Çünkü, hem şaşılacak bir sâdelik iltizam eylemek, hem de;

Âmine hâtun Muhammed ânesi
Ol sadeften doğdu ol dürdânesi

Gibi cem'iyetli söz söylemek, her söyleyenin yapacağı bir iş değildir. Yeni eserlerde sehl-i-mümtenia misâl aranırsa merhum Mehmed Âkifin yazılarıdır.

Sekt-i- melîh : Aruz âhenginin bir nevi' duraklamasıdır. Bâzıları, o duraklamada bir güzellik buldukları için (**melîh**) vasfını vermişlerdir.

Sekt, Aruzun «Mef'ûlü mefâilün feûlün» veznine mahsustur. Onu «Mef'ûlün, fâilün, feûlün» şekline koyup bir hecesini azaltmak ve dolayısıyla âhengi duraktlatmak, sekt olur.

Dîavn şâirlerinden mesnevî yazanlar, bâzan sekt yapmışlardı. Fuzûlî'nin (**Leylâ ve Mecnun**) undan olan :

Gönlüne kati gelip bu bidâd
Yumşak yumşak dedi ki : sayyâd
Sayyâd sakın, cefâ yamandır
Bilmezsin mi ki kane kandır.

Beytlerinin ikinci mısrâlarında olduğu gibi. Bu mısrâlar şöyle taktî' edilir :

Yumşak yum	Şak dedi	Ki sayyâd
Mef'ûlün	fâilün	feûlün
Bilmezsin	Mikika	Na kandır

Tanzimat üstadlarından Ziya Paşa ile Hâmidin yazılarında (**sekt**) e çok tesâdüf edildiği hâlde Namık Kemal, onu yapmaya (**münasebetsizlik**) der.

Selâmet : Doğruluk, sağlamlık mânâsını ifâde eder bir tâbirdir. Fikir, his, zevk gibi kelimelere müzaf olarak onların yanlışlıktan sâlim bulunduğunu anlatır.

Selâset : İbârenin âhenkli olması demektir.]Âhenk bahsine bak]

Selîs : Selâseti olan söz.

Semâcetüt Tahallus: Kasîde başlangıcı demek olan **nesib**, yâhut **teşbib** ile **gürizgâhın** çirkin olması demekti. İran şâirleri, bu hususta pek ileri gitmişler, edebe yakışmayacak sözleriyle **Şeyh Galip** merhuma :

Ol Tarz-ı- Acemdir olmaz i'câb
Rindân-ı- Acem gözetmez âdâb

Didirtmişlerdir. Bizim **Nedimin** :

Sepidedem ki olup dîde hâbdan bidâr
Hurûşa başladı nagâh serde derd-i- humâr

Matla'lı ve **hamamiye** ünvanlı kasîdesinin mukaddimesi de böyledir.

Şuh şâirin, hamâmda mahzun gördüğü bir güzelin, Nedime nezrettiği bûseleri şâir kabul edecekmi, etmeyecekmi? Diye düşündüğünü, bu nezrin damad İbrahim Paşa vasfında söylediği bir kaç beytin mükâfatı olduğunu ballandıra ballandıra anlatması her hâlde hafifmeşrebliktir.

Bir de **Semâcetül ibtidâ** vardır ki söze münasebetsiz bir şeyle başlamak mânasına kullanılırdı : Memduh Faik Paşanın :

Titretir oldu bürûdetli heva pireheni
Bâri âhımla ısıtsaydım o nazük bedeni

beytinde olduğu gibi.

Semacetül intiha ise: sözün münasebetsiz bir şeyle bitirilmesi idi.

Semâî: Halk edebiyatı nevi'lerinden olup aruzun 4 yâhut 2 Mefâilün vezniyle, yâhut parmak hisabının 4+4 hecelerile tertib edilen manzûme idi ki hususî bir beste ile terennü'n olunurdu.

Senbolizm : [Realizme bak]

Serbest nazım: Fransızların (Vers libres)dedikleri vezinsiz nazımdır!

İlmî bir hey'et tarafından yazılmış olan «Cours abrégé de litterature» ünvanlı muhtasar bir kitapta deniliyor ki :

«Beyitlerin tertibi ya **muntazam**, ya **gayr-ı-muntazam** olur. Muntazam tertipli beytler, **mütenazır** bir şekilde sıralanır. Gayr-ı-muntazam tertipteki beytler, **muhtelif ölçüdedir**. Kafiye ile de mukayyed değildir. Böyle yapılırsa **serbest nazım** yazılmış olur. Rasin (Ester) ile (Atali) piyeslerini, Lâfonten de masallarının çoğunu serbest nazım ile yazmıştır.»

Serbest nazmın Türkçede meydana çıkması daha yenidir. Cenab Şehabeddin merhum :

Fikir + Âhenk = Nazım

diye edebî bir düstur tertib etmişti. Nazım demek, âhenk demek olduğuna göre serbest nazım diye yazılmış kısalı, uzunlu yazılara manzûm denmemek

lâzım geliyor. Çünkü her kulak onlarda âhenk duyamıyor. Onun için serbest nazım yazanlar, âdeta terennüm suretiyle inşâd ederek onlara âhenk vermeye çalışıyorlar.

Serî' : Aruzda âhengi sür'atlice bir vezindir. Bizde kullanılmış olanı şudur :

Müfteilün müfteilün fâilün

Sihr-i- Halâl : İbâre arasında hem üst tarafına, hem alt tarafına rabtedilebilecek bir söz söylenilmesidir.

Dünya ona etmiş olsa târiz
Eyler Bana iftihârı tafviz
Zeylinde durur iken o takriz
Meydun okurum sühanverâna

Parçasındaki 2 ve 3 üncü mısra'larda (**sihr-i-halâl**) vardır. Çünkü ikisi de hem üst, hem alt taraflarına bağlanabilirler ve şöyle mânalar ifâde ederler: «Dünya ona târiz etmiş olsa bana iftihar duygusu verir. Altında o (takriz) dururken bana iftihar duygusu verir. Altında o takriz dururken şâirlere meydan okurum.»

(Sihr-i halâl) terkibi «güzel söz» mekamında da kullanılırdı ;

Hazan harâbesi olmuş riyâz-ı-irfânın
Elimde nâmiyesiz bir nihâlı kalmıştır
O nahl-i- berk cüdânın cihâna ey Tâhir
Nesis-i- ömrü, şu sihr-i- halâlı kalmıştır

Beytlerinde olduğu gibi.

Sıhhat : Sözün yanlış ve eksik olmamasıdır. «bu sözde sıhhat var, bu ifâdenin sıhhati yok» denilir.

Sözün sağlamlığı diye terceme edilebilen sıhhat-i-ifade: bir ibârede (**za'fı te'lif**), (tâkıd), (garabet) (tetâbuu izafat) (tekrar), (tenafür), (şivesizlik) ve sâire gibi kusurlar bulunmamakla tahakkuk eder. [Bu tâbirlere de bak]

Sıle: Bir şâire yazdığı medhiye mukabilinde verilen para. [Câize kelimesine bak].

Sonnet: Frenklerde bir nazım şeklidir ki 1 ve 2 inci kıt'aları dörder, 3 ve 4 üncü kıt'aları üçer mısra'lı olur. Fikretin şu manzumesi gibi:

Yeşil yurd

Bahâra benzetilir bir yeşil saâdettir
Gülümseyen ovanın vech-i-pûr gubârında
Köyün uyur gibi müstağrak-i- sükûnettir
Bütün hayâtı ufak bir çayın kenârında

Uzak, yakın bütün âfâka neşreder safvet
Tabiatin o samimi tevekkül-i- sâfı
Şu yanda bir meşe - dâlğın, vekur, pürşefkat -
Kucaklıyor gibidir kollarıyla etrâfı.

Bu köyde her gece bir kaç dakika meksederim
Olup hayâlime peyrev seyahat eylerken
Dühûr-ı- muzlimenin sine-i- melâlinde

Ve bir dakikacık olsun sükût edip kederim
Yavaş yavaş duyarım, bir inilti hâlinde
Kaval sadaları, târ-ı- alil-i- şi'rimden

Sûrnâme yâhut **Sûriye** Düğün, ziyâfet, şenlik gibi şeyleri tasvir için yazılan manzûm, mensûr yazılara bu isimler verilirdi. Üçüncü Muradın, oğlu üçüncü Mehmed için yaptığı meşhur

sünnet düğünü hakkında Nev'înin yazdığı Sûriye kasîdesi (şâir Nev'î ve Sûriye kasîdesi) ünvanlı bir risâle ile tarafımdan şerh ve neşredilmiştir. Üçüncü Ahmed zamanındaki (Sûr-i-hümâyun) için şâir Seyyid Vehbînin de (Sûrnâme) isimlı bir eseri vardır.

Surrealizm = Surréalisme: Avrupada yeni ve edebî bir meslek imiş. Bay Behçet Yazarın (genç şâirler ve eserleri) isimli kitabında deniliyor ki; «dadaizmin müfrıt bir cereyanı olduğu tahmin edilen surréalisme'de san'atkârın irâdesini şiirden nez'ederek kendisini tesadüfün cereyanına sevkeden bir yoldur. Kendimizi sevk-ı-tabiîmize bırakmak suretiyle İnconcient âlemle temasımızı muhafaza edebileceğimize kani' olan bu cereyanın da digerleri gibi Avrupa edebiyatında müteaddit yolcuları vardır. Surréalisme cereyanını 1868 de yarı deli bir hâlde bulunan Lautreamont adlı bir gence irca' ederler...»

Ercümend Behzadın şu parçası bunun modeli imiş :

Ressam, marangoz
İşçi, elektrik, toz
Duman:
Harman ..
Sök ve tak, atla, koş!
Emir alan, emir veren..
Çakan, kuran, deviren
Dur yakma.. Yak! Pat!
Bir tabancamı? Hayır, bir valtlık iri
Ampullardan biri
Yerde tuz
Buz !...

Ş

Şâh'eser : Fransızca **Chef-doevres** terkibinin mukabili. Bir şairin, bir muharririn en güzel eseri: Hüsn-ü- aşk, Şeyh Galibin şah'eseridir.

Şah'eser yerinde (**Şehkâr**) denildiği de vardır.

Şarkı : Alel'ekser(**murabba'**) şeklinde yazılıp bestelenmiş manzumelerdir. Murabba' şeklinde yazılması, ikinci mısrâın dördüncü olarak tekrarlanması ve diğer bendlerin sonunda tekrar olunması usuldendir. Fakat bu usule uygun olmayan şarkılar da vardır. İki şarkı :

Sensiz ey neşve-i- rûh; ağlıyorum
Ayrılık coşkunuyum, çağlıyorum
Ne rükûdet, ne sükûn bağlıyorum
Ayrılık coşkunuyum, çağlıyorum

Nigeh-i- şevk ile ufka bakarım
Çektiğim âh ile kalbi yakarım
Seylveş bahr-i- fenaye akarım
Ayrılık coşkunuyum ağlıyorum...

.˙.

Hicran gecesi yâdın ile çok oyalandım
Daldım da hayalât ile mâzîye dayandım
Birdenbire envar-ı- huruşâna boyandım
Aymış, o bana lem'a veren gördüm, inandım
Baktım ona.. Lâkin seni sandım, sani andım

Bidâr idi çeşmim ki cihan nûra büründü
Gök kubbenin âvizeleri titredi, söndü
Âlem açılıp saha-i- ümmidime döndü
Tüller arasından güneşin vechi göründü
Baktım ona.. Lâkin seni sandım, seni andım

Şehbeyt: Bir manzumenin en güzel beyti. Namık Kemelin :

Ne efsunkâr imişsin âh ey didâr-ı- hürriyet
Esir-i- aşkın olduk, gerçi kurtulduk esâretten

Bediası, hürriyet kasîdesinin şeh beytidir. Yenişehirli Avnînin :

Gelser-i- kabrimde dur bir lâhza ey sîmin beden
Nûrdan bir serv dikmişler kıyas etsin gören

(**Müfred**)ide Ayrıca bir şehbeyttir.

Şehkâr: [Şâh'esere bak]

Şehnâmeci: Osmanlı târihine âid muharebelerin evvelâ manzum, sonra manzûm, mensûr olarak karışık yazılmasına me'mur edilen şâir. O me'muriyyete (**Şehnamecilik**) denilirdi ki (**Vak'anüvislik**) den eskidir.

Germiyanlı Ahmedî (**İskendername tercemesi**) ne zeyl olarak Süleyman Çelebi zamanına kadar Osmanlı vekayiini nazmetmişti. Fakat kendisinde resmî bir sıfat yoktu. Onun için Fâtihin emriyle şehnâme tanzimine başlayan, fakat başladığı eseri bitiremeyen (**Şehidî**) ilk şehnâmeci sayılmıştır. Ondan sonra **Kanunî** devrinde **Arifî Fethullâh Çelebi**, sonra **Şirvanlı Eflâtun**, daha sonra **Ürmîyyeli Seyyid Lokman**, şehnâmeci tâyin edilmiş, Seyyid Lokman azlolunarak yerine **Tâliki Zâde**, ondan sonra **Hükmî** şehnâmeci olmuş. Hükmînin vefatında yerine kimse getirilmemiş, ikinci Osman devrinde Kadıasker **Gani Zâde Nadirî Efendi**, dördüncü Mürad zamanında da

Erzurumlu **Mülhemî** Efendi zamanlarına âid bâzı parçalar nazmetmişlerdir.

Şekl : Bir manzûmenin mısrâları sayısına ve kafiyeleri sırasına göre aldığı hey'ettir. [Nazım şekillerine de bak]

Şibh-i-hüsn-ü-tâlil : Bir hâdisenin vukuuna şâirane olmakla berâber kat'î olmayan bir sebeb göstermektir. Muhyiddin Râifin :

Niçin hamîdesin ey çarh; söyle, boynunda
Birikmiş âhlarınmı vebâli kalmıştır

Beytinde olduğu gibi. Feleğin eğrilmesine insanların çektiği âhların birikip ağır basdığı sebeb gösterilmek isteniliyor. Fakat bu hüküm, kat'î olarak verilmiyor da öylemi oldu? Diye soruluyor. İşte şu hareket, (**bedi'**) de (**şibh-i- hüsn-ü- tâlil**) denilen san'attir. [Hüsn-ü-tâlile de bak]

Şiir : Eskilere göre **mevzun, mukaffa ve muhayyel sözdür.** Yeniler ise en güzel söze (şiir) diyorlar, hattâ mevzun olmasını da şart koşmuyorlar. Şu hâlde : manzûm olsun, mensûr olsun en güzel söz **şiir**dir.

Şitâiye : Kış dolayısıyla ve soğuklar tasvir edilerek yazılan kasîde. (Nedim)in üçüncü Sultan Ahmed vasfındaki kasîdesinin **teşbib**inden bir kaç beyt :

O rütbe etti bu keskin soğuk zemine eser
Miyân-ı- cûyda gömgök kesildi Nilûfer
Şitânın ettiği bidâdı mülk-i- gülşende

Efendi; binde birin söylesem dolar defter
Ayağı donmadımı havzın evvelâ baştan
Ya düşmedîmi çınârın eli çemende meğer
Bûrudet öyle ki buzlanmasın deyu lâyik
Konulsa penbeye yakut pâre veş ahker

Şivesizlik : Sözü lisanın şivesine uygun söylememek, gerek kelimede, gerek kelâmda yanlışlık yapmak demektir. Gazeteler ve mecmualar - güneşin tutulacağı gün yerinde güneşin kraracağı gün demek gibi - şivesizliğin her türlüsünü yapıyorlar. Nümûne görmek isteyenler, onlara baksınlar. Buna (**şiveye mugayeret**) dedikleri de vardır.

T

Tabîiyet : Bir yazının (**edâ**)sı da, (**müeddâ**)sı da tabiata yâni görülen, işidilen, bilinen şeylere aykırı düşmeyecek derecede olmakdır.

Fikirde tabîiyet : düşüncenin hakikate,
Hisde » : duygunun samimiyete
Hayâlde » : kuruntunun oldukca tabiate

Edada ise : üslubün ifâde tarzına uygun olmasıdır.

Tâc beyt : Bir kasîdenin sonlarında nazımının mahlâsı bulunan beyt. [kasîde bahsine bak]

Tahmîs: Bir gazelin her beytine üçer mısra' ilâve ederek onu (**muhammes**) hâline getirmektir. Eğer ilâveler, asıl gazel beytinin

birinci ve ikinci mısrâları arasına sokuşturulmuş ise ona (**Mutarref tahmis**) derlerdi.

Dîvan şâirleri tahmise pek meraklı idiler. Kasîdeleri bile tahmîs ederlerdi.

Mahmud Nedim Paşanın bir gazeline Ziya Paşanın bir tahmîsinden iki bend :

Ol bezm-i- vasldan ki gam âverd.i- hasretim
Mest-i- harâb-ı- meykde perverd-i- hasretim
Mânend-i- kays rinid-i- cihangerd-i- hasretim
« Hayret nişin-i- bâdiye-i- derd-i- hasretim »
«Bilmem ki germ-i- firkat-û-yâ serd-i- hasretim »

Gül mevsiminde vaslın edip va'd o işveger
Hâr-ı- emel gönülde (Ziya) açdı âdğler
Nahl-i- ümid şimdi dahi vermeyip semer
« Vuslet yeni bahâra kalırsa (Nedim) eğer »
« Bu sûzişimden âteş açar verd-i- hasretim »

Kanunînin bir gazeline (Âyni)nin mutarref bir tahmisinden iki bend :

« Halk içinde mûteber bir nesne yok devlet gibi »
Mansıbı derd-ü- meşakkat, râhati mihnet gibi
Nimeti nikmet bu dehrin, izzeti zillet gibi
Ekl-ü- şürbü can-ü- cisme siklet-ü- illet gibi
« Olmaya devlet, cihanda bir nefes sıhhat gibi »

« Ger huzur etmek dilersen ey (muhibbi) fâriğ ol »
Gafil olma, aç gözün (Âyni) budur asl-ı- usul
Kıble-i- kalbe teveccüh kıl, tarik-ı- hakkı bul
Bir ahedle ülfet etme, pendimi eyle kabul
« Olmaya vahdet mekamı gûşe-i- uzlet gibi »

Takfiye : Kafiye yapmak demektir. [Kafiye bahsine bak].

Tâ'kid : Bir sözden ne demek istenildiği kolayca anlaşılamamaktır. İfâdenin âdeta kör düğüm yapılmış ve mânasının sökülemez bir hâle getirilmiş olması - düğümlemek demek olan- bu ismi almasına sebeb olmuştur.

Tâ'kid : lâfzî ve mânevî olmak üzre iki türlüdür.

Lâfzi tâ'kîd : (**za'fı te'lif**), (**grabet**), (**şivesizlik**) gibi lâfza âid kusurlardan olur. Meselâ merhum Süleyman Fehmînin (Edebiyat) kitabında şöyle bir ibâre var :

«... Bâzıları, o bulutları ince, zarif birer tüle benzeterek semâyi bir yüzü örtülü mâşuka gibi severler..»

İşte bu ibârede (bir) adedi, mâdudu olan (mâşuka) dan uzak düştüğü, (yüzü örtülü sıfatı) ikisinin arasına girdiği için hem (**za'fı te'lif**), hem (**şivesizlik**) yapılmış, ondan dolayı da (**tâ'kid**) husule gelmiştir. Çünkü mâşukanın bir yüzü, yâni yüzünün bir tarafı örtülü de öbür tarafı açıkmı, yoksa peçe örtünmüş bir güzelmi demek istenildiği birdenbire kestirilemeyecek kadar mâna karıştırılmıştır. Eğer «yüzü örtülü bir mâşuka» denilmiş olsaydı o karışıklık olmazdı.

(Hayat) mecmuasının 41 inci nüshasında münderiç bir mektup tercemesi şöyle başlıyor :

«Aziz zevcem ve şimdi Allah evinde hemşirem Emmaye...»

Burada (**Allah evi**) manastır mânasına kullanılmıştır. Lâkin o terkip dilimizde o mânayı ifâde etmediği için (**garib**) olan o tâbîrin kullanılması ibâreyi ta'kide uğratmıştır.

Lâfzî ta'kide bir iki misâl daha:

«Beşinci hicret asrında zannediyorum ki Türk edebiyatı ikiye ayrılmıştı...»

Bu ibâre şöyle olmalı idi:

Zannediyorum ki hicretin beşinci asrında...

«Mevlevihâne kapısında sâkin Seyrisefâin idâresinin Moda vapurunda tayfa Ahmet olğu Mustafa... — İkdam gazetesi»

Bu da şöyle olmalı idi:

Mevlevihâne kapısında sâkin olup...

«Evvelki gün Bakırköyünde inşa edilmekte olan köprünün resm-i-küşadı icra edilmiştir...—Son Saat gazetesi»

Bu da şöyle yazılmalı idi:

«Bakırköyünde inşa edilmekte olan köprünün resm-i- küşadı evvelki gün icra edilmiştir.

Lâfzı ta'kidlerin bu gibileri, anlamıyanları şaşırtır. Anlayanları da güldürür, yâhut kızdırır. (Râşid târihi) ndeki:

«1200 senesi Cümadelâhiresinin 25 ıncı gününde Kahire vâlisi olan Kedhüda Ahmet Paşanın âzim-i-dâr i-beka olduğu haberi vürud etmekle...»

Fıkrası gibileri ise anlamıyanı da, anlıyanı da birdenbire tereddüde uğratır. O târihte Ahmet Paşa Mısır vâlisi mi olmuş, ayni târihte irtıhâl mi etmiş, yoksa vefatı haberi o gün mü gelmiş kestirilemez.

Mânevî ta'kide gelince: Sözün sebk-ü-rabtında kusur olmamakla berâber mânasında (**vuzuh**) bulunmamaktır. (Sâmi) nin pek meşhur olan:

Hâzır ol bezm-i- mükâfata eyâ mest-i- gurur
Rahne-i- seng-i- siyeh penbe-i- mînâdandır

beyti gibi. Bâzılarına göre bu beyit «Karlar, nasıl karataşı rahnedar ederse ey kendini beğenme sarhoşu olan; sen de zulmettiklerinin göz yaşlarıyla bir gün belânı bulursun» demek imiş !

Ahmet Haşim'in :

Dalların zirvesindeyiz ancak
Yarı yoldan ziyâde yerden uzak
Yarı yoldan ziyâda mâha yakın

mısrâları da hemen böyledir..

Takrız : Manzum ve mensur bir eseri nazmen, yâhut nesren medhetmek ve bu yoldaki yazı. Naci der ki : «Ekser takrızat, kitap görülmeden yazılır».

(**Nevres dîvânı**)nı Yusuf Kâmil Paşa bastırdığı sırada Ziya Paşa (**Nesr-i-Murassa'**) tarzında bir takrız yazmıştı. Recâizâdenin (**Tâlim-i-edebiyat**)ı için Namık Kemâlin yazdığı takrız pek güzeldir.

Taktı' : Mevzun bir sözü veznin eczasına göre ayırmak. Gerek aruzda, gerek parmak hisabında her veznin durulacak yerleri vardır. Bunlara aruzda (ecza) hecede (durak) denilir. Veznin eczası, yâhut durağı kaçar heceli ise mevzun sözün, onlara göre ayrılacak parçaları da o kadar heceli olmak lâzımdır.

Aruz vezninde cüzlerin heceleriyle berâber açık ve kapalı uygunluğa da bulunmak şarttır. Meselâ :

Kâinâtın hâli dâim bikarar mısrâı :

Fâilâtün fâilâtün fâilât

veznindedir. Veznin de, mevzunun da heceleri açık ve kapalı îtibariyle ayrılırsa şöyle olur :

— . — — — . — — — . —

İlmin hepsini de bir Türk bilmeli

mısrâı hece cezninin altılı, beşli ölçüsüne göre yazılmıştır. Bunu taktı' eder, yâni duraklara ayırırsak:

İlmin hepsini de — bir Türk bilmeli

olur, hecelerin sayısı duraklara uygun bulunur. Hece vezninde kelimelerin duraklara taksim edilmiş olması ehemmiyetlidir. Yâni kelimenin yarısı bir durakta, yarısı öbür durakta olmamalıdır.

Yukarıki mısrâda bu taksim yapılmıştır. Fakat :

Gâfil yolcu gâfil yolcu
Ozan yok kırık yay ucu

Beytinin ikinci mısrâında taksime dikkat edilmemiş, o mısrâdaki (kırık) kelimesi âdeta orta yerinden kırılmış, bir hecesi birinci durakta kalmış, ikinci hecesi ikinci durağa geçmiştir.

Kelimelerin duraklara taksim edilemeyişi, hece vezninin âhengini bozar. Aruzda ise bu şart yoktur. Yâni yerine göre kelimenin bir kısmı bir cüz'de kalır, bir kısmı öbür cüz'e geçer. Orada dikkat edilecek şey: hecelerin sayısıyla açık ve kapalı uygunluğudur. Meselâ 4 (mefâîlün) dörder heceli dört cüz'den müteşekkil bir vezindir. Bunun açık ve kapalı hecelerini şöyle gösterebiliriz :

. — — — . — — — . — — — . — — —

Buna göre tanzim edilmiş olan :

Ne efsunkâr imişsin âh ey didâr-ı-hürriyet

Mısrâını şöyle taktî ederiz :

Ne efsunkâr imişsin â hı ey didâ -rı- hürriyet

. — — — . — — — . — — — . — — —

İnşad esnâsında uzunca okunan (imâle)li heceler

takti'de iki hece sayılır. Mısrâdaki (âh) kelimesinin iki hece itibârı gibi.

[Hece ve imâle bahsine bak]

Tâ'miye : (**Ebced hisabı**) ile yazılan târihlerden fazlayı çıkarmak, eksiği doldurmak usulü. [Târih bahsine bak]

Târih : Harfleri, Ebced hisabınca bir hâdisenin vuku' bulduğu hicrî seneyi gösterir bir cümle, yâhut bir mısra', yâhut bir beyt tertib etmektir.

Meselâ (اخرون = **Âhirûn**) kelimesi, Ebced hisabınca 857 dir ki İstanbulun hicrî sene hisâbıyla fethi târihidir.

Adanalı Sürûrînin :

Senin sinnin Sürûrî geldi kırka

Mısrâı da 1205 yılını gösterir ki şâir, o sene kırk yaşına girmiş. Böyle târihlere (tam) denilir.

Bâzı târih mısra', yâhut beyitlerinin yalnız noktalı, yâhut yalnız noktasız harfleri hisab edilir. Birinci nevi'den olanlara (**menkut**), (**mu'cem**) (**cevher**), (**mücevher**), (**gevher**), (**güher**) denildiği gibi, ikinci nevi'den olanra da (**mühmel**) yâhut (**sâde**) tâbir edilir.

1326 yılını gösteren :

Aldı ol hazreti Hak Celle celâl

mısrâı **mücevher**, 1239 senesini işâret eden :

Fer verir mûhr ile Galib gibi paşa sadre

mısrâı **mühmel** birer târihtir.

Bâzan târih, iki mısrâ olur ve her biri ayni se-

neyi gösterir, bâzan da bir mısrâda iki târih bulunur. Böylelerine (**dûta**) yâhut (**Dûbâlâ**) yâni (**iki katlı**) derler.

Bunlardan başka (Tevârih-i- musannna) denilen nevi'leri vardır ki ekseri muamma kabilinden olur.

Bir de (**ta'miye**) li târihler vardır. Ta'miye, târih mısrâında fazla gelen adedin çıkacağını, yâhut eksik kalan sayının dolacağını anlatır bir işârettir. Meselâ arkadaşlarımdan Midhat Rebiî merhum 1337 de ölmüştü :

Hezan içinde Rebii yazık ölüb gitti

mısrâını vefatı târihi olmak üzere buldum. Fakat bu mısrâın noktalı harfleri 1341 senesini gösteriyor, yâni 4 fazla bulunuyordu :

Çıkıp da çâr cihetten bu nâle aksetti

mısrâında (**çar**) yâni dört cihetten nâle çıkartmakla bir ta'miye yapmış ve o fazlalığı gidermiş oldum.

Keza valdem 1346 da vefat etmişti :

Ellisinden sonra öksüz koydun anne oğlunu

mısrâı bir vefat târihi olabilecekti, Lâkin 9 eksikti. Onu :

Nûh felekten gûşuma târih-i- menkutun gelir

mısrâında «9 felekten târihini işittim» demekle tamamladım.

Târihe müteallik daha birçok tâbir varsa da eski yazıya âid olduğu için bundan ziyâde söze lüzum görmedim.

Tardiye : yahut **Tard-ı-rekib** Beşinci mısrâı, birinci bendin dört mısrâıyla kafiyeli olmıyan muhammes. Şeyh Galibin, iki bendini naklettiğim :

Bir şâha esîr oldu kim dil
Her gamzesi kahramân katil
Gamzeyle sitemde lâ'li yekdil
Bigâne nigâhı kane maîl
Tîr-i- gamı câna âşinâdır
Galib gibi sad hezâr meftun
Sahrâ-yı- mahabbetinde mecnun
Olmaz yine kimse zâr-ü- dilhun
Her cevrine ehl-i- derd memnun
Amma ki ne çâre bivefâdır

muhammesi gibi.

Tarafeyn : Müşebbeh ve müşebbehün bih. demektir. [Teşbih bahsine bak].

Tard-ü-aks : [Aks bahsine bak].

Ta'riz : Kapalıca îtiraz ve sitem yapmaktır. Haylaz bir çocuğa: «Oğlum, biraz da çalışma oynasan» denilmesi onun dâima oyunla vakit geçirdiğine kapalı bir îtirazdır.

Vefâlı yadına benden hezâr şükran ki
Bırakmıyor beni tenha şeb-i- melâlimde

Beyti de kendisiyle değil, ancak hatırasıyla vakit geçirildiğinden dolayı sevgiliye sitem yolunda yapılmış bir ta'rizdir.

Tasrî' : Beytin iki mısraını da kafiyeli yapmaktır ki öyle beyte (musarra') denilir. Bütün mısrâları kafiyeli manzûme yazmaya da (**tasri'**) denilir.

Tasvîr : [Tavsif kelimesine bak]

Tazmin : Başka bir şâirin bir mısrâını, yâhut bir beytini söz arasında îradetmekdir. Meselâ Bay muhyiddin Râifin bir gazeline yazdığım

(nazire) de o gazelin bir mısrâını şöyle tazmin etmiştim :

Ey benim genc-i-hüsn olan şûhum
Sana bi kayd-i- ihtiyâr imişim
Ömrümü çiğnemişken, ezmişken
Yine râhında hâksâr imişim
Hâksâr ettiğin bu sine diyor :
«Basmayın hak-i-pay-i- yâr imişim»
Mısraiyle Cenâb-ı- muhyinin
Süziş-i- kalbe reşhebâr imişim

Beyt tazminine gelince : zemanı şâirlerinden ancak (Sabrî) nin tek bir mısrâını beğenmiş ve onu :

Zamanında Bihamdillah bekavi-i- sabri-i- şâkir
« Giriban-ı- felek mehcur i- dest-i- âh-ı- şekvadır»

Suretinde tazmin eylemiş olan Nef'î, bâzan mazmunlarından bile istifade ettiği Bakî'nin bir beytine şu suretle tazmin yapmıştır :

Bu mahalde acab evsafına çesban görünür
Nola bu beytini Bakî'nin edersem tazmin
« Def'-i- ya'cüc-i- game eşigidir sed-di- sedid »
« Men'-i- ceyş-i- eleme dergehidir hısn-ı- hasin »

Misallerden anlaşılmıştır ki tazmin edilen mısrâ, yâhut beytin sâhibine işâret etmek şarttır.

Tebliğ: Mübaleganın birinci derecesi. [Mübalegaya bak]

Tecâhül-ü- ârif : Bilen bir kimsenin bilmiyor nükte dolayısıyla bilmiyormuş gibi davranmasıdır. Tecâhül-ü- ârifte bir nükte kasdedilmiş olması şarttır. Meselâ Bay Ruşen Eşrefin Süleyman Nazife :

— Şinâsî mektebi hakkındaki fikriniz nedir? Süâline Nazif merhumun :

— Mektebi mi ? Ben böyle bir şey bilmiyorum azizim. İşittiğime göre onun Bâb-ı-âli caddesinde güzel bir matbaası varmış... cevabında olduğu gibi. Süleyman Nazif, iyi Fransızca bildiği için soranın mektep demekten maksadı (edebî meslek) demek olduğunu anlamıştı. Fakat Fransızca (ecole) kelimesinin her yerde (mektep) diye tercemesi doğru olamayacağını bildirmek için anlamamış gibi davranmıştı.

Benmi çıldırdım ilâhi; yoksa hiçmi farkı yok
Gördüğüm çılgın gürûhun zümre-i- divâneden ?

Beytinde de bir tecâhül-ü- ârif vardır.

Tecdid-i- matla' : Kasîdenin orta yerlerine doğru yeni bir matla' yazmak. [Kaside bahsine bak]

Tecnîs : Cinas yapmak. [Cinas bahsine bak]

Tecrîd : Bir şâirin kendini mücerred bir şahıs, yâni ayrı bir adam farzederek ona hıtab eylemesidir.

Ey altmışına sâl-ı- hayatın eren âdem;
Altmış senelik ömrün, elinde nesi kaldı?
Gafletmi, tegaf-ülmi nedir, neyse uyan, bak
Biyhude güzar eylemesin müddet azaldı !

Kıt'asındaki hitab gibi.

Bu hıtablar, (ey Fuzulî), (Nedima) tarzında oldukları gibi (ey dil !) (gönül !) gibi kelimelerle de yapılırdı.

Tedrîc : (**Tensik**) san'atinin diğer adıdır. İfâdenin derece derece yükselmesi, yâhut alçalmasıdır. Recâyî Zâde, ifâdenin yükselme-

sine (**tedrîc-i-sâid**) alçalmasına (**tedrîc-i-hâbit**) diyor. Nâci de bu tâbire -âhenksizliği dolayısıyla- îtirâz ediyor. Vakıa o mekamda (**tensik-i-inhitâtı**) denilmesi kulâğa daha hoş gelir.

Ekrem Bey, (**tedrîc-i-hâbit**) e misâl olmak üzre Namık Kemâlin (**Cezmi**) sinden «. . . Tarafeynden top ve tüfek sadası kesildi. İki asker mızrak mızrağa, kılıç kılıca, hançer hançere, boğaz boğaza uğraşmaya başladı» fıkrasını almış, fakat iki asker arasındaki mesafenin gittikçe azaldığına bakarak (**tedrîc-i-hâbit**) olduğuğuna hükmetmekle yanılmıştır. Dikkat edilirse anlaşılır ki mesâfenin azalması, çarpışmanın çoğaldığını göstermektedir. Şu hâlde ibârede parlak bir (**tensik-i-irtikaî**) yâhut (**tedrîc-i-sâid**) vardır. [Tensik kelimesine de bak]

Tedvîr : Bir mısrâdaki kelimelerin yerini değiştirmekle veznin ve mânânın bozulmaması, yâni, yine ayni meâlin anlaşılmasıdır. Meşhur :

Semen ğeldi Recâyiye bu mahbesde oturmakdan

Mısrâında olduğu gibi. Bu mısrâ şöyle bir kaç türlü de okunabilir :

Recâyiye semen geldi bu mahbesde oturmakdan
Bu mahbesde oturmakdan Recâyiye semen geldi,
Oturmakdan bu mahbesde Recâyiye semen geldi.

Te'lif : Lügatte alıştırmak, imtizac ettirmek demektir. Bir müellifin bahisleri biribirine alıştırmak ve uydurmak suretiyle kitab yazmasına da te'lif denilir.

Te'lif, bir de ibârenin tertibi mânâsına gelir ki

o tertibin bozukluğuna (**za'f-ı-te'lif**), rabıtsızlığına da (**fesad-ı-te'lif**) tâbir edilir. [Bu tâbirlere de bak]

Te'kidülmedh bima yüşbihüzzem. Birini zem eder surette medh etmektir. Çalışmayan bir çocuk için «durup dinlendiği yok, gece gündüz kitaplarıyla uğraşıyor» denilmesi gibi.

Bunun bir de zıddı vardır ki ona da : (Te'kidüzzem bima yüşbihülmedh) derler. Haylaz bir çocuk için «o kadar intizam meraklısı ki sayfaları dağılmasın diye kitaplarının kenarlarını kesmiyor» denilmesi gibi.

Bunlardan birine «zemme benzer medih, ikincisine de «medhe benzer zem» diyebiliriz.

Tefennün fil'îbâre: Bir defa söylenilmiş olan bir sözü, ikinci defa söylemek lâzım gelince (**tekrar**)a düşmemek için başka türlü ifâde etmektir. Meselâ bir sözde Fuzûlî'den bahsolumuşken tekrar zikri icabedince « Leylâ Mecnun şâiri » denilmesi gibi. Eskiden **merkum, mûmâileyh, müşarün'ileyh** gibi tâbirler, bu maksadla kullanılırdı.

Tegazzül : Gazel yazmak demektir ki yâ ayrıca, yâhut kasîde arasında olur. «Tegazzül, tenezzül değildir—Recayî Zade Ekrem».

Gazel, tanzim edenlere **Mütegazzil, gazelsera** ve **gazelnüvis** denilirdi.

Tehallus : Mahlâs almak, asıl adından başka bir isim takınmak. Nef'î, evvelce

(**Darri**) tehallus etmişti. [Mahlas kelimesine de bak]

Bir de hüsn ü tehallus vardır ki mahlasın yalnız lâfzını değil, mânâsını da muradetmektir. Bakî'nin :

Minnet Hûdaya, devlet-i- dünya fena bulur
Bakî kalır sahife-i- âlemde âdımız

Beytindeki (Bakî) kelimesinin kullanılışı gibi.

Tehekküm : (**Târiz**)in te'sirli olan kısmıdır:

Edebiyâtı tutup boğdu gürûh-ı- kudema
Okuyun sızde onun cânına ey genç üdeba

beytinde olduğu gibi.

Tehzîl : Ciddi bir esere latîfe tarzında nazîre yazmaktır. Eski şâirlerden (**Mürekkebci Hâvâyî**) ile (**müverrih Sürûrî**) tehzîlleriyle şöhret almışlardı. Meselâ Havâyî, Şeyhülislâm (Behâyî) nin :

Dağıttın hâb-ı- nâz-ı- yâri ey feryâd, neylersin?
Edip seyrangehim yekser harâb âbâd, neylersin?

Matlaını :

Dağıttın arpa-vü- buğdâyımı ey bâd; neylersin?
Edip harmengehim yekser harâb âbâd, neylersin?

Diye tehzîl etmişti. (**Enderunlu Vâsıf**) da Nedîmin :

Haddeden geçmiş nezâket yâl-ü- bâl olmuş sana
Mey süzülmüş şişeden ruhsâr-ı- âl olmuş sana

Beytiyle başlayan gazelini (**Musahib Hâtif Efendi**) ye hitab ve lâtife olmak üzre kaba bir surette tehzîl eylemiş, ezcümle :

Kırmızı âşı boyâsı rû-yi- âl olmuş sana
Ekşiyip bakkalda pekmez sonra bâl olmuş sana
Ağarıp kabı, dökülmüş zağra sanma Hâtifa
Sen bir uncu beygiri, kürkün çuvâl olmuş sana

Demişti.

Bay Fazıl Ahmedin (hezl ve tehzîl) den ibâret bir (divançe)si vardır.

Telfîk: (**Tenasüb**) san'atinin diğer adı. [Tenasübe bak]

Telmîh: Söz arasında meşhur bir vak'a, yâhut mâruf bir fıkraya, ve yâhut mûtad bir usule işâret etmektir. Nâbî'nin :

Ey nâme; sen ol mâh likadanmı gelirsin ?
Ey hüdhüd-i- ümmid; sebâdanmı gelirsin?

Beytinde târihî bir vak'aya, Kırımlı Rahmînin :

Âbisten-i-safa-vü- kederdir bütün leyâl
Gün doğmadan meşîme-i- şebden neler doğar

Beytinde «geceler gebedir» Meseline, benim :

Hacle-i- nâsuta girmezden mukaddem Âliyem;
Eyledin rihlet diriğa halvet-i lâhutuna
Bekliyorken ben sana şal bağlamak hengâmını
Bağladım amma zavallı kardeşim; tabutuna!

Beytlerimde ise gelinlerin kocası nezdine giderken arabaya binecekleri sırada velileri tarafından bellerine şal kuşatılmak âdetine işaret olunmuştur.

Telmî': Bir mısrâın tamâmı, yâhut bir parçası başka lisandan olmak üzre manzûme yazamak :

Hicranın ile sîne, elem perverdi
Dil, muhtazır-ı- muztaribe benzerdi
Ey ruh-i- revan; avdetin etti ihya
Hoş âmedî-vü- hayat ı nev âverdî

Rübaisiyle Nedîmin :

Kücast kû-yi- Nedima? terânesîyle bu dem
Gelir cihana gül efşan olup o tâze nihâl

Beytinde olduğu gibi.

Bu yoldaki yazılara (**Mülemma'**) denilir.

Temsîliye : İstiâre nev'ilerindendir. « **Bir hey'etin bir hey'ete teşbihi**» diye târif ederler. Endrunlu Vâsıfın :

Nâfile bal çalıp ağzıma yalandırdı beni

Mısrâını da misâl gösterirler. Burada ağza bal çalmak birine iyi bir vâidde bulunmaya benzetilmiş ve müşebbehünbihi hazef olunmuştur. Bir fikri isbât için yapılan (**irâd-ı-mesel**) ler de istiâre-i-temsiliye kabilindendir. Meselâ Namık Kemâlin :

Muîni zâlimin dünyâda erbâb-ı- denâettir
Köpekdir zevk alan sayyâd-ı- bi ınsâfa hizmetten

beytinin birinci mısrâındaki (zâlim), (muîni) ve (erbâb-ı-denâet) ikinci mısrâdaki (sayyad-ı-bî insaf) ile ona hizmetten zevk alan köpeğe benzetilmiştir.

Temmuziye : Yazdan ve sıcaktan bahs ile (**teşbib**) yapılarak medhe dâir yazılan kasîde. Nef'inin Nasuh Paşa için yazdığı bir temmûziyedn bir kaç beyt :

Yine irişti temûz, oldu cihan pûrtef û- tâb
Girdi bir hılkate hep ateş-û- bâd, âb-û- tûrâb
İrdi bir gayete te'sîr-i- hâva kim bir mûr
Bir dem-i- germ ile eyler yedi deryâyı serâb
Nazm için vâsfını bu fasl-ı- cehîm efrûzun
Etse bir şâir eğer tab'ına tevcih-i- hitâb
Düşmeden dam-i- hayâle dahi bir demde eder
Tâb-ı- endişesı mürgan-ı- meâniyl kebâb..

Tenâfür : Bâzı herflerin, yâhut kelimelerin yanyana gelmesinden, yâhut biribirine yakın bulunmasından telâffuzun güçleşmesidir. Birincisine (**tenafür-ü- hurûf**) ikincisine (**tenafür-ü- kelimat**) derler. Nabî'nin :

Letâfet kat kat olmuş ârızında nesterenlenmiş

Mısrâındaki (neşterenlenmiş) kelimesinde (tenafür-ü- hurûf), Âmidli Hâminin:

Ey Andelîb; o gül uyumuşmuş ses istemez.

Mısrâında ise (tenafür-ü- kelimat) vardır.

Tenâsüb : Mânâcâ biribirine münasib kelimeleri bir arada zikretmektir. Bay Muhyiddin Râifin :

O âşıkane terânen ki bin bâhârı değer
Gıda-yı- rûhu mudur gülsitânın ey bülbül

Beytindeki (**terâne**), musiki demek olan (gıdâ yı-rûh), (bahâr), (gülistan) ve (bülbül) lâfzlarının cem'i gibi.

(**Mürâât-ı- nazîr**), (**telfik**), (**Tevfik**) gibi isimler de verilen tenâsub, yazı yazanların en ziyâde yaptığı bir san'attir.

Bunun bir de (**iyhâm**)ı vardır.

İyhâm-ı- tenâsüb : Müteaddid mânâsı olan bir lâfzın bir mânâsıyla diğer bir kelimenin mânâsı arasında münasebet bulunmaktır. Nabî'nin :

Pek uçurma bildiğim kuştur benim ey bağban;
Bülbülün gülzâr-ı- âlemde hezârın görmüşüz.

Beytinde (**uçurma**) ile (**kuş**) ve (**bülbül**) ile (**hezâr**) kelimelerinin bir arada bulundurulması gibi.

Malûm olduğu üzre uçurma : pervaz ettirme demek olduğuna göre onunla (kuş) ve (bülbül) arasında bir münasebet vardır. Fakat burada uçurma : mubalâga etme demek olduğundan ve aralarında ancak uçurmanın bir mânâsıyla münasebet

bulunduğundan yapılan san'at (**tenâsub**) değil, (**iyhâm-ı- tenâsub**) dür.

Keza (**hezâr**) bülbül mânâsına olduğu için bülbül ile mânâca münasebeti vardır. Lâkin buradaki mânâsı (**bin âdedi**) olduğu için ikisinin bir arada zikrinden (**iyhâm-ı- tenâsub**) husule gelmiştir.

*

Tenkîd : Fransızca **Critique** kelimesinin karşılığı olmak üzre kullanılan bir kelimedir. Bir eserin iyi olub olmadığına, onun hakikaten güzel sayılıp sayılamayacağına dâir hüküm vermek mânâsında istı'mal edilmektedir. Tenkîd yapana (münakkid) denilir. Bizde hakikî bir münakkid daha yetişmemiştir. Tenkîd namına yazılan yazıların pek çoğunda vukufsuzluk, bâzılarında ise haksızlık görülüyor.

Tenkîh : (Haşıv)sız söz söylemek mânâsınadır. O yoldaki sözlere (Münakkah) denilir. Eskilerden şâir Nailî, münakkah yazılarıyla ün almıştır. Ziya Paşa onun hakkında :

Elfazı selis-ū- mūntehabdır
Mazmunları bâis-i- tarabdır
Tenkîh eder sözū o dânâ
Bercestedir anda lafz-u- mânâ

Mutâlaasında bulunur.

Tensîk : Bir ibârede zikredilecek birkaç şeyi sırasıyla irâdeylemektir. Sıra tertibi ile mâna yükselirse (**tensîk-ı-irtikaî**), alçalırsa (**tensîk-ı-inhitâtı**) denilir.

Sıhhatim, ömrûm, hayât-ı- câvidânımsın benim

Mısrâınd **irtikaî bir tensîk** vardır. Çünkü: sevgili, evvelâ sağlamlığa, sonra yaşayışa, sonra da ebedî hayata benzetilmiştir. Bunlar sırasıyla biribirinden kuvvetli oldukları için o suretle dizilmelerinden tensîk-ı- irtikaî husule gelmiştir.

Bu mısrâın dizisi değiştirilse de meâli:

Ey benim ebedî hayatım, ömrüm
Seni ben görünce sıhhati gördüm

Şeklinde ifâde edilse sözün kuvveti düşürülmüş ve **inhitatî bir tensîk** yapılmış olur.

Tensîk-ı- sıfât : Bir şahsı, yâhut bir şeyi müteaddid sıfâtla zikretmektir. Sevgiliye:

Sıhhatim, ömrüm, hayatı cavdanımsın benim

Mısrâı ile hitab eyleyerek onu sıhhate, ömre, ebedî hayata benzer olmakla tavsif ediş gibi.

Terâne : Rübaî'nin diğer bir adıdır. İranda ekseriya rübaîlerin terennüm edilmesi, rübaînin bu ismi almasına sebeb olmuştur.

· Terâne: Terennüm mânâsınadır. [Rübâîye bak]

Terbi' : Bir gazelin beher beytine ikişer mısrâ ilâve ederek onu âdetâ (murabba') şekline koymaktır. Terbi' edilecek gazel, başkasının olduğu gibi terbi' edecek şâirin kendi sözü de olabilir. Nitekim Naci merhum:

Verdim âteş dillere sûz-i- dil-i- âvâreden
Eyledim icâd bin yangın bir âteşpâreden

(Matla') lı gazeline sonradan ikişer mısrâ ilâve etmiş ve:

Aldım âteş bir zaman bir âteşin ruhsâreden
Farkolunmam şimdi bir âteşfeşan seyyâreden
«Verdim âteş dillere sûz i- dil-i- âvâreden»
«Eyledim icâd bin yangın bir âteşpâreden»

Şekline giren gazelin üstüne «terbi i- gazel i- hîş » yâni «kendi gazelimin terbiî» terkibini yazmıştı.

Terceme-i-hâl : Bir kimsenin hayatından bahseden eser. Frenklerin Biyographi dedikleri şahsî târih.

Terdîd : Bir sözü muhatabın beklemediği bir surette bitirmektir. Meselâ :

Erbâb-ı teşâûr çoğalıp şâir azaldı

Mısrâını işiden bir kimse, daha bir kaç şâir varmış zannına düştüğü hâlde :

Yok, öyle değil, şâirin ancak adı kaldı.

Mısrâını duyunca beklemediği bir neticeyi almış olur.

Tercî-i- bend : Gazel şeklinde ve ayni vezinde yazılmış manzûmelerin (**vâsıta**) denilen bir beyt ile biribirine bağlanmış şeklidir. (Vâsıta) beyti tekerrür ederse (**tercî-i-bend**) tebeddül ederse (**terkib-i- bend**) olur. Bendlerin herbirine tercî i- bendlerde (**tercî'hâne**) terkîb-i- bendlere de (**terkîbhâne**) denilir.

Ziya Paşanın meşhur Tercî i- bendinden bir parça :

Bu kârgâh-ı- sun' aceb dershânedir
Her nakş, bir kitâb-ı- ledûnden nişânedir
Gerdun, bir âsyab-ı- felâket medârdır
Gûya içinde âdem-i- âvâre dânedir

Mânned-i- dîv beççelerin iltikam eder.
Köhne rıbât-ı- dehr, aceb âşiyânedir
Tahkik olunsa nakş-ı- temâsîl-i- kâinat
Ya hab-ü- ya hayâl veyâhut fesânedir
Müncer olur ümûr-ı-cihân bir nihâyete
Sayfin şitâya meyli, bahârın hazânedir
Kesb-i- yakine âdem için yoktur ihtimâl
Her i'tikad, akla göre gaibânedir
Yareb nedir bu keşmekeş-i- derd-i- ihtiyac
İnsanın ihtiyacı ki bir lokma nânedir
Yoktur siper bu kubbe-i- firuze fâmda
Zerrat, cümle tir-i- kazaya nişanedir
Asl-ı- murâd, hükm-i- ezel bulmadır vücud
Zâhirdeki savâb-u- hata hep bahânedir
Bir fâilin meâsiridir cümle hadisât
Ne iktîzâ-yi- çarh-u- ne hükm-i- zemânedir
Sübhane men tahayyere fî sun'îhil ukul
Subhane men bikuretihi ya'cüzül fühûl

Terkib i bend: Gazel şeklinde ve ayni vezinde yazılmış müteaddit manzûmenin ayrıca birer beyt vâsıtasıyla biribirine bağlanmış şeklidir. Terkîb-i bendlerde vâsıta beyti değişir. Vâsıtaların bağladıkları manzûmelerin her birine **(bend)** yâhut **(terkîbhâne)** denilir.

Bağdatl Ruhînin meşhur **(terkîb)**inden iki bend:

Sanman bizî kim şîre-i- engûr ile mestiz
Biz ehl-i- harabâttanız, mest-i- (elest)iz

Ter dâmen olanlar bizi âlûde sanır, lik
biz mâil-i- bûs-i- leb-i- câm-ü- kef-i- dastiz

Bû Âlem-i- fânide ne mîr-ü- ne gedâyız
Âlâlara âlâlanırız, pest ile pestiz.

Sadrın gözedlb neyleyelim bezm-i- cihânın
Pây-ı- hum-ı- meydir yerimiz bâde perestiz

Erbâb-ı- garaz bizden irağ olduğu yeydir
Zira yere düşmez okumuz, sâhib-i- şestiz.

Mâil değiliz kimsenin âzârına amma
Hâtırşiken-i- zâhid-i- peymâne şikestiz

Hemkâse-i- erbâb-ı- diliz, arbedemiz yok
Meyhanedeyiz gerçi, veli âşk ile mestiz

Biz mest-i- mey-i- meykede-i- âlem-i- cânız
Serhalka-i- ce'miyet-i- peymâne keşânız

Gör zâhidi kim sâhib-i- irşâd olayım der
Dün mektebe vardı, bugün üstâd olayım der

Meyhanede ister yıkılıp olmaya viran
Biçâre harâb olmadan âbâd olayım der.

Elden komasın câm-ı- meyi gül gibi birdem
Her kim ki bu gamhânede dilşâd olayım der

Bir serv-i- kadin bende-i- efgendesi olsun
Âlemde o kim gussadan âzâd olayım der

Ömrün geçirip kûh-i- belâda dil-i- şeyda
Berhemzen-i- hegâme-i- ferhâd olayım der

Vasl istemeyip hecr ile hoş geçtiği bû kim
Miskin, gam-ı- cânâneye mütâd olayım der

Gezdi, yürüdü, bulmadı bir eğlenecek yer
Min bâ'd yine âzim-i- Bağdâd olayım der

Bağdad, sadefdir, güheri dürr-i- necefdir
Yânında anın dürr-ü- güher seng-ü- hazefdir

Tercî'hâne : Tercî-i- bendi teşkil eden bendlerden her biri. [Tercî-i- bende bak]

Terkîbhâne : Terkîb-i-bendi teşkil eden bendlerden her biri. [Terkib-i-bende bak]

Trajedi : İnsanların hayatını sahnede göstermek üzre yazılan yazılara frenkler **dramatik** derler, dramatik eserleri de **trajedi ve komedi** olmak üzre başlıca ikiye ayırırlar. Biri kederi, diğeri neş'eyi tasvîr eden bu nevi'lerden ikisi de eski Yunanistanda zuhur etmiş ve şarab ma'budu **Baküs** namına yapılan âyinlerden alınmıştır.

Mitolojiye göre **Baküs** yâhut Yunanca **Diyoniyos**, baş Ma'bud **Jüpiter**'in oğlu imiş. Dağ ve kır perileri tarafından terbiye edildiği için gayet vahşî ve haşarı yetişmiş. Asma dikip üzüm yetiştirmekten hoşlanırmış. Bu san'ati ve üzümden şarap yapmayı Yunan krallarından **İkariyüse** öğretmiş. İkariyüsün bağına bir keçi girmiş, üzümlerini yemiş. Oda keçiyi tutmuş, Baküs Mâbedinde kurban etmiş. Ondan sonra her yıl Baküs için bir keçi kesmek âdet olmuş.

Yunancada keçiye **Tragos** denildiğinden onun kesildiği sırada edilen terennümlere **Tragodya** denilmiş. Böyle acıklı sahneleri ihtiva eden oyunlara da **Trajedi** adı verilmiş.

Trajedinin zuhuru milâddan altı, yedi asır önceye kadar çıkarılıyor. Keçi kurbanı esnasında **kör** denilen bir muganni, **Baküs** namına terennümler icra

edermiş. Milâddan evvel altıncı asrın ortalarında **Tespis** isimli bir şâir **körün** karşısına **Aktör** denilen birini çıkarmış. Bu adamın vazifesi **körün** hitaplarına cevap vermek imiş. Bu hitaplı ve cevaplı terennümler, **trajedi** ve **komedideki** **Diyalog**, yâni mükâlemenin temelini teşkil etmiş.

Eski Yunanistanda en büyük trajedi şâiri olmak üzre **Eşil**, **Sofokl** ve **Öripid** nâmında üç kişi vardır.

(**Eşil**) trajedilerini dinî bir fikirle yazar, sahnede ma'budları ve onlar tarafından insanların cezaya çarpıldığını gösterirmiş.

(**Sofokl**) insanları olmaları lâzım geldiği gibi, **Öripid** ise yine insanları oldukları gibi tasvîr edermiş.

Fransız şâirlerinden **Korney** Sofoklı, **Rasin** de Öripidi nümune ittihaz etmiş.

Bizde Hâmidin (**Eşber**)i gibi bâzı eserler, trajedi nümunesi sayılabilir.

Tersî': Bir beyti teşkil eden mısrâlar ile bir fıkrayı terkib eden cümlelerdekı lafızları, vezin ve kafiye îtibariyle biribirine uygun olarak tertîb etmektir.

Şinâsî'nin :

> **Akl-û- hisab, mâil-i- tedbir eder bizi**
> **Nakl-û- kitab kail-i- takdir eder bizi**

Ziya Paşa'nın :

Munhasırdır sözlerim evsâfına
Muntazırdır gözlerim eltâfına

Namık Kemâl'in:

Eczây-ı- beşer câlib-i- ta'cil-i- fenadır
İbkay-i- eser mûcib-i- tahsil-i- bekadır

beyitleriyle:

«Basît-i- âlemde medâyin i- azîme inşasıyla revabit-ı-içtimaı teşyîd ediyor. Muhît-ı-âzamda sefâin-i-cesîme peydâsıyla vesâit-i- intifâı tezyîd ediyor» fıkrasında olduğu gibi.

Tersîin sözde ne kadar külfetli olduğu ve o yoldaki sözlerin ne derece gayr-ı-tabiî bulunduğu misâllerden anlaşılmıştır.

Tescî': Seci' yapmak, nesirde kafiyeli söz söylemek. [Seci' ve nesre bak].

Tersîl: Seci'siz nesir yazmak. [Nesre bak].

Tesdîs: Bir gazelin beher beytine dörder mısrâ ilâvesiyle onu (**müseddes**) hâline getirmektir. Bay Ali Ekrem'in bir gazeline Bay Hüseyin Sîyret'in yaptığı bir tesdîsten iki parça:

Gün görmek istesen günün akşâm olur sana
Her şeb dümû-ı- mihnetin ecrâm olur sana
Alâm-ı- ömr sübha-i- eyyâm olur sana
Anka-yı- baht, şeb pere-i- bâm olur sana
«Sen zanneder misin ki felek râm olur sana»
«Ümmîd, dâima emel-i- hâm olur sana»

Vahdetgüzine sâye-i- devlet giran gelir
Âhrâre kendi gölgesi serv-i- revan gelir
Seng-i- mezâra talilimiz sayaban gelir
Hükm-i- zemâne (Siret) e pek biaman gelir
«Tâcile yok lüzûm ki (Ekrem) zaman gelir»
«Ka'r-i- mezâr, sine-i- arâm olur sana».

Tesmît : Gazel, yâhut kasîdeyi (**müsammat**) denilen tarzda **tanzim etmek** [müsammat kelimesine bak].

Teşbîb : Kasîdenin âfakî mukaddemesi. [Kasîdeye bak].

Teşbih : Aralarında ya **hakikaten** yâhut **mecâzen** münasebet bulunan şeyleri biribirine benzetmektir. Teşbîhin (**müşebbeh** = benzeyen, **müşebbehünbih** = kendine benzetilen, **vech-i-şebeh** = aradaki münasebet, **vasıta-i-teşbih** = benzeyiş hükmünü ifâde eden kelime) namiyle dört **rüknü** vardır.

«Türk askeri aslan gibi cesaretlidir» cümlesinde (Türk askeri) benzediği için **müşebbeh** (aslan) kendisine benzetildiği için **müşebbehünbih**, (cesaretli) ikisi arasındaki münasebeti anlattığı için **vech-i-şebeh**, (gibi) benzeyiş hükmünü verdiği için **vasıta-i- teşbih**dir. Benim vasıta-i- teşbîh dediğime (**edât-ı- teşbih**) diyorlar. Fakat :

Leb-i- lâ'li güle benzer o mehin

yâni «o ay gibi güzelin kırmızı dudağı güle benzer» mısrâında olduğu gibi edat olmıyan kelime ile de —meselâ burada **benzer** kelimesiyle yapıldığı gibi—

teşbîh yapılıyor. Onun için ben vasıta-ı- teşbîhi, edat-ı- teşbihten daha şümullü buluyorum.

***

Bir teşbihte rükünlerin dördü de bulunursa ona (**teşbîh-i- mufassal**) vech-i- şebeh bulunmazsa (**mücmel**)vasıta-ı- teşbih hazfedilmişse(**müekked**) denilir. Teşbîhin rükünleri azaldıkca mânası kuvvetlenir.

Türk askeri cesarette aslan gibidir,
Türk askeri aslan gibidir,
Türk askeri aslandır.

Cümlelerinden evvelkiler, Türk askeri aslana benzer demek olduğu hâlde sonrakisi: « Türk askeri aslanın ta kendisidir» meâlini ifâde eder.

***

Bâzan müşebbeh ile müşebbehünbih arasındaki tezâd, yâni aykırılık, vech i-şebeh teşkil eder. Korkak bir adama (aslan gibi) kısa boylu birine (servi gibi) denilmesi bu kabildendir.

***

Bâzan müşebbeh ile müşebbehünbih, muzâf ve muzâfun'ileyh hâlinde ve izâfî bir terkîb heyetinde olur :

Artıyor içimde aşkın ateşi
Oluyor bir sitem yangını eşi
Ömrüm baharının batmış güneşi
Kurumuş hayatım kış havasıyla

koşmasında olduğu gibi.

Müşebbehünbihin müşebbehten kuvvetli bulunması ve hoşa gidecek bir şey olması şarttır. Yoksa mesela bir fikrin doğruluğunu direğe, bir hissin inceliğini geçili makara tiresine, bir hayâlin parlaklığını boyatılmış potine benzetmek, beğenilecek bir mârifet sayılamaz. Ziya paşa «Fuzûlînin divanî yanık şiirleri hâvidir» demek için :

> Yânıktır o âşıkın kitâbı
> Nazmında kokar ciğer kebâbı

Beytini yazmış, fuzûlî divanının sayfalarını âdeta ciğerci peştemalına benzetmiş olmakla hiç te hüner gösterememiştir.

Teşhîs : eşyaya şahsiyet vermek, onları adam yerine koymak ve onlara hitab etmektir. Bir gazelimden olan :

> Ey nâle; yeter çarpınışın tâk-ı- sipihre
> Ben öyle sağır mâkes-i- şîvenden usandım
> Ey âh-ı- tahassür; feleğe saçma şirâre
> Tâbınla olan leyle-i- ruşenden usandım
> Ey tîr-i- kazadan açılan şerha-i- sîne;
> Dilhânedeki perdeli revzenden usandım
> Ey mev'id-i- didâr; benim olma serâbım
> Doydum yalana, va'de-i- pürfenden usandım

Beytlerindeki (nâle) ye, (âh-ı- tahassür) e, (şerha-i-sîne) ye ve (mev'id-i- didâr) e edilen hitablar gibi.

Teşhîs, bir nevi' (istiâre-i- mekniye) dir. Meselâ şu beytlerde «ey insan gibi lakırdı anlayan nâle..» takdirindedir.

Teşhîsin bâzan bir arkadaşı bulunur ki ona (intak) derler. Her intakta mutlaka bir teşhîs vardır. Her teşhîste intak olmayabilir. [İntak kelimesine de bak]

Teştîr : Bir gazeli teşkil eden beyitlerin beher mısrâı arasına ikişer mısrâ ilâve etmekdir.

Teştîr de bir nevi' (**terbî'**) dir. Fakat terbî'de beyitlerin üst tarafına iki mısrâ ilâve edildiği hâlde testîrde ilâveler beyitlerin mısrâları arasına sokuşturulur. Bu suretle asıl gazelin bir mısrâı, bir beyit hâline gelir. Bay Hüseyin Sîretin bir gazeline benim yaptığım bir testîrden bir kaç beyit :

«Ehvâl-i- âkibetle perakende fikretiz»
Müstakbeli görenlere bir levh-i- ibretiz
Âsâyiş-i- cihânî mekabirde seyredip
«Asudegân-ı- âleme baktıkça râhatız»
«Bir girdibâd-ı- fikre sarılmış bütün gece»
Emvâc-ı- leyl içinde ğarîk-ı- felâketiz
Girdâb-ı- pürhurûş-ı- fena cezbeder de biz
«Âheng-i- kalb-i- zâr ile raksân-ı- nekbetiz»
«Herkes bürûc-ı- âliye fevkinde sayesâz»
Biz düşmüşüz zemîne zilâl-i- musibetiz
Lâkin bakın sukutumuza : itilânümâ
«Biz kerbelâ-yı- mihnete al kanlı râyetiz»...

Tertîb : Fikrin ve ifâdenin sıralanması, hâdiselerin vuku' buluşlarına göre anlatılmasıdır. Bir yere Ahmet isminde bir adam geldikten sonra orada bulunan Mehmet nâmında birinin gittiğini hikâye için «Ahmet geldi, Mehmet gitti» denilmesi gibi.

İfâdenin tertibsizliği, mânayı teşvîş eder. Meselâ yukarıki misalden anlaşılır ki Ahmet, bir yere geldikten sonra Mehmet gitmiş. Fakat o ifâde alt üst edilir de «Mehmet gitti, Ahmet geldi» denilirse bir yerde bulunan Mehmet gittikten sonra Ahmedin oraya geldiği anlatılmış olur.

Tetâbû-u izâfât: Bir çok kelimenin biribirine müzâf ve müzâfün ileyh olması, hattâ aralarına sıfâtlar girmesidir.

Medâr-ı iftihâr-ı dûdman-ı- Âl-ı- Mevlânâ
Yegâne vâris-i- sahib kemâl-i- şir-i- yezdâni

Beytinde olduğu gibi.

Eskiden Türkçe kaidesiyle yapılan izâfetlerde iki, Acemce izâfetlerde ise üç dereceye kadar câiz, bunlardan ziyâdesi fazla görülürdü. Şimdi Arabca, Acemce terkib yapılmadığı, Türkçe izâfetlerde ise birden ziyadesi yakışmadığı için bu bahisde lâkırdıyı uzatmak istemedim.

Tavsîf : Yâhut **Tasvîr** : Bir şeyin yalnız olduğu gibi değil, biraz da şâirce görüldüğü ve duyulduğu gibi anlatılmasıdır. His ve hayâl karışmadan yapılan târifler, âdeta bir rapor olabilirler.

Tavsîf ve tasvîrde his ve hayâlin yardımından istifâde lâzım olmakla berâber tahassüs ve tahayyülde tâbiîlikten büsbütün ayrılmamak da elzemdir. Bizim divan şâirleri, mubalâgayi esas ittihaz ederek eskiden beri tavsîf yaparlardı. Meselâ Nâbî Ayasofyayı tasvîr için :

Ayasofya hod o u'cûbe-i- dehr
Kubbesi sâmin-i- ecrâm-ı- sipihr

demiş, Ayasofya kubbesini (seb'a-i- seyyâre) nin sekizincisi olarak göstermiştir.

Bizde asıl tasvîr, Namık Kemalın yazılarıyla başlamıştır.

Tevârüd : İki şâirin biribirinden haberi olmaksızın ayni mısrâı, yâhut beyti rast gele söyleyivermesidir. Ekseriya târih mısrâlarında olur. Hicri 1030 târihindeki şiddetli soğuktan denizin donması üzerine İstanbulda bir kaç şâir yekdiğerinden haberdar olmaksızın:

Yol oldu Üsküdara bin otuzda Akdeniz dondu

Mısrâını söylemişlerdi. Ahîren vefat eden Mehmed Akifin irtihâli târihi olmak üzre de Bay Nüzhet ve Bay Suud, bir **(tâ'miye)** li olarak :

irtihâl etti bekayâ Âkif

Mısrâını biribirlerinden haberleri olmksızın bulmuşlardır.

Şu hâlin nâdiren vuku' bulduğu bilindiği için bâzıları, görüp beğendikleri bir sözü benimserler, îtiraz edilince de tevârüd vakı' olmuş! diye geçiştirmek isterlerdi.

Tevcîh : Bir sözün iki taraflı, yâni hem medih, hem zem olabilecek surette söylenilmesidir.

Âb-ı- hayvandır efendim artığın

Mısrâı gibi ki buradaki (Âb-ı- hayvan) hem (Âb-ı-hayat) mânâsına gelir, hem (hayvan suyu) maâlini ifâde eder. Şu hâlde mısrâın mânâsı : « Efendim; senin artığın Âb-ı- hayattır» yâhut «efendim; senin artığın hayvan suyudur. Yâni sen hayvansın, senden artan suda hayvanın içtiği bir sudur» demek olur. Tevcîhe **(Muhtemil-üz-zıddeyn)** de tâbir ederler.

Tevhîd : Allahın varlığına ve birliğine dâir yazılan mânzume. Ziya Paşa'nın (Harabat mukaddimesi) nin baş tarafına geçirdiği:

Ey varlığı, vârı vâr eden vâr
Yok yok, sana yok demek ne düşvâr

beytiyle başlıyan tevhîd, hem ârifane, hem şâirane bir eserdir.

Tevriye : Hakikat, yâhut mecaz olmak üzre iki mânası olan bir kelimenin uzak mânasını kasdederek söylemektir. İzzet Molla'nın meşhur :

Tecemmu' eyleyip Meydân-ı-lahme
Tuz, ekmek hâlni bir niçe bâğı
Koyub kaldırmadan ikide, birde
Kazan devrildi, söndürdü ocâğı

kıt'asındaki (kazan) ve (ocak) kelimelerinde olduğu gibi.

(Kazan) ve (ocak) kelimelerinin yakın mânası herkesin bildiğidir. Uzak mânaları ise Yeniçerilerin ısyân esnâsında kaldırdıkları kazan ile onların ocağıdır. Burada mürad edilmiş olanlar da onlardır.

Tezâd : Mânaca biribirine zıd kelimeleri bir arada kullanmaktır. Nâci'nin :

Ağlarım, yâdıma geldikçe gülüştüklerimiz

mısrâındaki (ağlarım) ve (gülüştüklerimiz) kelimelerinin cem'i gibi.

Bu san'ata (**tıbâk**) ve (**mutabakat**) adını da verirler.

Tezadın bir de (**iyham**) ı vardır.

(**İyham-ı-tezat**): Bir mânası, diğer bir kelimenin mânasıyla zıt bir lâfzın o kelime ile birlikte zikrolunmasıdır.

Eline geçeni biraz da sakla
Ak akça, kara gün içindir derler

beytindeki (ak) ve (kara) kelimelerinin birlikte irâdı gibi.

Vâkıa (ak) ile (kara) arasında zıddiyet vardır. Lâkin (kara gün) felâket günü demek olduğuna ve karanın bir mânası da felâket bulunduğuna göre (ak akça) ile (kara gün) arasında tam tezat değil, iyham-ı- tezat vardır.

Tezkiretüşşüara : Eskiden edebiyat târihi makamında yazılan kitablar ki bir devir şâirlerinin kısaca terceme-i- hâllerini ve bâzı eserlerini hâvi olur, (şâirleri hatırlatan kitab) mânasına gelirdi.

İlk Tezkiretüşşüara'yı Çağatay şâirlerinin en büyüğü olan (Ali Şîr nevâ'yi $\frac{9}{15}$ uncu asırda yazmış, zamanına kadar yetişen Çağatay şâirlerinden bahsetmiş, adını da (Mecalisünnefâis) koymuştu ki bu fikri Molla Câmînin (Beharistan) isimli kitabında İran şairlerine dâir yazdığı yazılardan almıştı.

Bizde de yine o asır içinde (Edirneli Sehi Bey) «Heşt behişt» adını verdiği eserini yazdı, o devre kadar gelen Rumeli ve Anadolu şâirleri hakkında kısaca malûmat verdi.

Ondan sonra her asırda böyle bir tezkire yazmak ve ün almış şâirlerin terceme-i- hâlini zapt etmek âdet oldu.

(Son asır Türk şâirleri) ünvânı ile ve (Fatin tezkiresi) ne zeyl olmak üzere mükemmel ve mufassal bir kitab yazmış olan üstâd İbnül'emin Bay

Mahmud Kemal, kitabının baş tarafında şüara tezkirelerine dâir geniş malûmat vermiştir.

Bay Sadeddin Nüzhet de (Türk şâirleri) ismi ile bir kitap neşrine başlamıştır.

Türkü : Çoğu 11 hece ile nazm edilmiş,' âlel'ekser Anadoluda bestelenilip söylenilmiş olan millî nağmeli şarkılardır.

Meşhur bir türküden bir parça :

Sâbah oldu tan yerleri atıyor
Cümle kuşlar destur almış ötüyor
Ayşeciğim odasında yatıyor
Şakı bülbül; var uyandır yârimi
Ben kıyamam, sen uyandır yârimi.

Anadoluda türkü bestelemeğe (türkü yakmak) diyorlar.

Ü

Ümanizm = humanisme: Millî değıl, insanî bir düşünce ile yazı yazmak meslekî [Realizme bak]

Üstûre: Efsâne demek olan (esâtîr) in müfredidir.

Hüsnün idi didârına her vech'ile üstün
Üstûre-i- Yunandaki mâbude-i- hüsnün

Beytinde görüldüğü gibi esâtîr kelimesi yerinde kullanıldığı olmuştur. (**Efsânevî**) makamında (**üstûrevî**) denildiği de vardır.

V

Vahdet : İfâde esnasında mevzûun hâricine çıkılmaması, yâni maksat ne ise yalnız ondan bahs edilmesi, sözün dallandırılıp budaklandırılmaması.

Vasl : Sözü teşkil eden cümlelerin atf ve rabt suretiyle biribirine bağlı olarak yazılması usûlü ki buna (sebk-i- mevsul) de tâbir edilirdi. Meselâ «Ziya Paşa hem nazım, hem nesir yazmış ise de nazmı nesrine nisbetle daha güzel olduğu için kendisine nâsir demekten ziyâde nâzım vasfı verilmesi muvafıktır» fıkrasında vasl vardır, yâhut ifâdenin tarzı, bir sebk-i- mevsuldur. Bunu :

«Ziya Paşa hem nazım, hem nesir yazmıştı. Fakat nazmı nesrinden güzeldir. Onun için kendisine nâsirden ziyâde nâzım vasfı verilmesi muvafıktır» sûretinde ifâde edersek sebk-i- mefsul yapmış oluruz.

Vasl : Bir kelimenin nihâyetindeki harfi, sonraki lâfzın sesli harflerle başlayan ilk hecesine vurmak, yâni liyezon yapmaktır.

Ziya Paşanın :

Milyonla çalan mesned-i- izzette ser-efrâz
Bir kaç kuruşu mürtekibin câyi kürektir

Beytindeki (**ser**) kelimesinin (**R**) si (**efrâz**) ın (**e**) sine vurulup (se - refraz) okunuşu gibi.

Eski şâirler (a, e, i o ü) ile başlayan kelimeler-

de vaslı câiz görürler, fakat (ع) = (ayın) ve (ه) = (he) harflerine yapılan vaslı kusur sayarlardı. Meselâ Bay Yahya Kemâlin :

Mehtâb idi güller ve senin en güzel aşkın
Velhâsıl o ru'yâ duruyor yerli yerinde

Beytindeki (en güzel aşkın) terkibi vezin icâbı en güze-laşkın gibi okunmak lâzım geldiğinden böyle bir vaslı hoş görmezlerdi.

Pek samimidir, yolunda olmasın bu aşk heder

Mısrâındaki (aşk)ın (heder)e vâsl edilib (aşkeder) okunması da böyle sayılırdı.

Bunlardan biricisine (**vasl-ı-hemze**) ikincisine (**vasl-ı-ayn**) üçüncüsüne (**vasl-ı- hâ**) denilirdi. Şımdiki yazımızda (ع) olmadığı için **vasl-ı-ayında** olmamak lâzım gelir. Fakat (ه) vaslı yapmamaya dikkat etmelidir.

Vâsıta : Terci' ve terkîb-i-bendleri teşkil eden parçaları biribirine bağlayan beyt. Terci'lerde tekrarlanır, terkibler de değişir. [Terci' ve terkîb-i- bende bak]

Vasf-ı-tahsînî : Bir şeyin mâhiyetini beyan etmekten ziyâde lâfzını süslemek için kullanılan sıfatlar. Şeyh Galibin :

Bu şi'r-i- terî okurken ol mâh
Bir savt-i- garib işitti nâgâh

Beytindeki (ter) ve (garib) vasıfları gibi.

Vasf-ı- tahsînîler, âdetâ (**haşv-i-melîh**) kabîlindendir. Mânâca fazladır.

Vâzıh : Vuzuhlu söz, bir okunuşta mânâsı anlaşılacak ifâde. [vuzuha bak]

Vech-i-şebeh : Müşebbeh ile müşebbehünbih arasındaki münasebeti, yâni bir şeyin başka bir şeye neden dolayı benzediğini anlatan söz. [teşbihe bak]

Vecîze : (**İcâz**)lı söz. Lafzı az, mânâsı çok ifâde. [İcâza bak]

Vezn : Nazm âhenginin ölçüsü ki bizde (**hece**) ve (**arûz**) olmak üzre iki türlüdür. [hece ve arûza bak]

Vuzûh : İfâdenin derhâl anlaşılacak derecede açık olmasıdır ki sözde(**za'f-ı-te'lîf**), (**ta'kîd**) ve (**ibhâm**) bulunmamakla tahakkuk eder. Öyle ifâdelere (vâzıh) denilir.

Y

Yarım kafiye: [Kafiye bahsine bak]

Yek âheng : Beyitleri arasında manâca münasebet bulunan manzumeler, husûsîyle gazeller. Eski şâirlerimiz, en çok ehemmiyet verdikleri gazellerde bile yek âhenklige, diğer tâbîr ile **vahdete** ehemmiyet vermemişler, onların her beytinde başka, başka şeylerden bahsetmişlerdir.

1329 târihinde basılmış olan (nazım ve eşkâl-i-nazım) ünvanlı eserimde bu hususa dâir şöyle demiştim :

«Gazel tanzîminde lâzım olan şeylerden biri ve belki birincisi : ebyâtın mânevî irtibatına dikkattir.

Her beytinde başka bir şeyden dem vuran gazeller, âttar dükkânına, bin bir çeşit mağazasına benzerler. Meselâ (Vâsıf-ı- Enderûnî) nin :

Senin hâl-i- izârından nişan anberde kalmıştır
Benim sûz-i- derûnumden eser micmerde kalmıştır
Deniler bozdular bikr-i- nizâm-ı- âlemi şimdi
Nizâm, ancak efendi; sûret-i- defterde kalmıştır
Müheyya bezm-i- işret bir kadehle al elim sakî;
Benimle yâr beyninde hemen bir perde kalmıştır

Gazeli gibi ebyatı, muhtelifülmeâl manzumeler, her teli ayrı bir ses çıkaran düzeni bozuk sazları andırdıkları için (**yek âheng**) vasfını ihrâz eyleyemezler..»

Yek âvâz : Başından sonuna kadar ayni kuvvette güzel bulunan manzumelere verilir bir sıfattır.

Ziya Paşanın nef'î hakkında :

Ettikte kasideye ser'ağaz
Tâ âhire dek olur yek âvâz

Demesine göre eserlerinde baştan sona kadar ayni güzelliği muhafaza edebilen değerli şâirlere de sıfat olabilecek.

Yedekli : Hâlk şâirlerince (**müstezad**) manzumelere verilen isim. [Müstezâde bak]

Za'f-ı-te'lîf : İbâredeki tertîbin kuvvetsiz olmasıdırki bilerek yazanların usulüne riâyet edememekten ileri gelir. başlıca sebebleri : evvel söylenileceklerin geriye bırakılması, sonra söylenilecklerin evvel söylenilmesi. Birde

hazfi lâzım gelenlerin zikri, zikri icâbedenlerin hazfidir.

Za'fı te'lîfin, kuvvetli olup ibârenin mânâsını bozacak dereceye çıkmasına (**fesad-ı-te'lif**) denilir.

Zât-ül-matâli' : Bir kaç **matla**ı bulunan kasîde demektir. Buna nazım itibarîle **zülmatâli**'de derler. [kasîde bahsine bak].

Zemme müşâbih medih : Medih sûretinde zemmetmek, meselâ « o kadar hakşinas bir adamdır ki şükrünü îfâ edemem diye üzerinde hoca hakkı bulundurmamıştır» demk.

Zevk : Lügatta lezzet duymaktır. Mecâzen bir şeyin mahiyetini iyice anlamak, değerini hakkiyle takdîr etmek mânâsında kullanılır. Bunun edebiyata âid olanına (**zevk-ı- edebî**) denilir.

Bir eserin edebiyattan sayılıp sayılamayacağı ancak (zevk-ı-edebî) ile tâyîn olunur. Zevkın derecesi bulunduğu gibi zevk-ı- edebînin de derecesi vardır. Hasta bir adam, yeyip içtiği şeylerin lezzetini tamamiyle duyamaz. Edebiyatta sağlam anlayışı olmayan da edebî bir eserin kıymetini lâyikiyle takdir edemez.

Maddî şeyleri duyabilmek için (**selâmet-i- his**) lâzım olduğu gibi edebî eserleri anlayabilmek için de (**selâmet-i- zevk**) icabeder. Öyle zevka (**zevk-i-selim**) tâbir olunur ki edebî sözlerin asıl mümeyyiz ve münakkidi olacak odur.

Zihâf : Uzunca okunması lâzım gelen bir hecenin vezin zaruretiyle kısa okunmasıdır.

Ben neler çekmekteyim bilsen elinden ah senin

Mısrâındaki (ah)ın çekilemeyişi gibi.

Zihâfın zıddı (**imâle**)dir. Yerinde bir imâle, her vakit hoşa gider. Fakat bir zihâf, hiç bir vakit tabiata uygun gelmez.

Ziyâde : (**Müstezad**) manzûmelerde mısrâların sonuna getirilen manzûm parça. [Müstezâda bak]

Zülkafiyeteyn : İki kafiyeli nazım. [kafiye bahsine bak]

Zülkavâfî : İkiden fazla kafiyeli nazım [kafiye bahsine bak]

KELİMELER VE SAYFALAR

Â

Âhenğ آهنك 3
Âşık عاشق 4
Âzâde آزاده 4

A

Açık hece 5
Agıt 5
Ahreb اخرب 5
Ahrem اخرم 5
Akis عكس 5
Alâka علاقه 6
Arûz عروض 7
Asâlet اصالت 9
Askı 9
Ayak 9

B

Bahr بحر 10
Bahr-i-recez بحر رجز 11
» remel بحر رمل 11
» بحر منسرح
» münserih 11
» بحر مضارع
muzâri' 11
» müctes بحر مجتث 12
» hafif بحر خفيف 12
» seri' بحر سريع 12
بحر متقارب
» mütekarib 12
Bedî' بديع 12
Behâriye بهاريه 12
Belâgat بلاغت 12
Bend بند 12
براعت استهلال
Berâat-i- istihlâl 13
Berceste برجسته 14
Buyruk 14
Beyan بيان 14
Beyt بيت 14
Bibliyografi = Bibliographie 15
Biyografi = Biographie 15

C

Câize جائزه 15

		Sayfa
Câmi'	جامع	15
Cem'iyet	جمعيت	16
Cevher	جوهر	16
Cevherin	جوهرين	16
Cezâlet	جزالت	16
Cinas	جناس	17

D

Dadaizm = Dadaisme		18
Darb-ı-mesel	ضرب مثل	18
Dâstan	داستان	19
Destan	دستان	19
Didaktik = Didaktique		20
Dîvan	ديوان	21
Dîvan	ديوان	23
Dübâla	دوبالا	23
Düta	دوتا	23
Dübeyt	دوبيت	25
Durak		24
Dörtleme		24
Duyuk		25
Tuyuğ		25

E

		Sayfa
Ebced hisâbı		25
Edeb	ادب	27
Edeb-i- kelâm	ادب كلام	27
Edebî san'atler		27
Edebî, Edebiye	ادبى، ادبيه	27
Edebiyât	ادبيات	28
Edîb	اديب	29
Efâîl-ü- tefâîl	افاعيل وتفاعيل	29
Efsâne	افسانه	29
Elgaz	الغاز	29
Epik		29
Erkân-ı- istiâre	اركان استعاره	30
Erkân-ı- teşbih	اركان تشبيه	30
Esâtîr	اساطير	30
Eşkâl-ı- nazm	اشكال نظم	31

F

Fahriye	فخريه	32

		Sayfa
Fasl	فصل	32
	فساد تأليف	
Fesâd-ı- te'lif		32
Fesâhat	فصاحت	32
Ferd	فرد	33
Fikir	فكر	33
Futurisme=		
Fütürizm		34

G

	غلط تهكمى	
Galat-ı-tehekkümî		35
Garabet	غرابت	35
Gazel	غزل	35
Gevher	كوهر	37
Gevherin	كوهرين	37
Gulüv	غلو	37
Gürîz	كريز	38
Gürîzgâh	كريزكاه	

H

		Sayfa
Hakikat	حقيقت	39
Hamse	خمسه	39
Hâtırât	خاطرات	40
Haşv	حشو	40
Hazf	حذف	41
Hece	هجه	42
Hece vezni		42
Hezl	هزل	44
Hiciv, heca	هجو، هجا	44
Hikâye	حكايه	45
His	حس	45
	حسن ابتدا	
Hüsn-ü- ibtida		45
	حسن مطلع	
» matla'		46
	حسن مقطع	
» makta'		46
	حسن تعليل	
» ta'lîl		46
	حسن تخلص	
» tahallus		134

İ

İbdâ'	ابداع	46
İbhâm	ابهام	47
İbtizâl	ابتذال	47
İcâd	ايجاد	48
Îcâz	ايجاز	49
İğrak	اغراق	49
Îhâm	ايهام	49
	ايهام تناسب	
Îhâm-ı- tenasüb		140

		Sayfa
İktibâs	اقتباس	49
İlâhî	الهى	49
İmâle	اماله	49
İkfa	اکفا	50
İ'nât	اعنات	51
İnşa	انشا	52
İnşâd	انشاد	52
İntak	انطاق	52
İntihâl	انتحال	53
İrâd-ı- mesel	ایراد مثل	54
İrsâd	ارصاد	54
İrticâl	ارتجال	55
İstiâre	استعاره	55
İstiâre i- musarraha	استعارهٔ مصرحه	56
» mekniye	استعارهٔ مكنيه	56
» temlîhiye	استعارهٔ تمليحيه	57
İstihdâm	استخدام	57
İstihzâr	استحضار	57
İthâf	اتحاف	57
İ'tilâf	ائتلاف	58

I

		Sayfa
Itnâb	اطناب	58
Izmâr kablezzikr	اضمار قبل الذكر	58

K

		Sayfa
Kafiye	قافيه	59
Kalenderî	قلندرى	61
Kasîde	قصيده	61
Kat'	قطع	63
Kayd	قيد	64
Kinâye	كنايه	64
Kıràet	قرائت	64
Kıt'a	قطعه	65
Kıt'a-i- kebire	قطعهٔ كبيره	65
Kıyâsa muhâlefet		66
Classisisme= Klassizim		103
Komedi=Comedie		67
Koşma		68
Koşuk		68
Cubisme= Kübizme		69

Sayfa

L

Leb değmez 69
لف ونشر
Lef-fü- neşr 70
Lirik = lyrique 71
Lugaz لغز 72

M

Makta' مقطع 73
Mâni مانى 73
Meâni معانى 75
Manzum منظوم 75
Mahlas مخلص 75
Mahlas beyti 75
Mahlasname مخلصنامه 75
Mahzuf محذوف 76
Makta' مقطع 76
Masal 76
Matla' مطلع 76
Mecâz مجاز 76
Medhiye مدحيه 78
Mekniye مكنيه 78
Menkut منقوط 78
Mensûr منثور 78
Mersiye مرثيه 79
Mesnevî مثنوى 80
Mısra' مصرع 81

Sayfa

Muakkad معقد 81
Muallak معلق 81
Muamma معما 81
Muaaşşer معشر 82
Mu'cem معجم 82
Muharremiye محرميه 82
محتمل الضدين 82
Muhtemilüzzıddeyn 82
مقتضاى حال ومقام
Mukteza-yi-hâl-ü-mekam 82
Musarra' مصرع 83
Musarraha مصرحه 83
Mutabakat مطابقت 83
Mutarraf مطرف 83
Muzâri' مضارع 83
Mübâlâga مبالغه 83
Mücerred مجرد 85
Müctes مجتث 85
Müeddâ مؤدا 85
Müfred مفرد 85
Mülâyim ملايم 85
Mülemma' ملمع 85
Mümtaziyet ممتازيت 85
Münacat مناجات 85
Münakkah منقح 86

		Sayfa
Münakkid	منقد	86
Münserih	منسرح	86
Münşeât	منشآت	86
Münşî	منشى	86
Mühmel	مهمل	86
Mürassa'	مرصع	87
Müreddef	مردف	87
Müsebba'	مسبع	87
Müşebbeh	مشبه	87
Müsecca'	مسجع	87
Müselsel	مسلسل	87
Müsemmen	مثمن	87
Müsemmat	مسمط	87
Müsned	مسند	88
Müsteâr	مستعار	88
	مستعارله	
Müsteârünleh		88
	مستعار منه	
» minh		88
Müstezâd	مستزاد	88
Müşâare	مشاعره	90
Müşakele	مشاكله	91
Müşebeh	مشبه	92
	مشبه به	
Müşebbehünbih		92
Mütekerrir	متكرر	92

		Sayfa
Müşattar	مشطر	92
Mütevâzi	متوازى	92
N		
Nâsir	ناثر	93
Nâzım	ناظم	93
Nazım	نظم	93
Nazım şekilleri		93
Nazîre	نظيره	94
Na't	نعت	94
Nefes	نفس	95
Nekarat	نقرات	96
Nesîb	نسيب	96
Nesir	نثر	96
Nutuk	نطق	97
Nevruziye	نوروزيه	97
O		
Ozan		98
P		
Parnasiyenler		100
Parmak hisabı		100
Pastoral		100
R		
Realizm= Realisme		101
Recez	رجز	105

Sayfa

Redîf ردیف 105
Redd-i-matla' ردمطلع 105
رد مصرع
» mısra' 106
Rekâket رکاکت 106
Remel رمل 106
Remezâniye رمضانیه 107
Revan روان 107
Revî روی 107
Romanesk =
Romanesque 108
Romantizm =
Romantisme 108
Rübâî رباعی 108
Rücû' رجوع 109

S

Sâdelik 110
Sâdedilânelik 110
Sâkinâme ساقی نامه 110
Sâliye سالیه 111
San'at صنعت 111
Sanâyi' صنایع 112
Satir = Satire 112
Saz şâiri 112
Sebk سبك 112

Sayfa

Seci' سجع 112
سهل ممتنع
Sehl-i-mümteni' 114
سکت ملیح
Sekt-i-melîh 115
Selâmet سلامت 116
Selâset سلاست 116
Selîs سلیس 116
سماجة التخلص
Semâcetüttahallus 116
سماجة الابتدا
Semâcetül'ibtida 116
سماجة الانتها
Semâcetül'intiha 117
Semâî سماعی 117
Senbolizm 117
Serbest nazım 117
Serî' سریع 118
سحر حلال
Sihr-i-halâl 118
Sıhhat صحت 119
Sonne 119
Sıle صله 119
Sûrnâme سورنامه 119
Sürrealizm 120

Sayfa

Ş

Şâh'eser شاه اثر 121
Şarkı شرق 121
Şehbeyt شه بيت 122
Şehkâr شهكار 122
Şehnâmeci 122
Şekl شكل 123
شبه حسن تعليل
Şibh-i-hüsn-ü-tâlil 123
Şiir شعر 123
Şitâiye شتائيه 123
Şivesizlik 124

T

Tabiiyet طبيعت 124
Tâcbeyt تاج بيت 124
Tahmîs تخميس 124
Takfiye تقفيه 125
Tâ'kîd تعقيد 126
Takrîz تقريض 128
Taktı' تقطيع 128
Ta'miye تعميه 130
Târih تاريخ 130
Tardiye طرديه 131
طرد ركيب
Tard-ı-rekib 131

Sayfa

Tarafeyn طرفين 132
طردوعكس
Tard-u-aks 132
Ta'rîz تعريض 132
Tasrî' تصريع 132
Tasvîr تصوير 132
Tazmîn تضمين 132
Tebliğ تبليغ 133
تجاهل عارف
Tecâhül-ü-ârif 133
تجديد مطلع
Tecdîd-i-matla' 134
Tecnîs تجنيس 134
Tecrîd تجريد 134
Tedrîc تدريج 134
Tedvîr تدوير 135
Te'lîf تأليف 135
تأكيد المدح بما يشبه الذم
Te'kidülmedh bima yüşbihüzzem 136
تفنن في العباره
Tefennünfil'ibâre 136
Tegazzül تغزل 136
Tehallus تخلص 136
Tehekküm تهكم 137
Tehzîl تهزيل 137

		Sayfa
Telfîk	تلفيق	138
Telmîh	تلميح	138
Telmi'	تلميع	138
Temsîliye	تمثيليه	139
Temmuziye	تموزيه	139
Tenâfür	تنافر	139
Tenâsüb	تناسب	140
Tenkîd	تنقيد	141
Tenkîh	تنقيح	141
Tensîk	تنسيق	141
Tensîk-ı-sıfât	تنسيق صفات	142
Terâne	ترانه	142
Terbî'	تربيع	142
Terceme-i-hâl	ترجمهٔ حال	143
Terdîd	ترديد	143
Tercî-i-bend	ترجيع بند	143
Terkîb-i-bend	تركيب بند	144
Terci'hâne	ترجيعخانه	146
Terkibhane	تركيبخانه	146
Trajedi=trajedie		146
Tersî'	ترصيع	147
Tescî'	تسجيع	148

		Sayfa
Tersîl	ترسيل	148
Tesdîs	تسديس	148
Tesmît	تسميط	149
Teşbîb	تشبيب	149
Teşbîh	تشبيه	149
Teşhîs	تشخيص	151
Teştîr	تشطير	152
Tertîb	ترتيب	152
Tetabü-u-izafât	تتابع اضافات	153
Tevsîf	توصيف	153
Tevârüd	توارد	154
Tevcîh	توجيه	154
Tevhîd	توحيد	154
Tevriye	توريه	155
Tezad	تضاد	155
Tezkiretüşşuara	تذكرة الشعرا	156
Türkü		157
Ü		
Ümanism = Humanisme		157
Üstûre	اسطوره	157
V		
Vahdet	وحدت	158

		Sayfa
Vasl	وصل	158
Vasl	وصل	158
Vasıta	واسطه	159
	وصف تحسینی	
Vasf-ı-tahsînî		159
Vâzıh	واضح	159
Vech-i-şebeh	وجه شبه	160
Vecîze	وجیزه	160
Vezn	وزن	160
Vuzûh	وضوح	160
Y		
Yarım kafiye		160
Yekâheng	یك آهنك	160
Yekâvaz	یك آواز	161
Yedekli		161

		Sayfa
Z		
	ضعف تألیف	
Za'f-ı-te'lif		161
	ذات المطالع	
Zâtülmetâli'		162
Zemme müşâbih medih		162
Zevk	ذوق	162
Zihaf	زحاف	163
Ziyade	زیاده	163
	ذو القافیتین	
Zülkafiyeteyn		163
Zülkavâfi	ذو القوافی	163

Yanlış doğrultma cetveli :

Sayfa	Satır	yanlış	doğrusu
4	9	çakâçâk	çekâçâk
23	28	tûrih	tarih
26	27	vaasâf	vassâf
29	19	âkenk	âhenk
30	25	Mitoroji	Mitoloji
32	4	şâfi	sâfi
32	8	elur	olur
32	26	buzuk	bozuk
32	26	ehven	ehveni
33	5	feâhatı	fesâhati
38	16	kerkudanberi	korkudanberi
39	28	Behşitî	Behiştî
44	9	şitonublun	sitanbulun
45	24	nehalınden	nahlinden
47	28	şühan	sühan
49	10	âsrekellahü	âserekallâhü
54	9	şevh-vü-	şevk-u
55	24	cosan	cuşan
56	7	luff-u-kermi	lutf-u-keremi
57	14	vurdngunu	vurduğunu
58	16	derece	derecede
62	15	benin	benim
63	3	şâkâu âlem	şâhân-i-âlem

Sayfa	Satır	Yanlış	Doğru
63	11	tecdi-i	tecdid-i
63	21	dillisianımdır	dilsitânımdır
65	11	teâcüb	teaccüb
65	25	onun	onu
66	21	benzsyen	benzeyen
68	9	yaşdır	yaşıdır
70	9	gösesinde	hûşesinde
71	9	nazare	nazre
72	29	mısrridir	mısridir
73	15	bügülsün	bükülsün
75	9	gölesi	kölesi
79	31	adene	adne
79	38	gonumuştu	gömülmüştür
80	7	eldu	oldu
80	17	duddi	dûdı
83	19	küksrâe	kühsâra
86	6	bulundurmak	bulundurmamak
91	24	kullanışı	kullanılışı
94	26	eevab	cevab
94	30	mehraü	mihrab
95	2	fesfsrd	ferd
96	1	tengenadan	tengnadan
96	6	evüyadan	evliyadan
96	16	eyvam	eyyam
105	22	olurum	olurmu
106	1	Redoe-i-masra'	Red-di-mısra'
106	4	dogroda da	dogar da
122	7	gelser-i.	gel seri-
125	13	adğler	dağler

Sayfa	Satır	Yanlış	Doğru
133	26	bilmiyor nükte	bir nükte
143	9	turih	târîh
144	1	mannd	mânend
144	18	bikurtihi	bikudretihi

SON

PL 189 O34

Olgun, Tahir
Edebiyat lugati

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY